

Vitryggig hackspett - Seminarierapport

Kramfors 10-12 november 2023

Innehåll

Förord	3
Föredrag	
Vitryggsläget i Sverige 2023	4
Åtgärdsprogrammet för vitryggig hackspett	8
Skogsstyrelsens roll i arbetet för vitryggig hackspett i Sverige	13
Vitryggiga hackspettens utveckling i Finland	14
Länsstyrelsens arbete med lövskogsmiljöer för vitryggig hackspett	21
Vitryggen i Västerbotten - dåtid och nutid	24
Ny teknik i vitryggsinventeringen - kameror på vitryggsmatningar	30
Användning av ljudboxar i vitryggsinventeringen	32
Sveaskogs långsiktiga arbete för den vitryggiga hackspetten	34
Åtgärder för lövgynnade arter på SCA	38
Holmen Skogs naturvårdsarbete knutet till lövområden	41
Skellefteå Krafts arbete med biologisk mångfald	44
Vitryggen i det ångermanländska landskapet	48
Habitatmodell för tretåig hackspett	52
Användning av karttjänster för att hitta lövmiljöer - exemplet Björkån	56
BirdLife Medelpads vitryggjobb	62
Vitryggen i Hälsingland	64
Vitryggssituationen i Dalarna	65
Seminariebilder	66
Exkursionsbilder	67

Sammanställning av föredrag presenterade vid seminarium om vitryggig hackspett i Kramfors, Ångermanland 10-12 november 2023. Nedladdningsbar pdf-fil av rapporten finns på: <https://birdlife.se/projekt/vitryggig-hackspett-norrland/>

Arrangörer: Ångermanlands Ornitologiska Förening och BirdLife Sverige

Redaktion & Layout: Thomas Birkö (ansvarig utgivare), & Berth-Ove Lindström.

Sponsorer: Maria och Eric Strangells stiftelse för natur- och djurskydd, BirdLife Sverige, Sveaskog, Skellefteå Kraft och SCA

**Maria och Eric Strangells stiftelse
för natur- och djurskydd**

**BirdLife
SVERIGE**

BirdLife Sverige

Stenhusa Gård,
Lilla Brunneby 106
386 62 Mörbylånga

Telefontid kl. 09-12 TEL: 0485 – 44 000
E-post: info@birdlife.se
www.birdlife.se

Ångermanlands Ornitologiska Förening

Ordförande.
Mikael Nordendahl, Västby 164,
882 93 Helgum,
070-624 27 36
E-post: mikael@nordendahl.se

www.angermanlandsof.se

Omslagsfoto. Vitryggig hackspett, hane, Prostinnans park i Gideå, Örnsköldsviks kommun 6 mars 2016. Foto: Claes Rosenqvist.

Förord

Vitryggen i norr - Hur bevarar och utvecklar vi skogsmiljöer för arten?

År 2015 och 2019 skedde större inflöden av vitryggiga hackspettar från Finland. Även under 2022 sågs en större invasion till den svenska norrlandskusten, och under våren 2023 fanns 11 kända häckningar i Sverige. Det naturliga inflödet har bidragit till en betydande förstärkning av den svenska populationen, och har också inneburit att behovet av inventeringar och populationsövervakning ökat. BirdLife Sverige och regionalföreningarna i norra Sverige såg ett behov av att samla och dela det befintliga kunskapsläget om vitryggig hackspett i norra Sverige för att sedan kunna arbeta framåt och utveckla samarbeten och samverkan.

Den 10-12 november anordnades det tredje seminariet om vitryggig hackspett, denna gång i Kramfors. Seminariet anordnades av regionalföreningen Ångermanlands Ornitologiska Förening och BirdLife Sverige. Inbjudna till mötet var ideella naturvårdsorganisationer, myndigheter och skogs- och energibolag med verksamhet i norra Sverige. Under helgen presenterades det aktuella läget för den svenska vitryggspopulationen, hur bevarandearbete bedrivs, och hur de olika intressenterna arbetar med att utveckla, stärka och bevara vitryggens lövskogsmiljöer.

Bevarandearbete för arten bedrivs i Sverige bland annat genom utsättningar av fåglar inom projekt Vitryggig hackspett, främst i Svealand. Vitryggshäckningarna i Norrland har identifierats bland annat med hjälp av inventeringar, eftersök av hackmärken, matningar och tekniska hjälpmedel, såsom ljudboxar och viltkameror. Förändringar har inte bara skett på populationsnivå, utan också på landskapsnivå. Andelen lövmiljöer ökar i älvdalar, kantzoner mot större bäckar, åar, fjärdar, sjöstränder, öar och halvöar vid norrlandskusten. Här bidrar bl.a. privata markägare, skogsbolag och kommuner med avsättningar. Andelen död lövved ökar även till följd av jordbruksnedläggning efter andra världskriget, i miljön som kallas "de gamles ängar", som idag är lämpliga födosök- och häckningsmiljöer för vitryggig hackspett.

Uppslutningen på seminariet var mycket god och det välkomnades representanter från BirdLife Sveriges kansli och regionalföreningar, länsstyrelser, Skogsstyrelsen, WWF, Naturskyddsföreningens projekt Vitryggig hackspett samt SCA, Skellefteå Kraft, Holmen Skog och Sveaskog.

Vi riktar ett varmt tack till alla deltagare, och ett extra stort tack till sponsorer och stiftelser som gjorde seminariet möjligt: Skellefteå Kraft, Sveaskog, SCA, Maria och Eric Strangells stiftelse för natur- och djurskydd och BirdLife Sverige.

Mia Ericsson & Berth-Ove Lindström
BirdLife Sverige

Vitryggig hackspett, hona, i mars 2022 i Hälsingland. Foto: Jan-Eric Hägerroth.

Vitryggsläget i Sverige 2023

Linda Petersson

Naturskyddsföreningens "projekt vitryggig hackspett" är ett av Sveriges äldsta och fortfarande aktiva artbevarandeprojekt. Det startade 1975 som ett kombinerat bevarande- och forskningsprojekt och då inte bara för vitryggig hackspett utan även för mellanspett och gråspett. Naturskyddsföreningen har haft projektledningen sedan 1990. Linda Petersson från projekt vitryggig hackspett berättade inledningsvis under seminariet om projektets arbetsfält samt utvecklingen för den vitryggiga hackspetten i Sverige.

Projektets huvudsakliga arbetsfält är populationsövervakning, avel och utsättning av fåglar, skydd och återskapande av artens livsmiljöer samt kunskapsuppbyggnad kring arten. Naturskyddsföreningen är ansvarig för den nationella sammanställningen av beståndet vilket inte skulle vara möjligt utan alla ideella krafter som inventerar vitryggig hackspett runt om i landet.

Vitryggen var i början av 1900-talet en fågel som var spridd över stora delar av Sverige. Den fanns från de södra delarna av Norrbotten till norra delen av Skåne. Lokalt var den relativt vanlig. Under 1900-talet minskade den väldigt kraftigt och på 1970-talet visade inventeringar

att det fanns något mellan 100-150 par kvar. Huvuddelen av fåglarna fanns då i det vi lite slarvigt kallar mellansverige d.v.s. i ett bälte från Dalsland och Värmland till Uppland och Gästrikerekusten. På grund av denna kraftiga minskning startade bevarandeprojektet för arten. Trots det jobbet fortsatte nedgången och runt millennieskiftet fanns bara 5 kända par kvar och det var i Värmland och Dalsland med enstaka observationer i Dalälvsområdet och Småland (figur 1). Vad har hänt efter det d.v.s. de senaste 20 åren?

Diagrammet i figur 2 visar beståndsutvecklingen i Sverige där staplarna både visar mellansverige och övre norrlandskusten (Norrbotten och

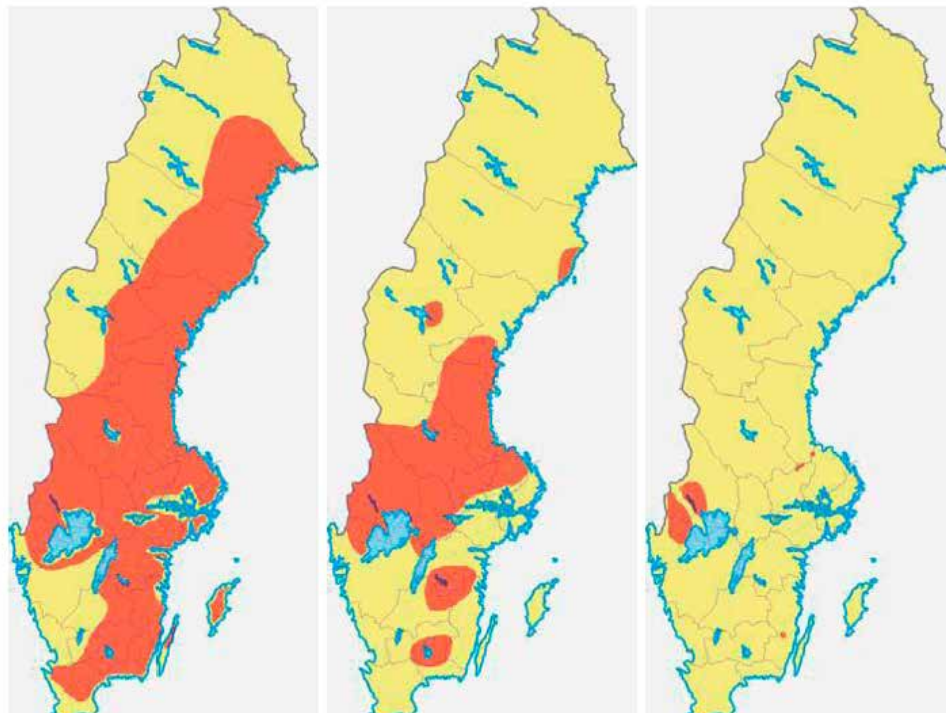

Naturskyddsföreningen

Tidigt 1900-tal
Lokalt relativt vanlig

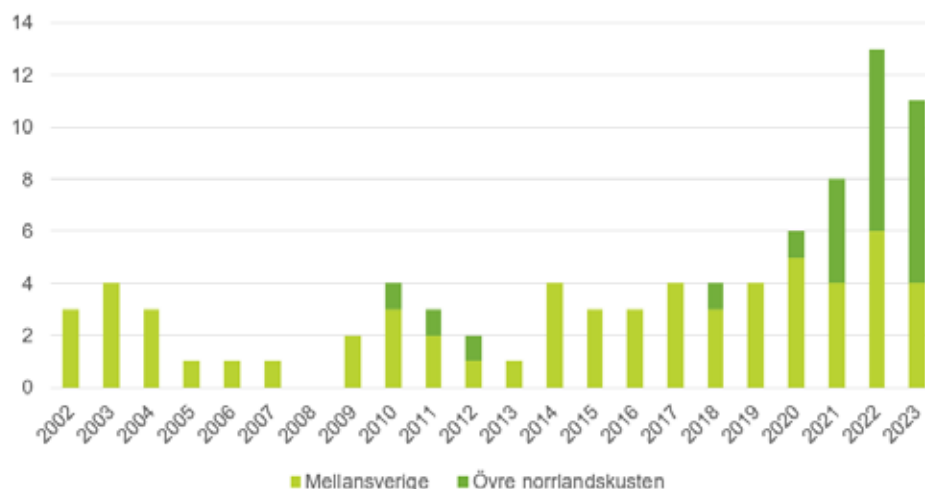
1970-1982
100-150 par

År 2000
Ca 5 par

Figur 1. Utbredningen av vitryggig hackspett över tid i Sverige sedan början av 1900-talet till 2000. Karta från åtgärdsprogrammet för vitryggig hackspett.

Antal häckande par

Figur 2. Populationsutvecklingen av vittryggig hackspett i Sverige efter år 2000. Diagrammet visar utvecklingen i mellansverige och övre norrlandskusten.

Västerbotten). Figuren visar alla kända häckande par i Sverige, alltså både lyckade och misslyckade/avbrutna häckningar. Den första häckningen av utsläppta fåglar från aveln skedde 2006 i mellansverige. Majoriteten av fåglarna efter 2006 i detta område är utsläppta fåglar eller ungar som är avkommor från utsläppta fåglar. En del fåglar är ringmärkta men inte alla. Nästa intressanta årtal är 2010 som var ett bra år för vittryggen. Då hittades den första häckningen i nedre Dalälvsområdet sedan 1995 samt en häckning i Norrbotten, den första dokumenterade sedan 1965. Det paret häckade sedan tre år i rad. I Västerbotten hittades 2018 den första häckningen sedan 1995. Just det var en tillfällig häckning. Häckning hittades på en annan lokal i Västerbotten 2020 och därefter har beståndet bara ökat. Nu 2023 har vi 11 konstaterade häckningar varav 4 i Dalälvsområdet och 7 i Västerbotten. Ytterligare 9 parbildningar är noterade där vi inte vet om det har gått ut ungar och dessutom ca 20 ensamma individer. Förekomsten finns i Värmland, Dalälvsområdet, Västernorrland, Västerbotten och Norrbotten. Det är således det bästa läget för vittryggig hackspett på otroligt lång tid.

Den vittryggiga hackspetten är knuten till olika typer av lövskog. I dag finns endast spillror kvar av den miljön vilket är huvudorsaken till att vittryggen har minskat och försvunnit.

Förekomsten har också förskjutits från skogslandskapet till gränslandet mot odlingslandskapet. Vittryggen är starkt kopplad till kvaliteten i habitatet. Den är specialiserad på bark- och vedlevande insekter. De bästa reviren har variation i ålder- och trädslagssammansättning vilket ger en mer stabil insektsförekomst mellan år.

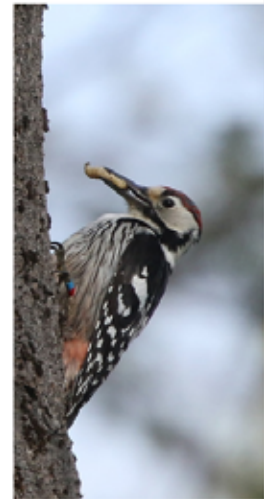
Utifrån studier gjorda i Finland, Norge och Sverige omfattar ett häckningsrevir en areal på 100-150 ha med en lövträdsandel på över 75 %. Genomsnittsåldern på lövträden är över 60 år och mängden stående död lövved över 20 %. De viktigaste trädslagen är asp, björk, sälg och al. Vintern är en kritisk period och då rör sig fåglarna över områden upp mot 600 ha. (figur 3).

Utmaningen i artskyddsarbetet är att skapa fungerande häckningsrevir och trakter som kan hålla flera par. I arbetsstrategin för projektet ingår att identifiera och bevara värdekärnor, förstärka närskogar till dessa, nyskapa värden (återskapa lövskog, hänsyn). Detta arbete kräver samarbete mellan myndigheter, ideella, skogsbolag m.fl. En handledning har tagits fram för att kategorisera skogen för vittryggig hackspett, nutidsstatus och utvecklingspotential. Denna handledning är ett bra underlag för en effektiv åtgärdsplanering. Åtgärderna är vanligtvis att ta bort granar och skapa död

Vitryggens biotopkrav

- Häckningsrevir
 - Arealkrav 100–150 ha
 - Lövträdsandel > 75%
 - Trädens genomsnittsålder >60 år
 - Mängden död lövved, främst stående >20%
- Vinterrevir
 - Arealkrav 300-650 ha
 - Lövträdsandel > 40%
 - Trädens genomsnittsålder >40 år
 - Mängden död lövved, främst stående: >10%
- Viktigaste trädslagen asp, björk, al och sälg.

Figur 3. Vitryggens biotopkrav under häckningstid och under vintertid.

lövved. I handledningen anges tre värdeklasser utifrån känd kunskap om artens krav på sin livsmiljö. Skogens ålder, trädslagsblandning, struktur samt förekomst av död och döende lövved spelar stor roll.

- Värdeklass 1 är redan idag en lämplig livsmiljö samt utgörs av områden som med en riktad åtgärd direkt blir en högtintressant vitryggskog.
 - Värdeklass 2 är områden som med rätt skötsel relativt snabbt kan skapa bra livsmiljöer inom 5-20 år. Vanligtvis är det 30-50 år gamla lövrika skogar. Asp- och/eller sälgrika bestånd samt grå- och klibbalskog bör ges en särskilt hög prioritet. Här behöver man ofta gå in och göra aktiva åtgärder.

- Värdeklass 3 är unga lövskogar på 30 till 50 år som bedöms ha förutsättningar att bli bra vitryggsbiotoper. De är viktiga om de ligger i anslutning till befintliga värdekärnor.

Kom ihåg: Det tar tid att restaurera skog - ha tålamod! Handledningen för klassning av lövskogar finns på Naturskyddsföreningens hemsida. [Rapport-Klassning-av-vitryggsskog-2020.pdf](https://naturskyddsforeningen.se/Rapport-Klassning-av-vitryggsskog-2020.pdf) (naturskyddsforeningen.se)

Det finns ett ytterligare sätt att klassificera vitryggsmiljöer som projektet har utvecklat. Det är en så kallad revirmätning som är en detaljerad skoglig inmätning för att bedöma ett vitryggsrevirs kvaliteter. Både projektet och några länsstyrelser har använt sig av denna detaljerade skogliga inmätning i 30 revir. I figur

4 visas resultatet från åtta olika häckningsrevir i Sverige (Värmland 1, Uppsala 2, Gävleborg 3 och Västerbotten 2) samt som jämförelse medelvärdet för 10 finska häckningsrevir. Alla revir är starkt lövdominerade. Färgerna i grafen visar de olika trädslagen björk, asp, al, övrigt löv, tall och gran. Björk, asp och al är viktiga trädslag men även sälg. De finska reviren är starkt björkdominerade liksom reviren i Västerbotten. I Värmland är reviret mer aldominerat, troligen en alsumpskog. I Dalälvsområdet är det en större trädslagsblandning med större andel asp genom att det är kopplat till aspstrandskogar längs Dalälven.

I Finland är andelen levande gran ca 6 % i vitryggsreviren. De finska studierna visar på ett direkt negativt samband mellan förekomst av vitryggig hackspett och volymandelen levande gran. Man fokuserar där mycket på restaureringar med uthuggningar av gran om det finns vitrygg i det angränsande landskapet. Om granvolym i ett bestånd överskrider 25% sker ingen nykolonisering. Om man däremot restaurerar till 5 % granvolym eller mindre tar det i snitt 2 år för nykolonisering av vitryggig hackspett.

Grannen är beskuggande vilket har en direkt negativ effekt på förekomsten av vedlevande insekter. Riktvärdet att ej ha mer än 5 % av gran av den levande volymen är det vi eftersträvar. Detta gör det intressant att titta på de svenska reviren i figur 4. Där ser man att flesta reviren

har betydligt större granandel än så. Efter att dessa inmätningar har gjorts har det även skett åtgärder i många av dessa revir med gallringshuggningar så volymen levande granar har minskat i reviren.

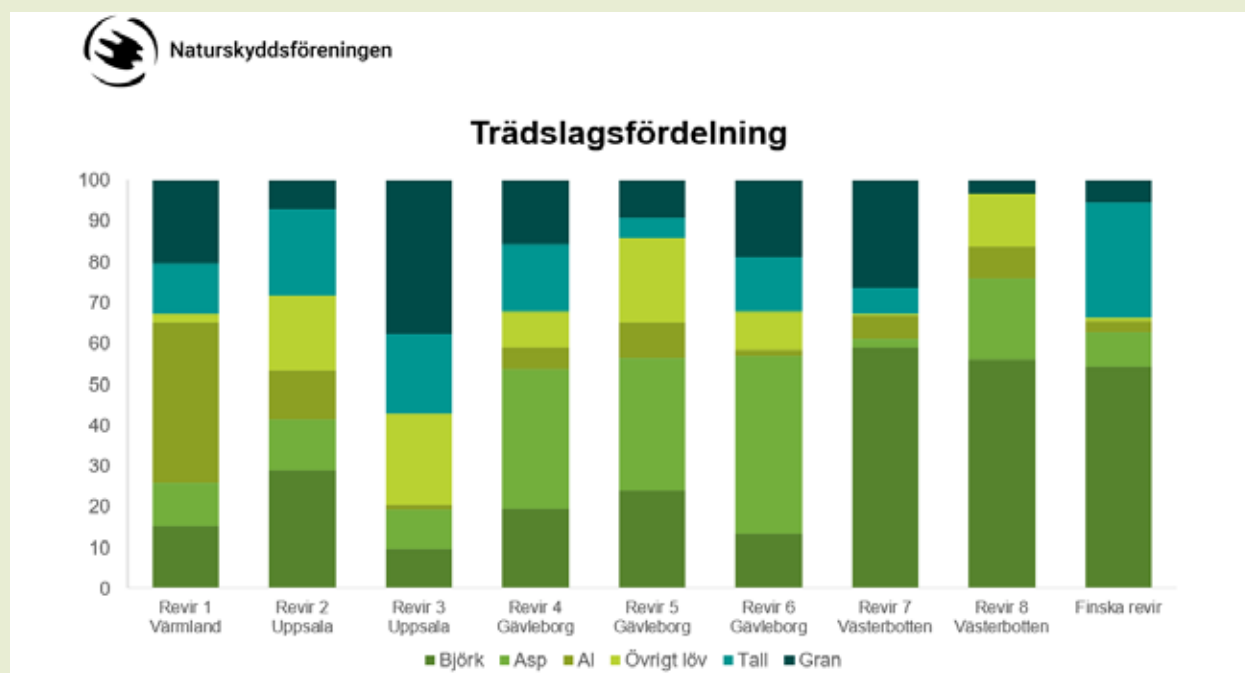
Vad gäller volymen död lövvod i de finska vittryggsreviren är den ca 15 m³ död löved per hektar. De svenska vittryggsreviren är mer fragmenterade så här bör vi snarare sikta på 20 m³. Man kan tillskapa död ved genom att ställa högstubbar, ringbarka eller på annat sätt skada träd och då bör träden vara 20 cm i diameter

i brösthöjd eller mer för att de ska komma in vedinsekter.

Slutligen ska nämnas att vittryggen är en paraplyart för lövskogar. Gynnar vi den arten så räddas också många andra arter som är beroende av dessa skogar. Artdatabanken har beräknat att det finns ca 200 rödlistade arter som är beroende av denna miljö. I figur 5 visas en värdepyramid för fåglar i lövskogar.

Kontaktuppgifter:

linda.petersson@naturskyddsforeningen.se

Figur 4. Trädslagsblandning bedömd utifrån metoden revirmätning i 8 svenska vittryggsrevir jämfört med medelvärdet av 10 finska revir som karterats med samma metod.

Figur 5. Värdepyramid för lövskogens fåglar. Minst 12 andra lövberoende fågelarter trivs i de lövmiljöer som vittryggen nyttjar. Bild från Naturum Färnebofjärden.

Åtgärdsprogrammet för vitryggig hackspett

Ellen Salomonsson

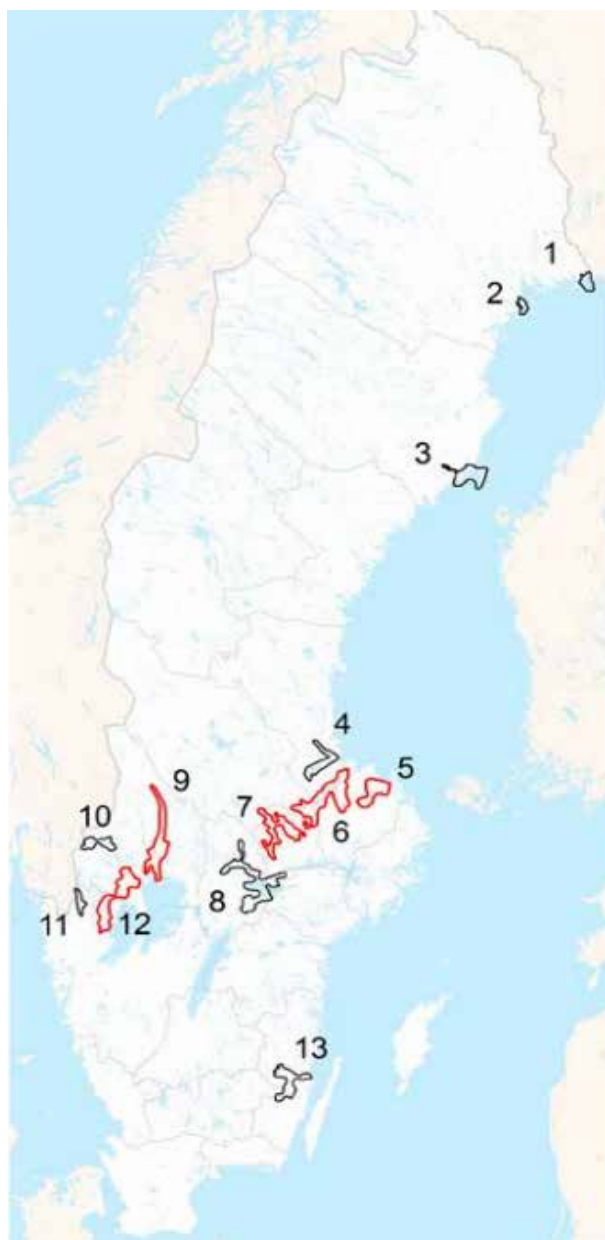
Ellen Salomonsson är nationell samordnare för arbetet med vitryggsfrågor på Skogsstyrelsen, som är en part i det åtgärdsprogram (ÅGP) som finns för arten. Naturvårdsverket har det övergripande ansvaret för terrestra åtgärdsprogram på nationell nivå och uppdrar åt länsstyrelserna att implementera åtgärdsprogrammen på regional nivå. Koordinator för ÅGP vitryggig hackspett är Maria Forslund på Länsstyrelsen i Uppsala. Åtgärdsprogrammet för vitryggig hackspett har funnits sedan 2005 med olika programperioder och det senaste är från 2017. Det revideras just nu och ett nytt ska fastställas och snart komma ut på en remissrunda. Tankarna kring hur det nya ÅGP ser ut presenteras här och synpunkter tas tacksamt emot.

Åtgärdsprogram är ett av flera verktyg för att nå målen om biologisk mångfald. De fokuserar på arter och naturtyper vars existens inte kan säkerställas genom befintligt områdesskydd eller dagens regelverk och styrmedel för hållbar mark och vattenanvändning. Med ÅGP följer en viss pott pengar, men den är inte jättelik, och åtgärdsprogrammen i Sverige är många. Finanisering sker från Naturvårdsverket för vissa aktiviteter hos Länsstyrelserna. Ett ÅGP är vägledande för myndigheternas insatser och utgör ett planeringsunderlag även för alla andra aktörer.

Arbetet inom ÅGP är geografiskt definierat med fokus i särskilda delar av landet (figur 1). Arbetet bedrivs i programperioder som utvärderas och justeras. Arbeten med vitryggig hackspett har pågått sedan 1980-talet och det första ÅGP för vitryggig hackspett kom 2005. Skogsstyrelsen är part i det tillsammans med Naturvårdsverket med Länsstyrelsens i Uppsala som koordinator. Anledningen till att Skogsstyrelsen har en så aktiv roll är att vitryggen kräver stora skogslandskap och åtgärder på landskapsnivå.

Visionen för åtgärdsprogrammet om en livskraftig population av vitryggig hackspett i landet består. I visionen ingår också att återfå arten som häckfågel i samtliga landskap där den har häckat under 1900-talet och att ha ett fungerande utbyte mellan populationer inom landet och de norska, finska, och ryska populationerna. Det långsiktiga målet till 2070 är 200 reproducerande par i Sverige. Det kortsiktiga målet i det senaste nu gällande ÅGP för 2021 var;

- 20 reproducerande par
- 40 färdigställda optimalområden
- Minst 30 potentiella optimalområden.

Figur 1. Geografiska fokusområden i Sverige för ÅGP vitryggig hackspett 2017-2021.

Arbetet inom ÅGP har till stor del bedrivits där man hade utbredningen av arten senast. En stor anledning till vitryggens situation är "lövskulden" i landskapet med brist på naturliga störningar där det krävs aktiva åtgärder.

Fokus ligger på landskapsplanering i lövrika landskap. Här jobbas det med bevarande och skötsel av värdekärnor och förstärkning intill värdekärnor. Inom ÅGP vitrygg talas det om Värde-trakter/Fokustrakter och Optimalområden (revir) - färdigställda och potentiella. I värde-trakterna ligger fokus på att stärka lövlandskap i avgränsade områden – optimalområden/revir. De i figur 2 rödmarkerade fokusområdena är de som varit högst prioriterade 2017-2021. Allt löv är bra löv, ju mera löv desto bättre. Ju mer kvalitet ett område har desto mindre areal kan fungera och tvärtom.

Det nationella arbetet handlar mycket om att se till att det blir samordning mellan Naturvårdsverk, Länsstyrelser, Naturskyddsföreningen, Skogsstyrelsen m.fl. Här ges bland annat stöd till regionala samordningsgrupper, landskapsanalys av lövrika trakter, biotopkartering – uppföljning av optimalområden. Information och utbildning är också viktigt vilket bland annat innefattar framtagande av informationsmaterial (broschyrer och skyltar), exkursioner/fältdagar och kurser. Delar av detta blev i viss mån lidande under den här programperioden p.g.a. pandemin.

Det regionala jobbet är viktigt och det är här jobbet görs. Länsstyrelserna med utpekade fokusområden bildar regionala samverkansgrupper. Här sker prioriteringar t.ex. Vad är viktigast just nu? Var behövs insatser? Hur ska insatserna göras? m.m. Att "bygga" och iordningsällda vitryggsrevir om ca 150 ha är ett lagarbete där olika aktörer bidrar på olika sätt.

Några exempel är att jobba med vitryggsavtal (f.d. Bergviksavtal), Sveaskogs ekoparker nationalparker, naturreservat, Natura 2000-områden, biotopskyddsområden, naturvårdsavtal och frivilliga avsättningar. Det behöver jobbas med landskapsplanering skogsbruksplaner, lövskogsbruk och naturvårdande skötsel. Det är viktigt med en genomtänkt hänsyn vid åtgärder. Det behövs också inventering av fåglar och livsmiljöer. Här kan ideella krafter gå in och komplettera på bolagsmark och i formellt skyddade områden, medan skogsbolagen kan göra storskaliga

Fokustrakter
5. Forsmark
6. Dalälven
7. Fagersta
9. Klarälven
12. Sydvästra Värmland–östra Dalsland
Övriga värde-trakter
1. Torneälvens delta
2. Hertsölandet
3. Umeå
4. Testeboån
8. Örebro–Arboga
10. Västra Värmland
11. Stora Le
13. Sydöstra Småland

Figur 2. De rödmarkerade fokusområdena på kartan är de som varit högst prioriterade 2017-2021.

myndigheterna bidrar med ekonomiskt stöd eller specialinsatser.

Hur har arbetet gått den senaste programtiden?

Antalet bekräftade häckningar av vitryggig hackspett har varierat i antal under de senaste 5 åren. Det kortsiktiga målet för åtgärdsprogrammet om att uppnå minst 10 reproducerande par i landet kan inte sägas vara uppfyllt, även om arten har haft viss framgång under programtiden. Under 2021 har 13 etablerade par av vitryggig hackspett och 8 häckningar bekräftats runt om i landet. Målet om 10 lyckade häckningar uppnåddes dock året efter och därefter har antalet ökat.

Av de 40 utpekade optimalområdena har fem optimalområden färdigställts under programtiden, vilket innebär att det kortsiktiga målet som rör tillgängligheten till fullgoda revir inte kunnat uppnås, även om många lövmiljöer har restaurerats eller fått naturvårdande skötsel under programtiden. I programmets målsättning ingick även att arbeta långsiktigt för att ta fram

ytterligare 30 optimalområden inom 40–80 år, och under programtiden har planeringsarbete gjorts som grundar för detta. Inom länen med fokustrakter har ytterligare 36 optimalområden pekats ut. Det finns även förslag framtagna för optimalområden i Örebro och Västerbottens län. Tio län har arbetat, huvuddelen i fokustrakterna.

Samverkan har gynnat utförande och finansiering. Analyser har bidragit med kunskap. Att peka ut fokustrakter har haft för- och nackdelar. Det har varit nedprioriteringar, resursbrist, gränspolarfokus och covid som har påverkat genomförandet. Några utmaningar är hur få med utvecklingsmark i skyddade områden, uppföljning och sekretessfrågor.

Det gällande ÅGPt för 2017-2021, förlängs automatiskt men vi jobbar med en revidering. Utvärderingen pågår och det blir en tydlig förändring med mer fokus till norra Sverige där vi har del av den från Finland invandrande populationen (figur 3).

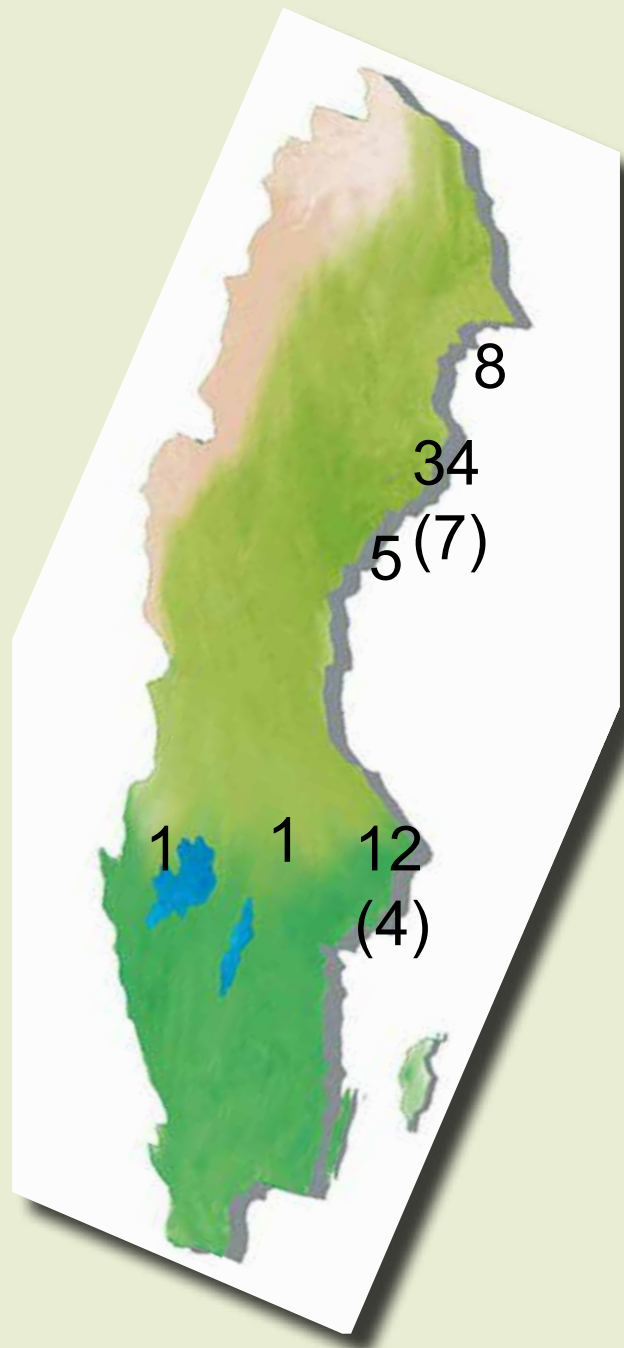
Det nya åtgärdsprogrammet

I det ÅGP som ska tas fram föreslår vi att

- förändra den geografiska avgränsning med införande av geografiska regioner. Regionerna är fyra stycken och ska inte blandas samman med de regionala samordningsgrupperna som ofta bara är ett län (figur 4).
- låta fokustrakter utgå men behålla begreppet värdestrakter,
- justera det kortsiktiga målet med koppling till optimalområden (flera områden tillkommer och några läggs på paus),
- införa ett "mellanmål" till 2045 preliminärt med 50 vitryggspår och 90 funktionella revir med koppling till värdestrakterna,
- se över målen till 2030 med nya mål på kort sikt,
- stärka samverkan med Finland och Norge där det finns större populationer,
- preliminärt tillägg om grön infrastruktur på långsiktigt mål.

Diskussion pågår om vikten av sekretess samt hur det kan försvåra samverkan av restaureringsåtgärder.

Åtgärdsprogrammet går ut på att få till fler biotoper för arten och det krävs både mycket löv, mycket död ved, mycket föda i veden och att områden helst ska vara både stora och sammanhängande i landskapet. Det räcker således inte med något litet reservat här och där, utan här krävs storskaliga samarbeten mellan många aktörer i landskapet. I vitryggnätverket

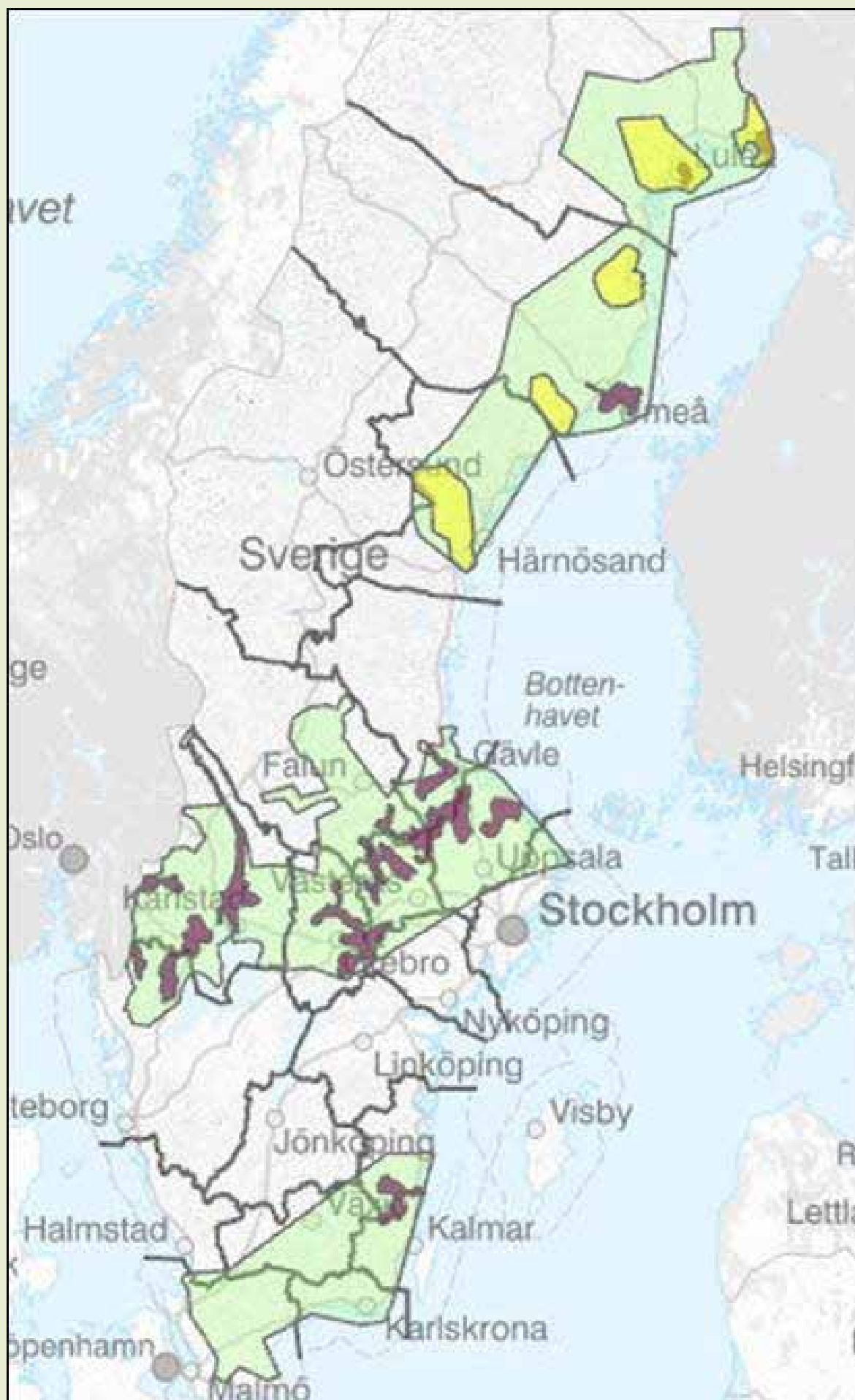

Figur 3. Antal individer av vitryggig hackspett 2023 samt häckningar inom parentes.

inom ÅGPt finns regionala samordningsgrupper som träffas mer eller mindre regelbundet för att underlätta samarbetet och få till en verkstad i skogen, så område efter område blir funktionella hem åt vitryggen och alla dess följearter. Samordningsgrupperna är därför väldigt viktiga.

En remiss på ÅGP-programmet kommer senare i vinter. Kom gärna in med synpunkter på det under remisstiden!

Gynna lövskogens arter är ett kompetensutvecklingsprojekt med fokus på vitryggig hackspett. Det syftar till ökad kompetens, samverkan och inspiration/erfarenhetsutbyten där målgruppen är:

Figur 4. Karta över föreslagna justeringar för kommande programperiod: ljusgrönt – regioner, lila – värdetrakter, gult – nya/utökade värdetrakter i region norr. Optimalområdena ligger i sin tur inom värdetrakterna.

aktiva i vitryggsnätverket (som ska utvidgas), ytterligare skogliga aktörer, myndigheter, ideella och forskare där det finns möjlighet att delta till självkostnadspris. För 2023 och 2024 pågår bland annat följande aktiviteter; workshops i fält, hur man skapar död ved? återvätning/lägga igen diken, kurser i habitatklassificering, studieresor (tre i Sverige och en i Finland 2024), frukostföredrag och fältträffar

med privata markägare.

Välkomna att vara med i vitryggsnätverket ni som inte är det. Hör av er till Maria Forslund, maria.forslund@lansstyrelsen.se, så kommer ni med på vitryggsnätverkets kontaktlista och får informationsbrev och bjuds in till regionala samordningsgrupper.

Foton från en studieresa i Västerbottens län den 10 och 11 oktober 2023 inom kompetensutvecklingsprojektet "Gynna lövskogens arter". Studieresan var förlagd till utflyktsmål både i norra Ångermanland och södra Västerbotten. Foton: Thomas Birkö.

Skogsstyrelsens roll i arbetet för vitryggig hackspett i Sverige

Ellen Salomonsson

Åtgärdsprogrammet för vitryggig hackspett är det enda ÅGP som Skogsstyrelsen är part i. För att nå målen i ÅGP behöver aktiva val göras i skogsskötseln. Därför behöver Skogsstyrelsen finnas med i sammanhang där skogsskötsel avgörs.

Skogsstyrelsen samverkar nationellt och regionalt och har internt nätverk med berörda distrikt. Arbetet ingår inom den ordinarie verksamheten. Som myndighet förvaltar vi vitryggsavtal (och ekoparker) tillsammans med skogsbolag. Skogsstyrelsen jobbar också med skötselåtgärder i lövskogar i områden som har formella skydd och ger ekonomiskt stöd till markägare t.ex. genom att skriva naturvårdsavtal med markägare, vi ger rådgivning till markägare om skötsel av lövmiljöer och kan utöva tillsyn. Vi har förutom rådgivning även uppdragsverksamhet (figur 1).

Uppdrag – klassificering och inventering av skötselbehov.

Skötselstrategi och skyddsstrategi måste gå hand i hand så mycket det går. Vi har i Sverige en lövskuld med brist på naturliga störningar (t.ex. bränder) och det krävs aktiva åtgärder för att få mer lövskog i framtidens skogar.

Fokus på våra särskilda insatser handlar om stöd, samverkan, information samt att möjliggöra åtgärder hos andra.

Nokås-bidrag.

Vi har NOKÅS-bidrag (Natur och kulturmiljövårdsåtgärder) för att stödja åtgärder som hjälper skogens växter, djur, vattenmiljöer eller för att bevara värdefulla kulturmiljöer. Där kan det t.ex. handla om frihugning av gamla träd, naturvårdsbränning, hamling, hugga bort gran för att gynna lövträd, återskapa våtmark, skapa död ved genom ringbarkning, högkap eller barkfläkning m.m. Ansökan om NOKÅS-bidrag görs till Skogsstyrelsen.

<https://www.skogsstyrelsen.se/bidrag>

Kontaktuppgifter:

ellen.salomonsson@skogsstyrelsen.se

Skogsstyrelsens insatser för vitrygg

- Samverkar nationellt
- Samverkar regionalt
- Internt nätverk med berörda distrikt
- Inom ordinarie verksamhet
 - Förvaltar vitryggsavtal (och ekoparker) tillsammans med bolag
 - Skötsel av lövskogar i formella skydd och med ekonomiska stöd till andra skogar
 - Skydd av lövskogar
 - Andra insatser för lövskog, exv. råd om skötsel
 - Tillsyn / artskydd
- Uppdragsverksamhet

Figur 1. Skogsstyrelsens insatser för vitryggig hackspett.

Vitryggiga hackspettens utveckling i Finland

Tuomo Ollila

Tuomo Ollila från Metsähallitus och BirdLife Finland presenterade ett material som Timo Laine, Jari Kontiokorpi & Tuomo Ollila tillsammans sammanställt inför seminariet. Tuomo jobbar inte själv med arten utan med rovfåglar i norra delen av landet. Timo Laine som numera är pensionerad tjänsteman på Metsähallitus är den som har arbetat mest med vitryggen i Finland. Presentationen handlar om inventering och skyddsarbete för vitryggig hackspett i Finland under fem decennier där bland annat inflödet av vitryggar österifrån har varit betydelsefullt.

På grund av intensivt skogsbruk i Finland så minskade den vitryggiga hackspett i landet. På 1960-talet minskade lämpliga livsmiljöer för arten kraftigt. 1986 klassades vitryggen som akut hotad (CR) i Finland.

För att studera artens status och behov av skydd bildades 1987 den finska vitryggsgruppen av finska WWF. Inventeringar startades där fältarbetet framför allt utfördes av frivilliga fältarbetare, fågelskådare och andra naturentusiaster. Ansvarig för arbete var mellan åren 1987-2002 WWF Finland. Mellan 2003-2020 var det Metsähallitus, d.v.s. Finlands motsvarighet till Skogsstyrelsen, som hade ansvaret och efter 2021 är det BirdLife Finland.

Många frivilliga har deltagit i att kartlägga potentiella livsmiljöer, upptäcka revir, studera avelsbiologi och bedöma behov av bevarandeåtgärder och livsmiljöförvaltning. Det är de frivilliga som har varit viktiga och gjort att arbetet har lyckats bra i Finland

Ett åtgärdsprogram för vitryggig hackspett togs fram i Finland och publicerades 1992. Huvudmålen i program var:

- att undvika hotet om genetisk degeneration genom att upprätta ett nätverk av skyddade områden i huvudutbredningsområdet,
- att bygga upp en livskraftig population på 100-150 häckande vitryggig hackspetts par,
- att hitta verktyg för förvaltning och restaurering av livsmiljöer i skogsbruk och skyddade områden,
- att sätta upp vinterutfodringsstationer för vitrygg i lämpliga livsmiljöer.

Som ett resultat av en positiv utveckling ändrades hotkategori CR (akut hotad) till EN (starkt hotad) 2010 och till VU (sårbar) 2015 (figur 1).

Vad är orsaken till denna positiva trend?

Under 2020-talet har ca 5200 hektar lövskog skyddats (varav ca 60% är statsmark) och mängden habitatförvaltnings-/restaurerings-

områden är ca 3 500 hektar på 220 platser på statsmarker och ca 550 hektar på privat mark. Den skyddade och restaurerade marken har varit grunden för populationstillväxten och en bättre bevarandestatus. Under tidigare decennier levde majoriteten av vitryggarna i skyddsområden men numera bara på 30-40% skyddad mark. Produktionen av ungar har varit god (2,8 ungar/lyckad häckning) och kullar med 5 levande ungar har hittats. Vinterutfodring har underlättat överlevnaden av vitrygg under den långa vintern där utfodringen, särskilt för de unga fåglarna, kan vara avgörande för att överleva den första vintern. Dessutom har, som ett resultat av klimatförändringarna, milda vintrar också underlättat livet för vitryggen och det kan även ha påverkat den utökade utbredningen till nordligare områdena i landet.

De stora invasionerna av arten under höstarna, särskilt under 2010-talet, har avsevärt ökat population av vitrygg i Finland. Toppåren var 2009, 2015 och 2019 vilket kan ses i siffrorna över populationsutvecklingen (figur 1).

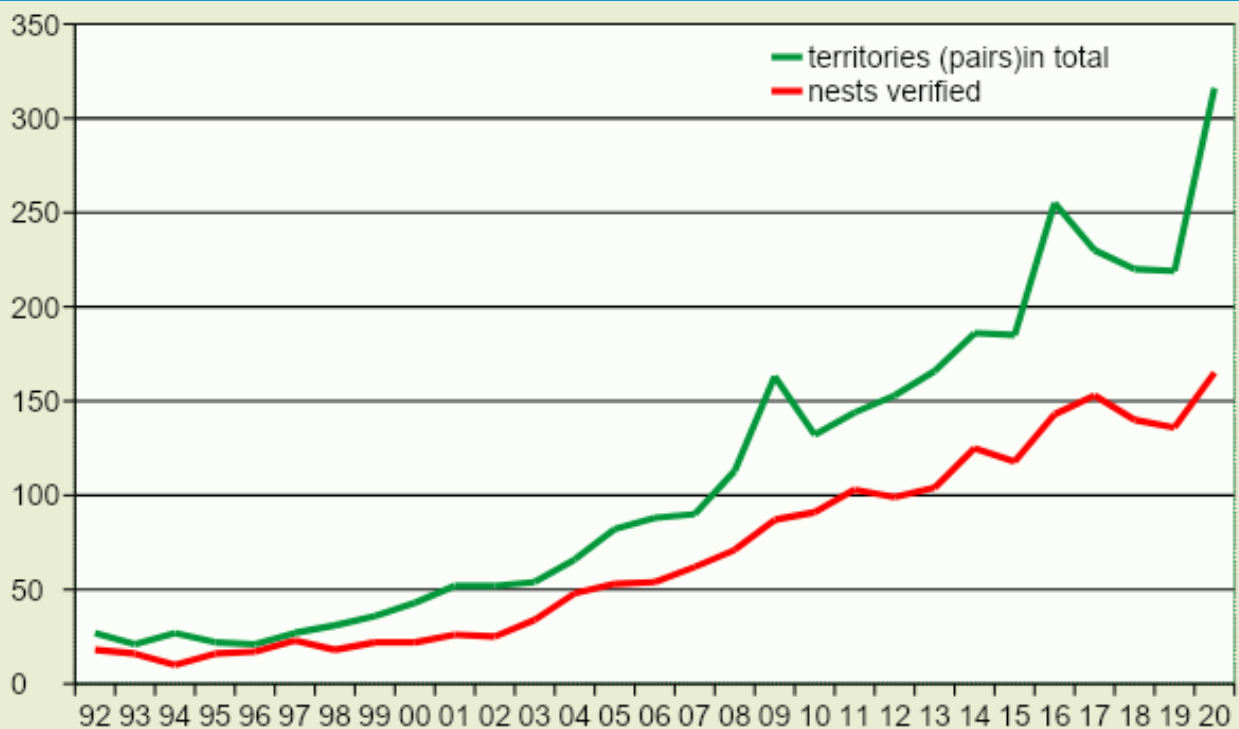
Kustlinjerna påverkar riktningen på vitryggiga hackspettens vandringar. De kommer från öst till finska Karelia och sen till södra och västra Finland. Vid kusten av Bottenviken flyger fåglarna både söderut och norrut. Vandringar börjar i slutet av augusti och sträcktoppen i Norra Karelia infaller de två sista veckorna av september. I södra och västra Finland är toppen i oktober. I figur 2 visas invasionsrörelsernas förlopp hösten 2015 från Norra Karelen och Hangö fågelstation

Hösten 2015 vandrade tusentals vitryggar in från öster via karelska näset. Det var stor skillnad i Baltikum hösten 2015 som då endast hade enstaka individer. Vandringarna har blivit vanligare på 2000-talet och största delen består av unga fåglar (figur 3). Vandringarna är alltså den viktigaste orsaken till att population har ökat på 2000-talet i Finland. I figur 6 och 8 visas antalet observationer av vitryggig hackspett i Finland i oktober och november 2015 och 2019. Det var två höstar med mycket starka inflöden från sydöst.

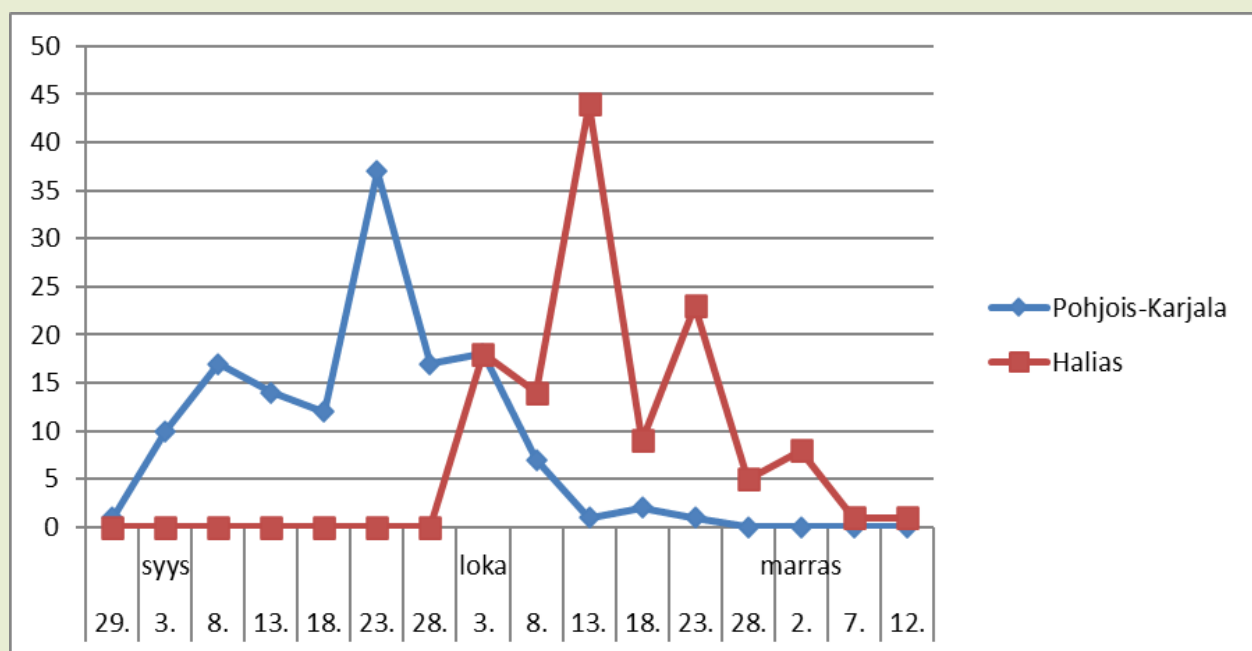
Det märks också att antalet invandrande vitryg-

*Bolokal i Finland för vitryggig hackspett. Ganska ofta är det runda bohålet uthackat under en ticka.
Foto: Timo Laine.*

Figur 1. Beståndsutveckling av vitryggig hackspett i Finland 1991-2020.

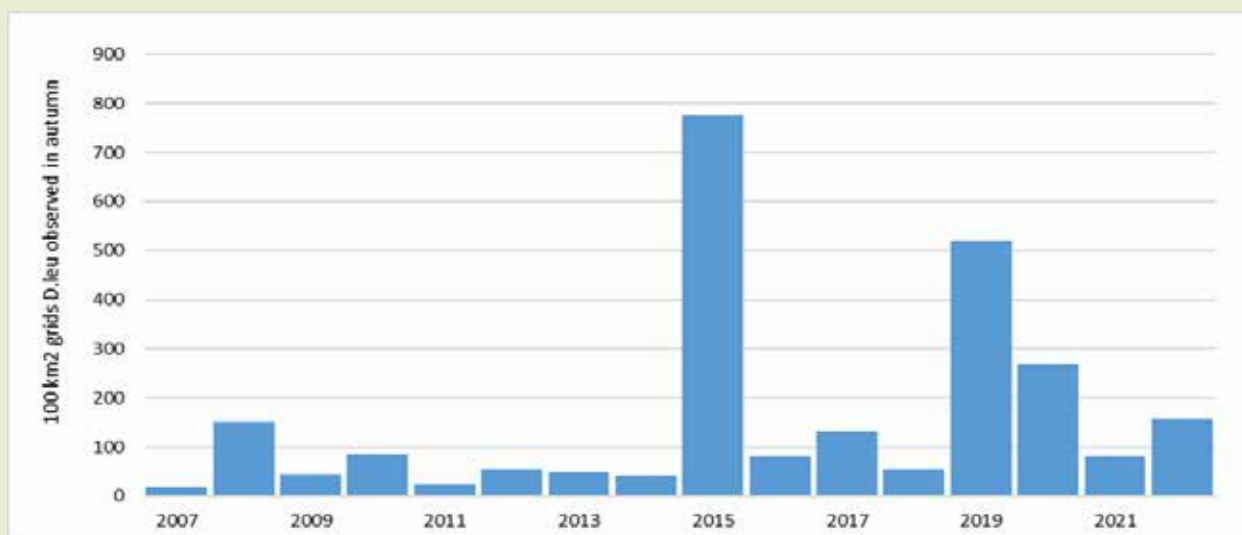

Figur 2. Antalet vandrande vitryggar på hösten 2015 i Norra Karelia (blå N = 137) och Hangö fågelstation (röd N = 123). Tidsperioden i diagrammet är från slutet av augusti till mitten av november.

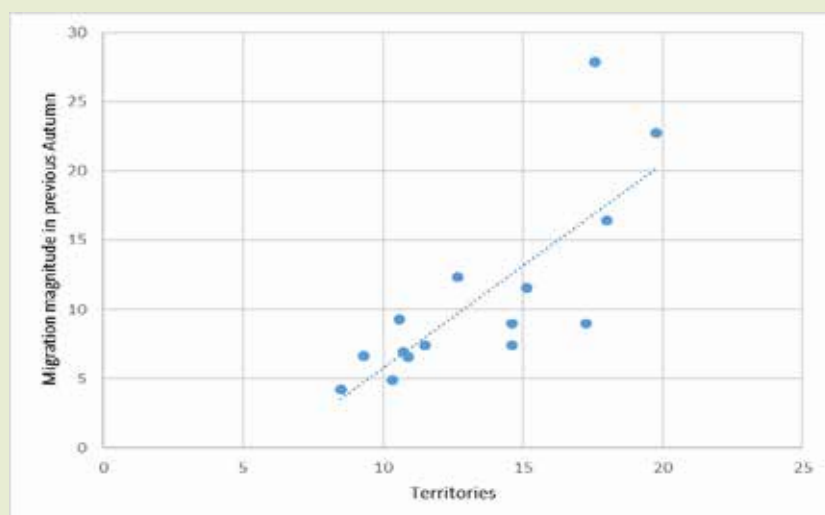
gar på hösten ökar andelen häckningar nästa vår (figur 4).

Finska forskare har tillsammans med ryska forskare haft övervakning av vitryggig hackspett på karelska näset i Ryssland 2005-2013. Det är tyvärr ett arbete som har avbrutits nu. Resultaten visar på kluster av områden med observationer av vitryggig hackspett under häckningssäsongen. Studiematerialet analyserades genom att betona betydelsen av observerade bon och territoriella par, ju mörkare färg desto högre sannolikhet för häckande par (figur 5).

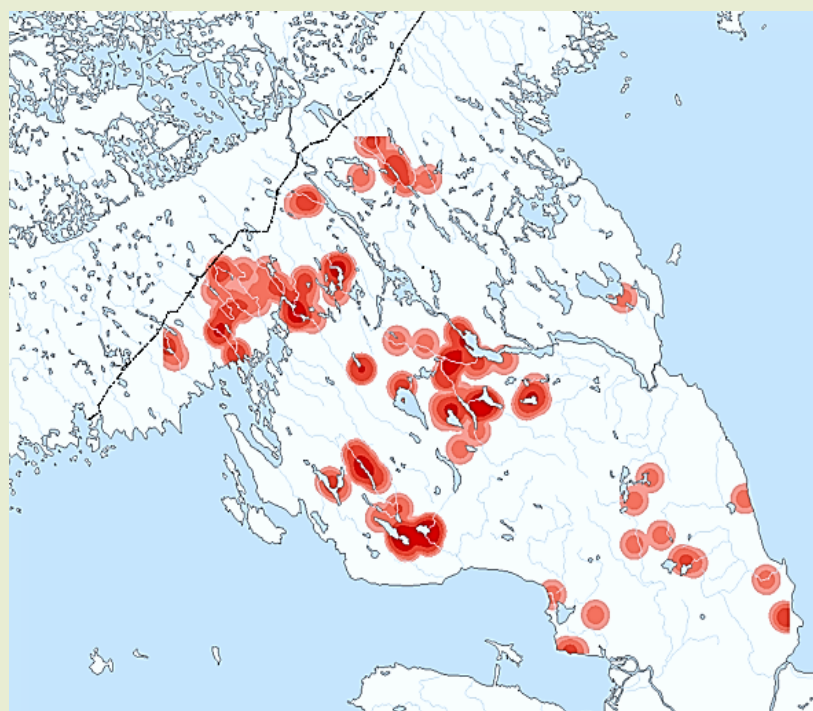
Häckningsområdet i Finland har ökat under hela 2000-talet liksom antalet vinterobservationer. En jämförelse mellan femårsperioderna 2007-2011 och 2018-2022 visar detta mycket tydligt. Det tätaste beståndet finns idag i sydost i området kring det stora sjöområdet i mellersta Finland (figur 9). Här finns mycket stränder och lövrika strandskogar. Det är också detta område som ligger mitt i det invasionsstråk som har gått i nordvästlig riktning från karelska näset till norra Bottenhavskusten.

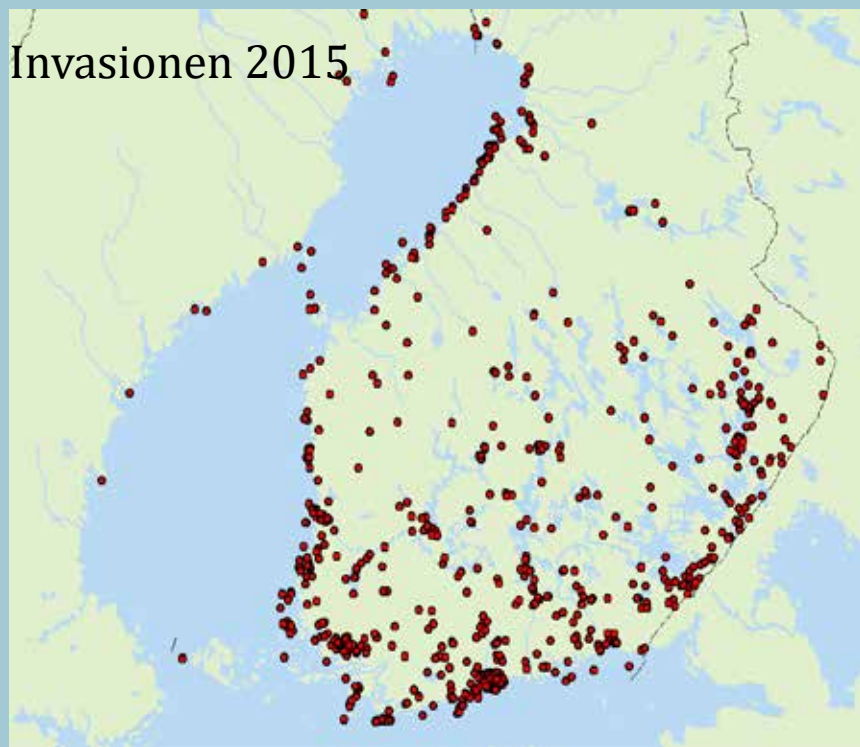
Figur 3. Antalet invandrande vitryggar åren 2007 till 2022. Källa: Tiira-lintutietopalvelu

Figur 4. Antalet invandrande vitryggar på hösten ger ett positivt utfall genom att fler par häckar under våren. Källa: Tiira-lintutietopalvelu

Figur 5. Vitryggsrevir på Karelska näset. Ju mörkare färg desto högre sannolikhet för häckande par.

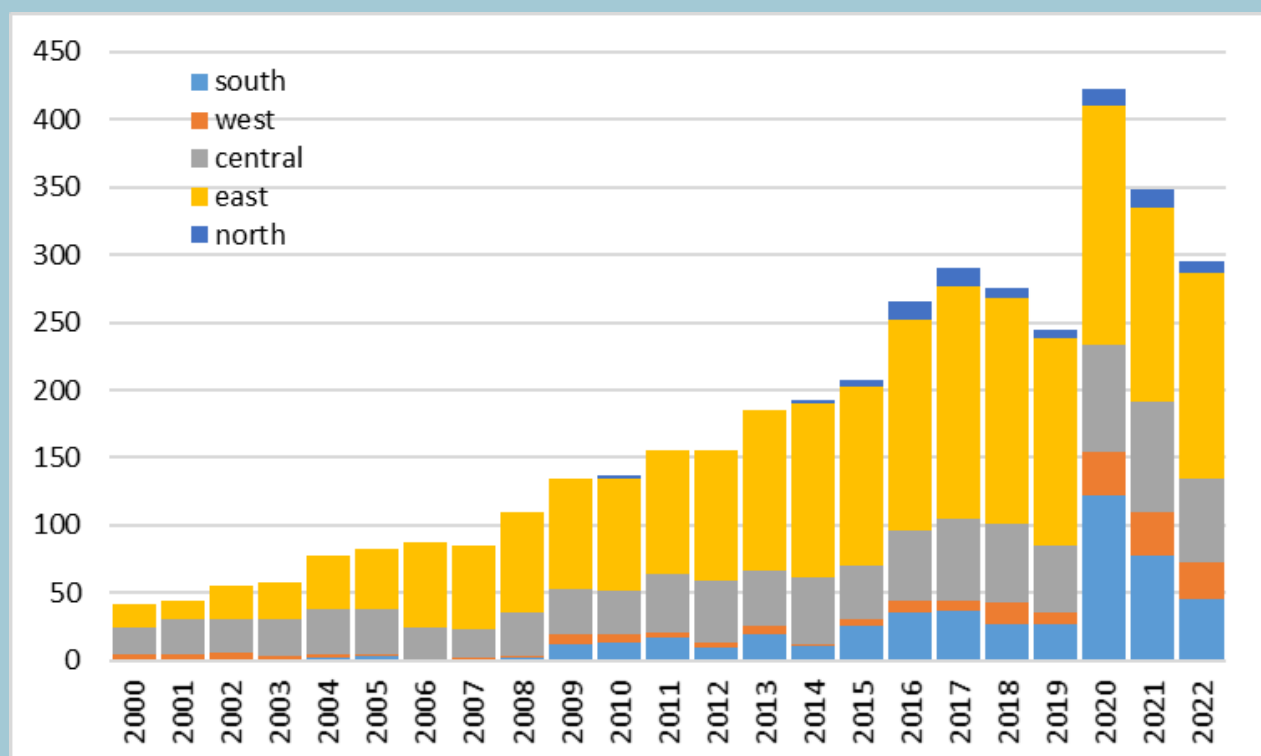

Figur 6. Vittryggsobservationer i oktober och november 2015.

På karta i figur 9 visas häckningsområdet för vittryggig hackspett under 2010-talet. Materialet analyserades genom att betona betydelsen av observerade bon och territoriella par; ju mörkare färg desto högre sannolikhet för häckande par.

De finska "kärnpunkterna" syns tydligt vid östgränsen och i det stora sjöområdet i mellersta

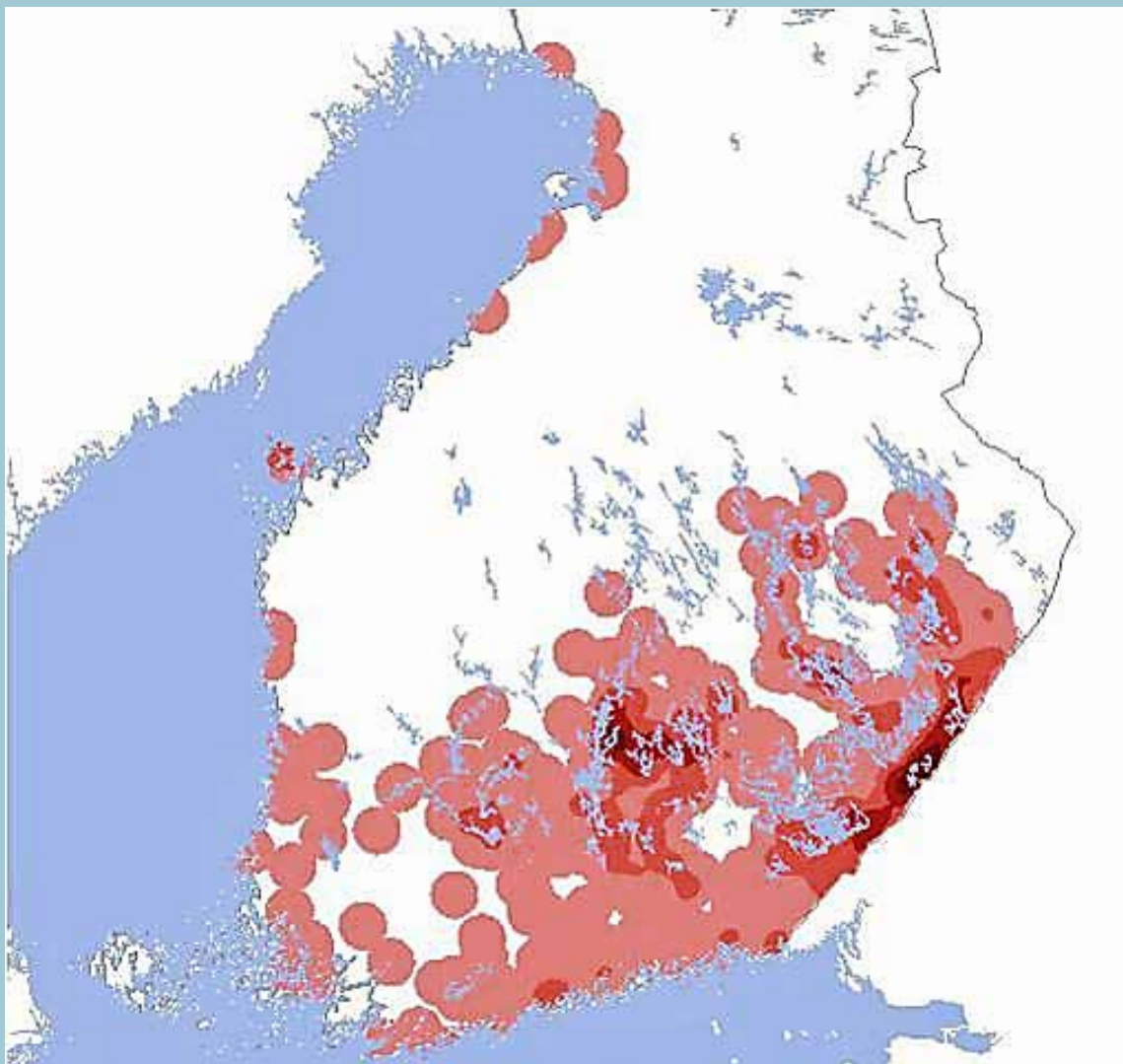
Finland. Det ser ut som att det finska beståndet efter 2020 har minskat något (figur 7). Det har inte varit några stora invasionsrörelser de senaste åren. Sedan kan en orsak till minskningen i resultatet också bero på minskad uppmärksamhet och minskad inventering de senaste åren. Arten togs bort från gruppen av särskilt skyddade fågelarter 2021.

Figur 7. Utvecklingen av vittryggsrevir i Finland från 2000 till 2022 fördelat på olika geografiska områden i landet. Källa: paikallisyhdistykset.

Figur 8. Vitryggsobservationer i oktober och november 2019.

Figur 9. Häckningsområde för vitrygg hackspett under 2010-talet. Ju mörkare färg desto större sannolikhet för häckande par.

Framtida aspekter för det finska vitryggsbeståndet.

Den senaste populationen uppskattas till 400-500 häckande par i Finland, vilket är mycket jämfört med det ursprungliga blygsamma målet (100-150) i åtgärdsprogrammet. Trots den bättre statusen ser framtiden för vitrygg inte så ljus ut i Finland. Idag är livsmiljöbevarandet helt beroende av markägarnas frivillighet och de regionala miljömyndigheternas verksamhet. Numera behöver en stor del av de skyddade vitryggreviren akut habitatrenovering, eftersom de tidigare öppna livsmiljöer snabbt blir

igenvuxna av granar och lövträd. På grund av drastiska nedskärningar i finansiering finns det inte tillräckliga resurser för att ta hand om det problemet och tyvärr kommer många revir att överges utan renovering av häckningsmiljöer.

Som ett resultat av det intensiva skogsbruket blir de oskyddade reviren mycket fragmenterade i små bitar på stora områden långt från varandra. De bon som hittas finns nästan överallt i fläckar av lövskogar, detta kan ofta ses t.ex. i de östra vitryggsreviren i Finland.

Typiska häckningsmiljöer i södra Karelia. Pilen i bilden ovan visar boplatsen. Foton: Jari Kontiokorpi.

Länsstyrelsens arbete med lövskogsmiljöer för vitryggig hackspett

Malin König

Västerbottens län har inte ingått i något av de utpekade fokusområdena i åtgärdsprogrammet för vitryggig hackspett 2017-2021. Länsstyrelsen Västerbotten har dock ändå valt att jobba med vitryggig hackspett eftersom den förekommer i länet. Siffrorna från 2023 års inventering visar att Västerbotten har flest individer och häckande par i Sverige. Malin König som är koordinator för åtgärdsprogrammen för hotade arter i länet beskriver hur Länsstyrelsen har jobbat med samverkansformer för att stärka miljöerna för vitryggig hackspett i länet under de senaste åren.

Malin började jobba på Länsstyrelsen i Västerbotten 2016, alltså året direkt efter att det stora inflödet av vitryggiga hackspettar från Ryssland nådde Västerbotten. Eftersom norrlandslänen inte ingick i åtgärdsprogrammet för vitryggig hackspett hade Länsstyrelsen Västerbotten inte några avsatta resurser att jobba med vitryggig hackspett. Samtidigt upptäcktes en vitryggig hackspett på ön Ön som ligger i Umeälven mitt i centrala Umeå. Umeå kommun hade länge haft planer på att bebygga Ön och den vitryggiga hackspetten ställde saken på sin spets.

Eftersom exploateringen berörde en akut hotad art som det finns ett åtgärdsprogram för beslöt sig Länsstyrelsen för att agera. De kallade till ett första möte med Umeå kommun och bjöd även in projekt vitryggig hackspett till diskussionen. Efter det första trevande mötet var alla tre parter enade om att det var viktigt att jobba vidare med bevarandet av vitryggig hackspett i länet och att fler parter behövde engageras i arbetet. Det blev startskottet på Länsstyrelsens vitryggsarbete.

Länsstyrelsen hade fem år tidigare arbetat med att ta fram egna fokustrakter för att identifiera områden som är tillräckligt stora för att på sikt kunna bli lämpliga miljöer för vitryggig hackspett. Dessa områden baserades på förekomsten av löv i landskapet där det fanns potential att få till tillräckligt stora områden för vitryggen att leva och häcka inom. Områdena skulle även innehålla kärnområden med lövrika skogar som på något sätt var skyddade, antingen genom reservat eller större frivilliga avsättningar.

Med utgång från värdetrakterna skapades en samverkansgrupp i länet som utökades

i omgångar för att täcka in nyckelaktörer. I dagsläget består gruppen av Länsstyrelsen Västerbotten, Skogsstyrelsen, Umeå kommun, Skellefteå kommun, SCA, Sveaskog, Holmen Skog och Projekt vitryggig hackspett. Gruppen träffas en gång i halvåret, med en kombination av inomhusmöten där det summeras vad som har hänt sedan sist och vad visionen är framåt för det nästkommande halvåret. Andra delen består av fältbesök för att diskutera skötsel och restaurering av livsmiljöer för vitryggig hackspett.

Samverkansgruppen gav snabbt effekt hos alla aktörer. Umeå kommun tog fram ett eget åtgärdsprogram för arbetet med vitryggig hackspett i kommunen. De har även fått beviljat ett stort Nokås projekt tillsammans med privata markägare och Vattenfall. De kommer inom projektet att jobba med lövskogsrestaureringar längs med Umeälven. Skellefteå kommun arbetar med att identifiera lövmiljöer och ha med dem som en grund i sina planprocesser. Skogsbolagen planerar och genomför lövgynnande åtgärder inom sina fastigheter och frivilliga avsättningar. Reservatsförvaltningen på Länsstyrelserna har arbetat med att restaurera lövskogar inom reservat i lövvärdetrakterna. Resultatet är ett ständigt ökande antal häckningar i länet från noll häckningar 2017 till sju stycken 2023.

Det har även arrangerats gemensamma träffar för privata markägare genom åren i länet. Till exempel har Länsstyrelsen Västerbotten, Skogsstyrelsen och Holmen Skog arrangerat gemensamma markägarträffar. Det har skapats en demoslinga på Holmens mark för att visa hur man kan gynna löv på olika sätt som visades för de som deltog på träffarna samtidigt som lövgynnande skötsel och olika former av bidrag

Lövskog vid Lögdeälven där både Länsstyrelsen och SCA i den samverkansgrupp som finns för vitryggig hackspett i länet jobbar tillsammans för att stärka lövvärden. Foto: Thomas Birkö.

som markägaren kan söka presenterades. Det har också arrangerats en så kallad "Drop-in"-träff med tema "bryn röjning" tillsammans med Holmen där markägare kunde komma när det passade under dagen och lära sig kring hur en bryn röjning praktiskt går till.

Länsstyrelsen har också stöttat praktiska åtgärder. Utöver lövrestaureringar inom reservaten och områdesskydd har Länsstyrelsen till exempel finansierat de årliga stödutfodringar och inventeringar i Västerbotten som görs via projekt vitryggig hackspett i Västerbotten. Och Länsstyrelsen har gjort revirkarteringar för att se vilka kvalitéer intressanta områden hyser.

Vad har då hänt? Våren 2017 dök vitryggen på Ön upp. Året efter hittades en häckning i ett område som helt gått under radarn i alla inventeringar och som hittades via en person som gjorde en standardrutt. Våren 2020 hittades första häckningen på Tuvan som blev känd i media då delar av det populära reservatet behövde stängas av för besökare under häckningen för att inte störa paret. Detta par har nu på vintrarna blivit ett "visningspar" som möjliggör för allmänheten att få uppleva

vitryggiga hackspettar alldeles runt knuten. Sedan dess har det rullat på med etableringar kopplat till de områden där det har skett restaureringar. Slutsatsen är att de vitryggiga hackspettarna hittar till miljöerna om de finns i landskapet. Det är bättre att arbeta med skogar och livsmiljöer med kvaliteter än att fokusera på områden där de vitryggiga hackspettarna råkar finna sig.

En framgångsfaktor i jobbet har varit att samordna möten och bjuda på kaffe för att få igång diskussioner och dialoger mellan olika aktörer. Det finns en stor kraft i detta när det gäller att få saker att hända. Västerbotten kommer att ingå i det reviderade åtgärdsprogrammet som förhoppningsvis beslutas under 2024. Men med tanke på regeringens neddragningar på medel inom naturvård kommer Länsstyrelsen Västerbotten främst att fortsätta vara en samverkanspart som ser till att rätt personer träffar varandra och som erbjuder en arena där dessa kan mötas för att diskutera och utbyta erfarenheter över en kopp kaffe.

Informationsskylt från Länsstyrelsen och ÅGP-vitrygg uppsatt i Sågbackslidens naturreservat där Länsstyrelsen i Västerbotten kommer att avverka granar för att gynna lövträd och på så sätt skapa lövskogsmiljöer som längre fram kan passa för vitryggig hackspett. Foto: Thomas Birkö.

"Det var på späcket vi träffa varandra!". Det kanske detta vitryggspår kan intyga från sin matningsplats i Västerbottens län. Foto: Christer Olsson.

Vitryggen i Västerbotten - dåtid och nutid

Christer Olsson

Den 23 oktober 1975 fick Christer se sin första vitrygg i en stor gammal lönn hemma på gården vid Backen i Umeå. Han hörde den först genom det mjuka locklätet. Åren 1979-1982 läste Christer biologi i Uppsala och kom där i kontakt med Gustaf Aulén som dragit igång projekt vitryggig hackspett 1975. Gustaf behövde en inventerare i Västerbotten. Christer flyttade hem till Umeå 1982. Året efter hittade botanikprofessor Lars Ericsson vitryggen i en gråalsskog i Västerbotten. Lars hittade de första häckningarna där redan i slutet av 1960-talet. Fynden peppade Christer som 1984 åtog sig att bli ombud för vitryggsinventeringarna i Västerbotten. Så startade vitryggsengagemanget! Christer ger härmed en historisk tillbakablick från sina 40 år som vitryggsinventerare i Västerbottens län. Här ges också en mängd inventeringstips.

Första inventeringstillfället var i gryningen den 8 april 1984, en fantastiskt fin morgon. Efter en halvtimme hittade Christer en trummande vitryggshane. Sedan var han ut 15 gånger till den våren och hade inga fler vitryggsobservationer. Året efter gjordes inventeringen mer strukturerat via länsstyrelsen i Västerbotten där gamla lokaler skulle kollas upp. Christer var ute varje morgon under våren 1985 då det var lämpligt väder och hittade endast en ensam hona. Entusiasmen rann då av lite.

För att ta Västerbottens historia från början så är den första beskrivna vitryggsobservationen från 1865 då en engelsk naturforskare på genomresa skriver i en bisats att utanför Umeå stötte han på en vitryggig hackspett. Nästa observation är från mitten av 1930-talet. Arten ansågs då som sparsam eller sällsynt.

Professor Lars Ericsson som disputerat på gråalskogar inventerade dessa miljöer på 1960-talet på Osnäshalvön och Täftehalvön i Västerbottenskusten. Området var då väglöst området med bondeskog och grovt löv och en fin albård. Denna albård är i princip en förutsättning i Västerbotten för att få ett etablerat vitryggsrevir. Det måste finnas tillräckligt med gråal för vitryggen att födosöka i speciellt vintertid från november till mars/april. I veden finns stora halsstekellarver av två arter "Xiphydria". Dessa larver är nästan lika stora som fiskemaggots. De finns i döende och hård ved. De träden är så viktiga för vitryggen.

Lars Ericsson hittade häckningar av arten i gråalsmiljöerna på dessa två halvöar i slutet av 1960-talet. Alla bon var i döda, grova avblåsta björkar utom ett bo som var i en grov och murken rönn. Christer med flera gjorde inventeringinsatser där ute åren 1985-1987

då det fortfarande fanns en ensam hona kvar i området. De kunde bland annat konstatera att fågeln samma dag rörde sig 12,5 km under 20 minuter.

Hur inventerar man då vitrygg?

I Västerbotten påbörjas inventeringen mellan 15-20 mars. Vitryggen kan trumma tidigare än så ibland redan i januari. Det måste vara svag vind men inte snöfall (duggregn kan gå bra) med det får inte vara för kallt. Vid 10-11 tiden på förmiddagen har trumningsaktiviteten som regel avtagit.

De områden som ska inventeras skidas eller vandras igenom från gryningen. Från perioden 15-20 mars till 20 april är det ofta skarföre och då kan man med skidor hinna med stora ytor. I början är det ofta frusna vattendrag och lättare att ta sig fram i skogsområden som annars är väldigt våta under barmarksperioden. Dessa områden, där vi har etablerade par, är de man prioriterar först ur tillgänglighetssynpunkt. De man tar sist är de som är lättare att komma åt via vägar m.m. Sedan gäller det att försöka hitta de bästa dagarna med rätt väder.

Man spelar upp revirtrumningslåten ett par gånger med en bärbar extern högtalare. Sedan ska man vara avvaktande och mycket tyst. En ensam individ kommer ofta flygande direkt, medan ett etablerat par ganska ofta kommer smygande och trummar diskret 20-25 meter ifrån en. Då är det viktigt att vara tyst och observant. Ett etablerat par kanske inte reagerar alls och då ska man inte spela upp fler trumningar. Men det händer också att hanen i ett etablerat par kan komma flygande och reagera på låtet. Spelar man för många trumningar kan man skrämma bort fåglarna.

Den första inventeringsdagen våren 2019 satt denna vitryggshona och trummade i en gråal i gryningen trots att det var -17 grader. Foto: Christer Olsson.

Vitryggsbiotop med ängsmark som hävdas på gammalt sätt. Området ligger i anslutning till en å som översvämmas varje vår. Här finns många fristående grova lövträd och solinstrålningen är hög här vilket gynnar insekter. Foto: Christer Olsson.

Hane av vitryggig hackspett våren 2023 i Västerbotten. Notera hur vit ryggen lyser på detta foto. Fågeln har väldigt mycket mjukt underdun som han burrar upp när han blir exalterad. Foto: Christer Olsson.

Hane från ett revir nära Umeå. Foto: Christer Olsson.

Näringssök i klen gråal med mycket spår av gångar från halsstekellarver. Foto: Christer Olsson.

Sedan har vi en princip i inventeringsgruppen att en trummande vitrygg måste ses för att observationen ska vara godkänd. Det är lätt att göra fel och alla inventerare gör det någon gång där man blandar ihop låtet med t.ex. spillkråka. Trumningarna kan ibland vara mycket lika varandra. Bara sedda fåglar gäller - samma princip som i ett brottsmål. Ödmjukhet!

Får man svar av en trummande hackspett långt bort brukar inte fler trumningar spelas upp med risk för att skrämja bort fåglarna. Då kan man i stället spela upp "köcklåtet" och skida runt och lyssna efter hackspettens näringshack. Även köcklåtet kan man missta sig på - det kan vara t.ex. tretåig hackspett.

Sedan ska man vara observant på hackmärken i skogsområdet. Man ska inte enkelt kunna sticka in en vanlig bilnyckel i stammen på födosöksträden. Vitryggens näringssöker i döende gråalar där man hittar fina hål, 5-6 mm djupa och svarta i kanten som är gjorda av halssteklarna (*Xiphydriidae*). De lever i symbios med en vedsvamp (*Daldinia*) som färgar gångarna svarta. Kolla också efter träflisor under trädet. Är de 5-7 cm är det spillkråka, 2,5-3,5 cm som regel vitryggig hackspett och 1-1,5 cm mindre hackspett. Men var observant det kan vara flera av dessa arter som har hackat på samma ställe men vid olika tillfällen.

Man kan också avgöra om det är färskare eller

äldre näringshack genom att titta på färgen på veden där näringshacket har skett. Mindre än 1 år gamla hack är ljus gula. Redan år 2 börjar de vara gråa. År 3 och 4 börjar de täckas av lavar. De viktigaste födosöksträden i Västerbotten är gråal från november till mars/april, därefter dominerar sälgrån slutet av mars-början av april ända fram till senhösten, om det finns mycket död björk nyttjas den under hela året. I Västerbotten har de ett vitryggsrevir där det är signifikant födosök på asp. När det gäller björknäver ska man titta på hur perforeringen ser ut. Är det fint taggat som på ett frimärke då är det vitrygg, är det slarvigt är det spillkråka.

På två lokaler där man haft späck utsatt har själva parbildningen skett. Det är på späcket som paren har träffats. Tolv platser är utvalda som särskilt viktiga vitryggsmatningar. De sitter uppe från mitten av november till 20 mars fast ibland ännu längre. På nio av tolv platser den senaste vintern var det vitryggar varav en matning hade besök av fem olika individer. Man kan ha flera matningar i närheten av varandra t.ex. 450-500 m. Blir det en störning på en matning flyttar de lätt över till den andra.

Många upprop har gjorts om vitrygg och allmänheten bidrar med en hel del foton. I Västerbotten har en del av observationerna av vitrygg varit rätt stadsnära.

I Västerbotten har de en lista på 60 områden

Lövbränna med vitryggspår. Foto: Christer Olsson.

som i princip två personer försöker hinna kolla upp varje år. Mest inventerat är det i södra Västerbotten. Våren 2020 gjordes en insats i norra delen av länet i Skellefteå-området i ett område som var bra på 1950-60 talet. Där hittades en revirhävande hane och det området har idag fått skydd. Tack vare nätverket som har byggts upp via Länsstyrelsen så har det blivit lätt att kunna kommunicera vitryggsfrågor.

Det är som längst 26 mil mellan de revir som är mest långt från varandra. Reviren är kustnära men ett revir hittades 6-6,5 mil från kusten i en lövbränna som i princip är en oas i ett tallhedsområde med 15 kms radie runt om.

Hur gör man för att hitta häckningar?

Bobyggandet börjar som regel sista veckan i april i Västerbotten. Hittar man ett bo är det inte säkert att det är bohålet. Ett etablerat par i år häckade i bo nummer 3. Dessa bohål är ofta väldigt runda och har skarpa kanter. Man kan ofta se att boet är använt för att barken blir nött under bohålet. Oftast har vi vid inventeringar eftersökt bohålen i björkar (högstubbar av björk) men där har vi fått tänka om. Av årets sju häckningar var tre bohål i gråal, två i björk, ett i jolster och ett i asp. Det första aspoet någonsin i Västerbotten! Vitryggen gör ofta natthål vilka är slarvigt gjorda och skiljer sig på så sätt från bohålen.

När ska man ut och leta bon?

Natthål av vitrygg i björk som hittades 2019 ca 1,5 km från centrum av reviret. Fågeln lämnade alltid boet direkt i gryningen. Foto: Christer Olsson.

Att börja direkt efter att bobyggnation är klar är inte så smart. Det tar lång tid innan paren byter av varandra i ruvningen. Det kan ta mer än 1,5 timme men två timmar eller mer är inte ovanligt. Sedan är paret väldigt tysta. Man hör inte av fåglarna under ruvningstiden.

Bästa tiden i Västerbotten är att börja kring 15-20 maj. Det är då mer aktivitet när ungarna är kläckta. Sista dagarna i maj är ännu större chans att notera dem. I Dalälven säger man att ungarna låter mycket och kan höras från boet. Det är inte erfarenheten från Västerbotten. I två bon i Västerbotten lät ungarna inte alls under uppfödningstiden i år.

I Västerbotten flyger ungarna som regel ut från boet 4-14 juni men i år lämnade ungarna ett et redan den 29 maj. Tiden efter det att ungarna flugit ut är mycket intressant. Vid fyra tillfällen har man noterat att föräldrarna delar upp ungarna mellan sig och punktmarkerar dem. Föräldrarna visar var och hur ungarna ska födosöka. Det ser ut att vara en viktig period i ungarnas tid. Vitryggarna kan följas till månadsskiftet juli och augusti. Sedan är det svårt. Augusti är den svåraste tiden att hitta vitrygg i Västerbotten.

Hur reagerar vitryggen när man kommer nära ett bo? Då hör man ett speciellt läte, som är ett "köckläte" som låter väldigt upphetsat. Vitryggen har också ett annat läte som är

Bohål nummer 3 i reviret som var det som paret nyttjade 2023. Notera formen - det är nästan lite äggformat. Foto: Christer Olsson.

roskarlsliknande. De hörs bara när man träffar på ett etablerat revir. Låtet hörs på minst 75 meters håll.

I Västerbotten ringmärks inte boungharna men man har ändå färgringmärkt 10 vitrygg de senaste åren som flygga fåglar genom den ordinarie ringmärkningsverksamheten som bedrivs av Umedeltats fältstation. De är färgmärka på vänster ben med blå ring med bokstaven T eller A och en siffra.

Utflugna ungar kan bestämmas fram till i början av september. Hanungar har riktigt röd hjässa och honungar har ofta helsvart hjässa. Undergumpen är mycket blek och diffust streckat

Avslutningsvis. Var ödmjuk och godkänn endast sedda fåglar.

Näringssök av vitrygg på säl. Notera mängden färska hål och att det finns både färska och gamla hål. I denna säl har det varje år sedan 2008 varit näringssök av vitrygg. Foto: Christer Olsson.

Ny teknik i vitryggsinventeringen - kameror på vitryggsmatningar

Berth-Ove Lindström

I Norrbotten och Västerbotten har vitryggsgrupperna sedan ett par år jobbat med viltkameror för att kunna hitta och identifiera vitryggig hackspett på de matningsstationer som satts ut. Berth-Ove Lindström beskriver hur de i Norrbotten använder den nya tekniken och den strategi man har i Norrbotten i vitryggsarbetet.

Platsen man sätter ut matningar på bör vara i lövskogsområden där man har haft observationer av vitryggar eller sett spår av dem. I Norrbotten används grillgaller som är praktiska att sätta ut. Då blir det inga skador på träden och det är enkelt att fylla på med späck.

I Norrbotten har de en tekniker i vitryggsgruppen som fixar med det praktiska. För att kamerorna inte ska bli utsatta för snö och regn sätts de in i en glasslåda som skydd. Den modell som används i Norrbotten heter BolyGuard BG 5846. De har skaffat ett antal kameror med externa blycellsbatterier 6-12 V, drivkabel, SD-kort, Hylte SIM-kort och Molnus molntjänst. Bilderna eller filmerna initieras av rörelser och laddas upp till molntjänsten och kommer en minut senare. Just nu har de 14 kameror ute som sänder in bilder.

Det man bör tänka på är att sätta kameran rätt nära matningen (<2 m) och inte ha störande grenar eller en bakgrund med grenar som kan röra sig. I och med att kameran tar foton när den noterar rörelser gör det att en gren som blåser i vinden kan resultera i mängder av foton. Många gånger är det bra att sätta ut 2-3 matningar

inom ett revir vilket gör att chansen att hitta åt vitryggen blir betydligt större.

Både i Norrbotten och Västerbotten har man börjat lägga upp ett arkiv med bilder för att kunna identifiera olika individer. Det finns ett parti på fågeln som är konstant mellan ruggningen så att man kan identifiera de olika individerna. Det är den övre delen av skulderfläcken. Övriga partier t.ex. ryggteckningen kan snabbt ändras när en individ burrar upp sig så det fungerar inte.

Man får räkna med att man får många foton på andra arter från kamerorna. Förutom mesar så är nötskrika, lavskrika, skata och kråka vanliga besökare även nötkråka, andra hackspettarter framför allt större hackspett och gråspett. Ekorre och mård kan dyka upp på matningen men även andra mer oväntade arter som järv, lodjur, lappuggla har dykt upp.

Vid placering av kameror är det bra att inte sätta upp kameran nära boområdet eller det troliga boområdet. Detta för att matningarna kan locka till sig t.ex. mård och ekorre som kan bli besvärliga predatorer på boungharna längre

Grillgaller används på matningsstationerna. De är praktiska att fylla på med späck. Foto: Berth-Ove Lindström.

Viltkameran BolyGuard BG 5846 som skyddas med en huva gjord av en omdesignad glasslåda. Foto: Berth-Ove Lindström.

fram. Kan hända kan vi börja använda drönare framöver för att söka efter skogsområden med mycket grov lövskog och stor andel döda träd.

Viltkameror kan också användas i rovdjursinventering efter t.ex järv, lodjur, varg och björn.

Berth-Ove har på viltkameror som satts ut haft kontakt med två björnar. Även en slaguggla vid en häckning. På en kamera uppsatt vid en vak i isen har kamerna även fångat in bilder på utter och havsörnar. Det är helt klart ett bra sätt att få dokumentation med hjälp viltkameror.

Här har viltkameran fångat in vitryggsparet på en matning i Norrbotten den 13 mars 2023. Foto: Berth-Ove Lindström.

Ett bildarkiv har börjat läggas upp för att kunna skilja olika individer från varandra. Erfarenheten visar att det finns ett parti på fåglarna som är unikt och det är skulderfläcken (se bilden ovan). På fotona är det tre olika individer. Foto: Christer Olsson.

Användning av ljudboxar i vitryggsinventeringen

Thomas Birkö

I Norrbotten och Ångermanland har vitryggsgrupperna sedan ett par år jobbat med ljudboxar för att kunna hitta och identifiera trummande vitryggiga hackspettar. Metodiken kan säkert utvecklas mer där ljudboxar sätts ut i lämpliga miljöer under mars och april när arten revirtrummar. Det gör att man kan kontrollera av fler områden under den begränsade tid man har på sig, framför allt under den optimala perioden i början av april. Thomas Birkö redogör för arbetet med användandet av ljudboxar i inventeringar och spelar upp olika ljudupptagningar som har gjorts av vitrygg och andra hackspettsarter de senaste åren.

Ljudboxar började att användas i större utsträckning i Sverige i samband med att BirdLife Sverige genomförde den nationella berguvsinventeringen 2019-2020. Utgångspunkten var att hitta en inventeringsmetodik för berguv som är mer tillförlitlig och inte så slumpmässig som att lyssna manuellt. Information erhöles från Norge att SNO, NINA, NOF m.fl. använder lytteutstyr (ljudboxar) i sin inventering av berguv.

Metoden med användandet av ljudboxar för berguv fungerade bra och som bieffekt av denna hittades också skrikande pilgrimsfalkar, mattiggande kungsörnsungar och trummande hackspettar. Bl.a. sattes en ljudbox upp på en uvlokal mellan 22 och 28 juni 2020 i Örnsköldsvik. Vid hämtandet av den ljudboxen hittades en häckning av tretåig hackspett med ett uthackat bohål i en gran, mattiggande ungar och varnande föräldrar. Här hörs på ljudboxen både varningslätet från tretåen och de tiggande ungarna. Det var för övrigt den lokal som Christer Johansson i sitt föredrag beskrev i den miljödom från Mark- och miljööverdomstolen (MÖD) den 18 augusti 2023 till skydd för tretåiga hackspettens habitat.

På en annan lokal där en ljudbox sattes upp för berguvsinventering i Örnsköldsviks kommun i slutet av mars och början av april 2023 hörs både berguv och en trummande vitryggig hackspett. Då hade ett vitryggspår setts på platsen några dagar efter att ljudboxen sattes upp. Vid koll på inspelningarna efteråt hör man när vitryggen börjar trumma i gryningen. Här sattes en ljudbox upp även i slutet av juni och början av juli för att höra tigggläten av uvungar. Inspelningen fångar in en orolig och varnande vitryggig hackspett. Sannolikt ett tecken på en häckning av vitrygg någonstans i närområdet.

Det är inte så lätt att kunna höra skillnad på trumning av en vitryggig hackspett och t.ex. en spillkråka. Varje inventerare kommer någon gång att ta miste på dessa arters trumningar. Det är bl.a. därför som man i Västerbotten enbart godkänner sedda vitryggiga hackspettar.

Som en god vägledning har Teet Sirotkin i nr 1/2021 av Vår Fågelvärld skrivit en artikel "Så trummar våra spettar" som på ett beskrivande sätt redogör för skillnader i olika arters trumningar. Där finns även sonogram som visar ljudkurvor och tidslängd på olika arters trumvirvlar. När det gäller vitryggen skriver Teet så här; *"Vitryggens trumning ökar i volym de första slagen och avtar sedan successivt under hela trumvirveln. Trumningen är lång, alltid över 1,4 sekunder och ökar något i slagfrekvens. En klassisk liknelse är ljudet av en plastlinjal som hålls över kanten på en bordsskiva och sätts i svängning"*.

Spillkråkans trumning som man lättast kan förväxla med vitryggen beskriver Teet så här; *"Spillkråkan har en mycket kraftig trumning som hörs långt och därför oftast ger ett eko. Den har också den längsta trumningen, normalt över 2 sekunder. Det är inte heller helt ovanligt att spillkråketrumningen tonar ut på slutet och då*

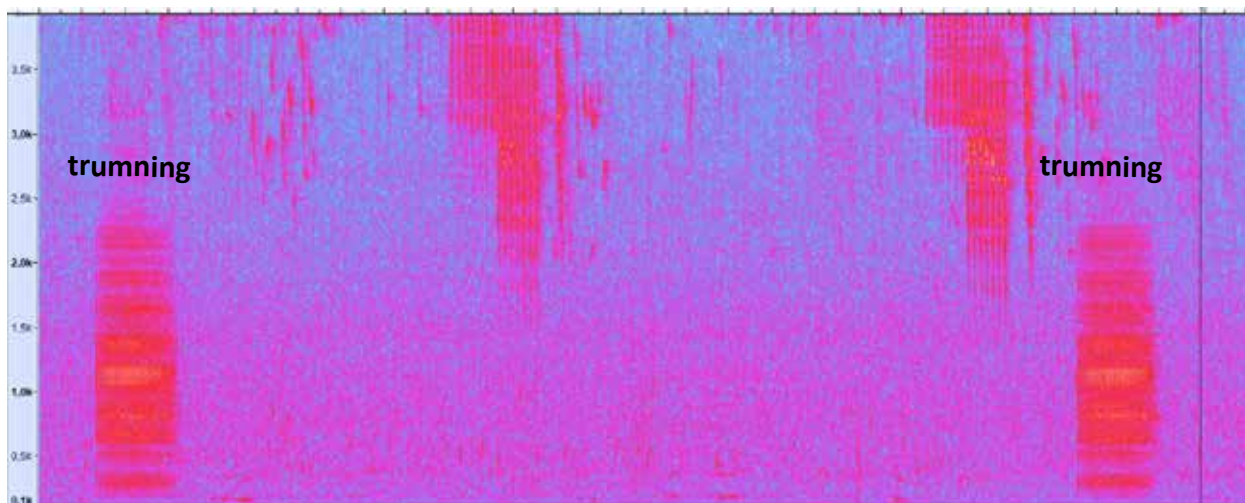

Ljudboxuppsättning. Foto: Madelene Vestberg.

påminner om vitryggig hackspett”.

De ljudboxar som har använts vid inventeringen i Norrbotten och Ångermanland har varit Song Meter Micro och Song Meter Mini från WildLife Acoustic i USA. De kostar från 4 500 kr till 8 500 kr. De är lätta att använda och ger bra inspelningar. Det finns andra modeller som har likvärdiga kvaliteter och som är betydligt billigare bl.a. AudioMoth från LabMaker i USA.

Det man bör tänka på vid uppsättandet av ljudboxar är att ej sätta dem för vindexponerat, nära ett vattendrag med porlande vatten eller på träd där grenar från andra träd når stammen. Detta för att undvika så mycket störningsljud som möjligt. Analyser görs i något program som är lämpligt för det. Vi har använt ett gratisprogram som heter AudaCity men det finns andra program bl.a. Kaleidoscope.

Figur 1. Sonogram i Audacity som visar vitryggens trumning.

Skogsmiljön där en ljudbox den 6 juli 2023 fångade in varnings- och orosläten från en vitryggig hackspett. Foto: Thomas Birkö.

Sveaskogs långsiktiga arbete för den vitryggiga hackspetten

Victoria Tegenfeldt

Sveaskog är ett statligt ägt skogsbolag som förvaltar 14 procent av skogsmarken i Sverige, vilket ungefär motsvarar hela Schweiz eller hela Skåne och Småland tillsammans. Men Sveaskogs mark består inte bara av skog utan även av bland annat sjöar, vattendrag, myrar, hållmarker och kalvfjäll. Det sammanlagda markinnehavet är drygt 3,9 miljoner hektar – cirka 3 miljoner av dessa är så kallad produktiv skogsmark. Bolaget har höga ambitioner för att stärka den biologiska mångfalden och vill lämna över välskötta skogar med ett rikt djur- och växtliv till nästa generation. Det här kräver såklart att bolaget vårdar skogen och sköter den väl. Victoria Tegenfeldt beskriver här specifikt arbetet med den vitryggiga hackspetten.

Av Sveaskogs produktiva skogsmark är 16% avsatta som naturvårdsskog (mer än Gotland och Öland tillsammans). En naturvårdsskog är en skog som undantagits från traditionellt skogsbruk och där målet helt och hållet handlar om att bevara och utveckla naturvärden på bästa sätt.

När det gäller den vitryggiga hackspetten har Sveaskog ett samverkansprojekt med Naturskyddsföreningens projekt Vitryggig hackspett och Järvzoo. Detta arbete innefattar dels att skapa tillräckligt med lämpliga livsmiljöer för den vitryggiga hackspetten, att bedriva avel av arten i djurparker, samt att plantera ut enskilda individer. Sveaskog utser, i nära samverkan med Naturskyddsföreningen, lämpliga lövskogsområden på sina marker som kan fungera som häckningsområden för ett stort antal häckande par vitryggig hackspett redan idag eller i framtiden.

I samband med att en naturvärdesbedömning görs får skogen en målklass. Detta gäller både i skogar som bedöms som produktionsskog men även i skogar som avsätts som naturvårdsskog. Målklassningen av naturvårdsskogarna sker utifrån hur skogens befintliga eller potentiella naturvärden bibehålls/utvecklas bäst. Detta görs antingen genom att skogen lämnas helt orörd - "naturvård orörd" eller "NO". Här handlar det framför allt om skogar med värden knutna till gran. I andra fall så behöver skogen någon form av störning eller skötsel för att befintliga eller potentiella värden ska gynnas. Dessa skogar får målklassen "naturvård skötsel" eller "NS" och är alltså skogar som ska skötas för att gynna naturvärden.

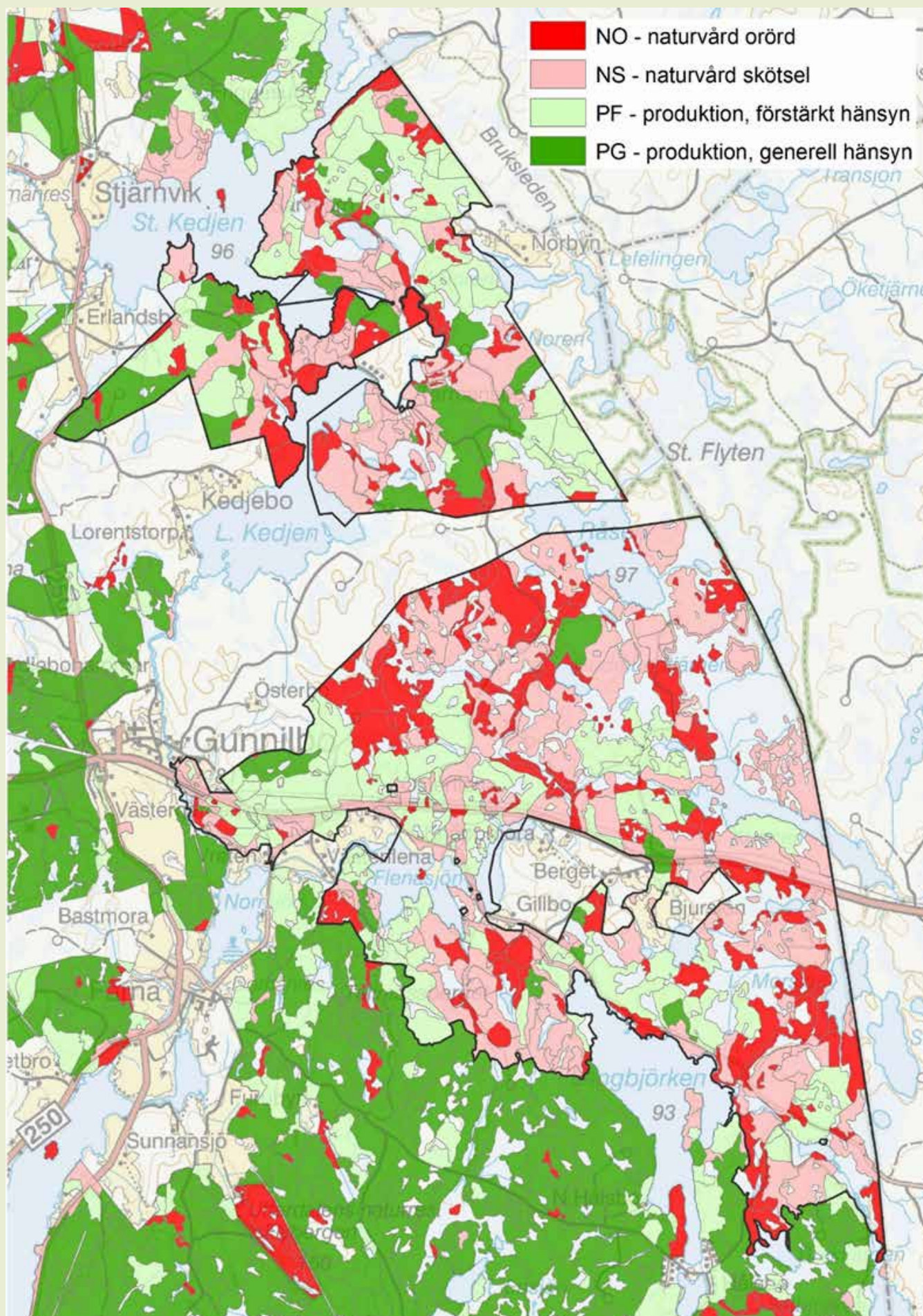
Kartbilden i figur 1 visar en översiktsbild över Sveaskogs ekopark Färna och ger en bild av

hur ett landsskapsutsnitt kan se ut fördelat i de olika målklasserna. De röda delarna är skogar klassade som NO, de rosa visar skogar med målklassen NS, dvs skogar som vi vid given tid kommer genomföra någon typ av naturvårdande skötsel på. Ljusgröna och mörkgröna delar visar skogar/avdelningar som är produktionsskog, antingen med generell hänsyn "PG" eller förstärkt hänsyn "PF". Denna karta ger en bra översikt över hur vi jobbar med de olika delarna av ekoparken. En väldigt stor del av de skogar som är rosa i kartan är skogar där vi antingen genomfört lövgynnande åtgärder i eller i framtiden planerar att genomföra olika lövgynnande åtgärder.

Sveaskog har totalt 37 ekoparker från Raslängen längst söderut till Naakajärvi längst norrut. En ekopark är ett större sammanhängande skogslandskap, i storlek 1 000-22 000 ha, med höga ekologiska värden

- minst 1 000 ha, i snitt runt 5 000 ha.
- minst 50 % av bestånden ska sättas av som naturvårdsskog och hänsyn i avverkning (oftast blir det betydligt mer)
- ekologi prioriteras över ekonomi
- också stort fokus på sociala värden (rastplatser, leder), framför allt i de mest välbesökta ekoparkerna
- I viss omfattning så brukar vi även delar av våra ekoparker. Det är relativt få arter som är beroende av att hela landskap undantas från virkesproduktion, däremot finns det arter som är beroende av landskap med en hög andel naturvårdsskog.

Syftet med ekoparkerna är att gynna arter med landskapsekologiska krav samt skapa förutsättningar för livskraftiga populationer av hotade arter. Ekoparkerna kan genom sin storlek och höga naturvårdsambition fungera

Figur 1. Översiktsskild över Sveaskogs ekopark Färna som ger en bild av hur ett landskapsutsnitt kan se ut fördelat i de olika målklasserna.

som spridningskällor för hotade arter. Totala arealen i ekoparker är 175 000 ha varav 113 000 ha är avsatta skogar (65%). I samband med att ekoparkerna bildades så genomfördes en totalinventering av samtliga bestånd (skogar). Varje bestånd har naturvärdesbedömts och fått en målklass.

För varje ekopark sluter Sveaskog avtal med Skogsstyrelsen. Dessa ekoparksavtal garanterar ett långsiktigt skydd och bevarande av natur- och kulturvärdena i ekoparkerna. Ekoparksavtal skrivs mellan Sveaskog och berörd regional Skogsstyrelse. Avtalet gäller 50 år vilket är längsta möjliga avtalstid. De beslutade målklasserna och hänsynsprocenten i varje enskilt bestånd är juridiskt bindande i ekoparksavtalet. Målklassen kan dock höjas som en kvalitetsförbättring. För varje ekopark tar vi fram en ekoparksplan, där vi beskriver hur skogen ska skötas. Planen tas fram tillsammans med myndigheter, ideella organisationer, rennäring med flera.

I samband med ekoparksbildandet gjordes även en landskapsanalys där man pekade ut olika naturtyper och livsmiljöers fördelning i landskapet och vart högre koncentrationer av dessa fanns. Utifrån dessa skapades kärnområden för särskilt viktiga naturtyper inom varje ekopark även sett ur ett artperspektiv utifrån vilka arter som finns i landskapet och deras krav på livsmiljöer. Ett kärnområde är ett större sammanhängande område på minst 100 hektar där ambitionen är att stärka den prioriterade naturtypen. Syftet med kärnområdena är att gynna de arter som kräver större sammanhängande områden. Exempelvis har ekopark Färna totalt 6 kärnområden; en tall, en gran, två björk och två asp. Även om åtgärder görs inom hela parken så försöker vi rikta våra insatser utifrån dessa.

Vi har 6 ekoparker med ett särskilt lövfokus. 3 av dessa ligger inom de så kallade värde-trakterna för vitryggen; Forsmark, Färna och Hornsö. I dessa ekoparker, men även i skogar på vårt innehav utanför ekoparkerna i dessa områden, handlar en stor del av de naturvårdande skötselinsatser som vi gör om att gynna löv på olika sätt.

I ekopark Forsmark sparkade vi igång rejält 2021 med fler NS-åtgärder på sammanlagt ca 50 ha. Vi har i år samrått om ca 50 ha till som ska planeras och åtgärdas med koppling till projektet. I samarbete med Naturskyddsföreningen har området

identifierats som lämplig för den vitryggiga hackspetten. Åtgärder för att främja lövskog, har bland annat inneburit att ta ner granar, skapa högstubbar och rensa bort gammalt taggtrådsstängsel (figur 2).

I ekopark Färna har det gjorts återkommande åtgärder sedan invigningen 2005. Där har vi skapat ca 550 ha lövskogar. Här finns en jättepoteential att skapa mycket mer död ved av löv.

I ekopark Hornsö bedrivs naturvårdande skötsel i form av bete, frihuggning av hassel, naturvårdsbränning och dämning. Här finns ett kärnområde för vitryggig hackspett men det finns inga hackspettar i området sedan de försvann på 1990-talet. Mycket av det vi gör är till för att öka lövandelen och naturvärdet i ekoparken vilket även kommer att gynna hackspetten så förhoppningsvis kan den komma tillbaka igen. Huvudsyftet med åtgärderna är framförallt att gynna det rika insektslivet på Hornsö (och förhoppningsvis vitryggen i längden). De sätts också upp mulmholkar. En mulmholk är en typ av fågelholk fast för insekter! Gamla ihåliga ekar och andra lövträd innehåller mulm, en blandning av förmultnande trä och rester från insekter och andra djur. En miljö där många småkryp trivs. I områden där det är brist på gamla, ihåliga träd kan man istället sätta upp dessa. De ser ut som en fågelholk men är fyllda med ekspån och löv. De konstrueras oftast så att fåglar kan häcka i översta delen av holken.

Vid bildandet av ekoparken Rosfors var 54% naturvårdsskogar (total avsättning 64% med hänsyn i PG/PF). Idag är 61% av arealen avsatt som naturvårdsskog och det planeras för ytterligare avsättningar. Både i Rosfors och Storklinten försöker vi jobba så mycket vi bara kan med att få fram rena lövskogar som vi tänker oss att vitryggen ska trivas i. En del av arbetet handlar om att omföra lövrika ungskogar till NS i syfte att röja bort gran och gynna löv. I avdelningar där skogen är äldre hugger/röjer vi bort gran för att gynna de äldre lövträden. Dessa typer av NS-åtgärder görs även i andra delar av Sveaskogs innehav där man också misstänker att vitryggen kan finnas även om det inte ännu är bekräftat. I dagsläget tror vi inte riktigt att vi har tillräckligt stor andel av "vitryggsskogar" i dessa ekoparker för att kunna få en häckning, men bevisligen har vi tillräckligt bra "vitryggsskog" för att vitryggen ska vilja uppehålla sig i Rosfors i alla fall. Det kan mycket väl vara så att Rosfors redan idag

Figur 2. Bruksdammen i Ekoparken i Forsmark med bilder före och efter åtgärder. Granar har huggits ut för att tillskapa en öppnare och ljusare lövskog som passar vittryggen. Foto: Sveaskog.

klaras att hålla en häckning av vittrygg och det är därför vi försöker inventera med hjälp av kameror och ljudboxar.

Inventeringarna i Rosfors och Storklinten har gjorts tillsammans med Norrbottens Ornitologiska förening. Inventeringen går till så att vi har uppte ett antal matningar med späck som vi har riktat viltkameror mot. Denna vinter går vi in på fjärde året med matningar. Under trumningsperioden har även våra miljö- och naturvårdsspecialister i Norrbotten placerat ut ljudboxar som spelar in fågellåten. Det inspelade ljuden behandlas sedan i ett program som gör att man kan få fram kluster med ljud från olika fågelarter. I Rosfors har man kunnat konstatera att vi har trummade större hackspett, mindre hackspett, spillkråka, gråspett och tretåig hackspett, men inte vittrygg än så länge. Planerna framåt är att försätta med årliga fågelinventeringar.

Restaureringsskogarna återfinns främst i våra ekoparker där vi, förutom att sätta av skogar där det redan idag finns höga naturvärden, även har satt av skogar där vi i framtiden hoppas att höga naturvärden kommer att utvecklas. Många av dessa är just lövrika yngre bestånd där vi sett en potential att i tidig ålder forma framtida lövskogar. Här handlar det ofta om att röja bort barr till fördel för löv.

Vi gör även åtgärder utanför ekoparker där vi ser att det finns potential med NS-skötsel som är anpassad för vittryggig hackspett. Det har gjorts bl.a. i ett område nära Nora. En NS-åtgärd som gjordes 2023 i Skogaholm på ett 50 ha sammanhängande område var röjning av inväxande gran samt ringbarkning av 20 träd/

ha. Här gjordes en första insats 2013.

Något som skiljer våra naturvårdsskogar i ekoparken från våra "vanliga" naturvårdsskogar är att många av dessa utgörs av s.k restaureringsskogar. Det är en skog som idag saknar höga naturvärden, men som har en potential att utveckla högre naturvärden inom en relativt kort tid. Man brukar tala om att skogen har en kort ekologisk leveranstid. Ibland krävs att vi gör aktiva åtgärder för att hjälpa naturvärdena på traven och snabba på de naturliga processerna.

Hona funnen 18/1 2023 på en matningsplats i en av våra ekoparker. Enligt bilderna uppehöll hon sig i området ungefär en månad. Foto: Sveaskog.

Åtgärder för lövgynnade arter på SCA

Anna Cabrajic

Anna Cabrajic är ekolog på SCA och beskriver bolagets åtgärder för lövgynnade arter med olika lövarter på olika sätt. SCA är en stor skogsägare med 2,7 miljoner hektar mark i norra Sverige främst Jämtlands- och Västernorrlands län men också i Västerbottens- och Norrbottens län. När det gäller vitryggig hackspett jobbar bolaget bl.a. i Västerbotten med vitryggsområden i den samverkansgrupp för vitrygg som finns i Västerbottens län.

SCA arbetar aktivt för att minst 5% av frisk eller fuktig mark ska vara lövdominerad skog. Tre delar av SCAs arbete kommer att lyftas i presentationen. Det är arbetet som gjorts i Västerbottens län med lövåtgärder vid Lögdeälven, andra typer av lövåtgärder som görs på bolagets mark samt lövskogar i ett landskapsperspektiv.

1. Anpassningar vid Lögdeälven

I detta område som är älvnära har gran plockats ut för att gynna lövet. Lövskogen består främst av gråal blandat med björk och asp som har vuxit upp sedan 1960-talet. Här har granar också ringbarkats. Åtgärderna görs för att tillskapa ljusare lövskogar. Fördelen med vitryggig hackspett är att den inte är så nischad på ett specifikt lövträd utan allt löv är betydelsefullt. En del områden här är branta nipkanter så åtgärder att fälla träd går inte att göra med maskiner. I andra delar längs älven har lövträd friställts från gran bland annat i 20-åriga bestånd.

2. Hur jobbar vi med löv generellt?

Från den generella hänsynen som tas vid avverkningar i produktionsskogar (PG) till frivilliga avsättningar (FA) som ofta är lövriska barrskogar och alla bestånd som ligger där emellan görs det åtgärder för att gynna löv (figur 1). Här finns många olika målklasser med blädning, plockhuggningar, lövskärmar m.m.

I de frivilliga avsättningarna med äldre lövskogar jobbar SCA med ansvarsarter där många är knuta till asp, ofta äldre aspar 100-200 år. Här behöver det jobbas med fingertoppskänsla där man inte kan gå in och ta ut allting och friställa asparna. Vi har t.ex. karelsk barkfluga som är en art som behöver riktigt gamla asplågor i granskog. Den är beroende av lövträd men inte de här ljusare lövmiljöerna.

Åtgärder som gynnar löv kan vi göra i alla kategorierna från PG till FA t.ex. naturvårdsbränningar både på hyggen och i

frivilliga avsättningar, anpassningar för vissa insekter m.m. Skogarna är mycket tätare idag jämfört med naturskogarna och vi har brist på mellanskiktet med halvöppna skogar. Olika avvägningar måste göras från bestånd till bestånd.

Ett exempel på lövåtgärder som vi gjort är i ett samarbete med BirdLife Medelpad i produktionsskog. Skogen här en lövrik granskog med höga naturvärden med bland annat gran som vi har sparat medan vi har gått in och huggit ut barrskog och ljusat upp för lövet i de delar där granvärdena var låga. BirdLife Medelpad har gjort inventeringar innan åtgärder och efter att åtgärderna är genomförda. Här ser vi att det generellt efter åtgärder är både fler fågelarter och fler fågelindivider och dessa är fågelarter som är lövkrävande.

Ett annat exempel är från en frivillig avsättning vid Fängsjön. Där ville vi inte ta ut all gran men i vissa delar gjordes det och det blir ljusare skogar vilket kan gynna vitryggen.

3. Landskapsperspektivet

I lövlandskapen är inriktningen främst att utveckla och bevara asp- och björkskogar. Till exempel sparas alla aspar och alla medelgrova och grova björkar i föryngringsavverkning. Vi gynnar löv i röjning och gallring och avverkar ibland gran för att gynna lövträd i äldre blandskogar. Vi riktar också föryngring av löv till dessa lövlandskap. Våra åtgärder gynnar till exempel karelsk barkfluga, liten aspgelälav och aspbarkgnagare.

En lista med ansvarter (203 stycken) togs fram 2019-2020 tillsammans med Artdatabanken. Den innehöll arter som är rödlistade och missgynnade av skogsbruk och som finns inom SCA verksamhetsområde. När den gjordes hade vi inga häckningar av vitryggig hackspett på våra marker. Det har vi nu, tack var att lövgynnande åtgärder har gjorts i samverkan med t.ex. Västerbottens vitryggsgrupp. Därför kan den vitryggiga hackspetten läggas till som

Åtgärder med bortplockning av gran på SCA-mark längs Lögdeälven. Här var det odlingsmark som sedan har vuxit igen med lövträd och gran. Lövbekståndet är nu drygt 60 årigt. Foto: Thomas Birkö.

Figur 1. Lövåtgärder på SCA-mark från produktionsmark (PG) till frivilliga avsättningar (FA).

ansvarsart.

Vissa landskap är mer värdefulla än andra. Där har vi tagit fram hänsynslandskap utifrån kännedom om höga naturvärden på SCAs mark och andra markägares naturvärden. Hänsynslandskapen varierar i storlek mellan 50-11 000 ha och kan vara både sammanhängande eller spridda områden. Ett hållbarhetsmål är hur vi ska jobba med ÅGP-arter där olika arter har olika sorts krav på sin miljö. Kan vi förändra produktionsskogen i den riktningen som dessa arter behöver?

Här har vi börjat med att plocka ut tio ÅGP-områden på bolagets mark. Ett ÅGP-området är alltså ett område där det finns koncentrationer av kräsna ÅGP-arter med höga krav på sina livsmiljöer. Vitryggig hackspett är en sådan art som det krävs en landskapshänsyn för och som kan passa som ett ÅGP-landskap.

Det ingår 30 ÅGP-arter bland SCAs ansvarsarter och de är särskilt krävande och behöver specifika skötselåtgärder. Genom att gynna dessa arter gynnas flera av bolagets andra ansvarsarter, eftersom dessa arter kan dra nytta av de åtgärder som görs. ÅGP-arterna fungerar som paraplyarter. Av ÅGP-områdena är fem av dem tallandskap och fem lövlandskap med asp-

och björklandskap.

Bolaget gör anpassningar för vitryggen men alla lövåtgärder gynnar inte alltid vitryggig hackspett. Det är därför viktigt att göra rätt åtgärd på rätt plats och satsa på områden där åtgärderna gör mest nytta. Vitryggen är en landskapskrävande art.

Riktlinjerna i ÅGP-landskap löv är

Naturvårdsarealer löv:

- Skapa heterogenitet av eventuella skötselåtgärder inom frivilliga avsättningar, eller alternativa metoder.
- Skapa ytterligare objekt för NO (naturvård orörd), NS (naturvård skötsel), alternativa metoder utses.

Produktionsytor i ÅGP-landskapen för löv:

- Vid slutavverkning ska som regel allt löv grövre än 20 cm lämnas
- Särskild försiktighet ska tas vid markberedning till grova lövträd och hänsynsytor med lövträd.
- Efter röjning bör lövandelen vara minst 20% där förutsättningar finns.
- Vid gallring i lövvärdetrakter gynnas allt löv.

Nyskapande av lövskogar prioriteras till ÅGP-landskap löv.

Åtgärd med att skada granstammens bas (ringbarka) för att efterlikna naturliga skador och döda granar och samtidigt gynna lövträden. Här bild från ett av SCAs prioriterade lövområden i Västerbottens län. Foto: Thomas Birkö.

Holmen Skogs naturvårdsarbete knutet till lövområden

Kristofer Wester

Kristofer Wester är naturvårdsansvarig på området som kallas Västernorrland-Jämtland i de norra delarna. Tre motsvarande kollegor finns, en i Västerbotten som har jobbat en del med vitryggen samt en person i region mitt och en i region syd. Arealen produktiv skogsmark är 1 045 000 hektar. Kristofer beskriver bolagets naturvårdsarbete med avseende på löv.

Holmen Skogs nyckeltal är att fem procent av den produktiva skogsmarken är frivilligt skyddad. Ytterligare fem procent sköts med förstärkt hänsyn till natur- eller sociala värden. Denna pott är mer flexibel där alternativa metoder kan bli aktuella. Vi har knutit nyckeltal till våra miljömål för upp vårt miljöarbete.

Våra miljömål är satsningar som vi arbetar offensivt för att uppfylla. Dessa innebär att:

- Öka naturvärden i våra avsättningar. Det gör vi genom naturvårdande skötselåtgärder på minst 2 400 ha i syfte att förstärka eller bevara naturvärden i dessa miljöer.
- Tillföra lövdominerad skog så att vi uppnår fem procent av den produktiva skogsmarken. Det gör vi genom att med skötsel och anläggning tillföra minst 4 500 hektar av lövdominerade bestånd till 2025.
- Minska utsläpp av fossil koldioxid med 50% till 2025, jämfört med 2014. Vår vision är att vara helt fossilfria 2045, enligt det nationella målet.
- Begränsa körskador.

Utöver detta har vi den generella hänsynen. Holmen avstår skogsbruk eller bedriver aktiv naturvård på:

- 5-10 procent miljöhänsyn på varje trakt som skördas,
- 120 000 ha beskogade impediment (formellt skyddade),
- 60 000 ha produktiv skogsmark (frivilligt avsatta).

När det gäller vitryggig hackspett har vi ett flertal områden på vår mark i Västerbotten och ett område har hittats i år i Västernorrland men inga områden på region mitt och syd.

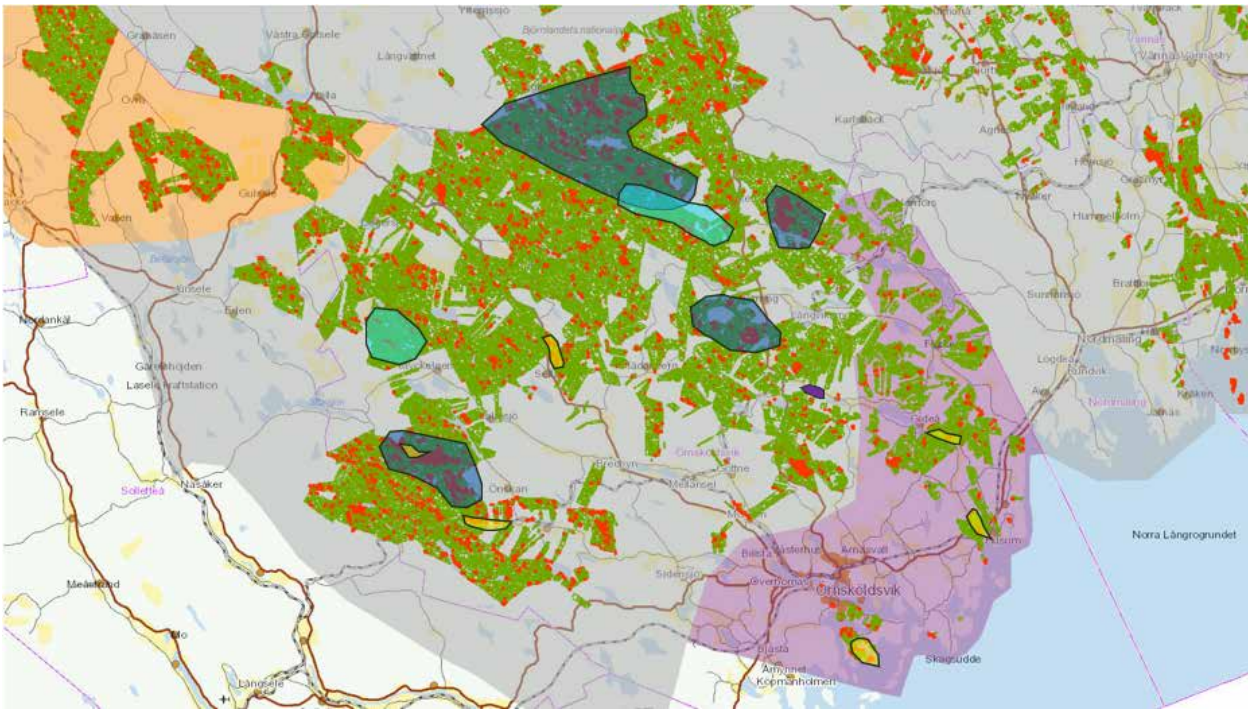
Holmen jobbar med ekologiska landskapsplaner. På kartan i figur 2 ges ett exempel på hur Holmen har tänkt sig detta. Det ljus grå området är en landskapstyp, grönt är Holmens skogsinnehav och rött är frivilligt skyddad skog. Här omfattar det 150 000 ha skogsmark som

måste mejslas ner på något sätt. Då kan vi ha hjälp av länsstyrelsens framtagna värdeetrakter inom grön infrastruktur. Dessa värdeetrakter ligger knutna till koncentrerade avsättningar och är inte nischade mot biotyper (mörkblå områden).

Det vi kan plocka fram är vilka miljöer som det är brister av i dessa områden. Har vi en

Figur 1. Holmen Skogs regionindelning.

Figur 2. Karta som visar ett utkast till en ekologisk landskapsplan. Detta område omfattar 150 000 ha. Det grönmarkerade områdena är Holmen Skogs markinnehav. De rödmarkerade områdena är Holmens egna avsättningar. De områden som är markerade i mörkblått är Länsstyrelsens värdestrakter. De ljusblå områdena är sandtallskogar. Slutligen är de gula områdena lövtrakter där Holmen Skog kan jobba med att utveckla miljöer för vitryggig hackspett och andra lövberoende arter.

möjlighet att kunna stötta den naturtypen?

Vi skulle t.ex. kunna rikta arbetet mot sandtallskogar som ofta finns i områden där det är få skogsområden avsatta. Men det är ofta marker som kräver mycket hänsyn i samband med brukande (ljusblå områden). Det kan också vara koncentrationer av löv men det är svårt att i Holmens avsättningar i Västernorrland och Jämtland hitta arealtäckande lövskogar. Då får man ta hjälp av samt förstärka hänsyn i brukade skogar i området.

På Holmens mark finns inga direkta lövdominerade landskap som är lämpliga för vitrygg. Vi har inget stort skogsinnehav i älvdalgångarna där det tidigare varit odlingsmark och där lämpliga vitryggsmiljöer nu utvecklats. I kustområdet har vi inflygningsområden där vitrygg kan tänkas hamna initalt efter överflygning av Bottenhavet vid invasioner. De områden där vi kan jobba med lövmiljöer är gulmarkerade på kartan i figur 2. Här ska vi försöka skapa lövområden genom en aktiv skötsel för att stärka lövvärdena. De kustnära områdena kan bli en bra startpunkt för vidare etablering för vitrygg längre från kusten. I Hälsingland utför vi t.ex. bränningar på en ö i Bottenhavet för att öka andelen löv och skapa bränd död ved.

Ett vitryggsrevir har hittats i år på ca 500 ha och inom det reviret har Holmen Skog ca 140 ha. Av dessa är bara 6 ha lövdominerad skog. Vi har ungskogar i området på 50 ha och medelålders skog på 65 ha. Vi har en del impediment och frivilliga avsättningar på 7 ha. Detta är en rätt tråkig utgångspunkt för vitrygg på vår mark. Här behövs nyskapande av vitryggsområden!

När det gäller ungskogarna så kommer informationen om vitryggsreviret i rätt tid. Här kan vi nyskapa lövskogar. Vi kan jobba med att friställa lövträd i barrdominerade områden. Lövträden får då en chans att snabbt kunna växa upp. Vi kan även skapa måltal för förstärkt skötsel knutet till löv i detta område. De naturvärdesträd av löv som finns kan vi röja runt och friställa. De kan ju vara, eller bli, lämpliga boträd för vitryggig hackspett. Vi kan också avlägsna barrträd i hänsynsytor.

I de medelålders skogarna kan vi också förstärka lövhänsynen. Här kan vi gallra fram lövdominerade skogar där det kan bli mer än 50 % löv. 10% av härskande/medhärskande träd kan utgöras av löv. I hänsynen kan vi avlägsna barr och skapa död ved i hänsyn.

I äldre barrdominerade skogar kan vi arbeta med lövskärm eller att allt löv lämnas vid skörd. Här kan vi prioritera framtidssträd av löv (10/

ha) och att tillskapa högstubbar av löv (3/ha). Hänsynsytor sköts och styrs mot lövdominans om det är möjligt. I äldre lövrika skogar kan vi jobba med avsättning med skötsel eller kombinerade mål. Detta är exempel på vad vi kan göra på egen mark i ett sådant område.

Sedan köper ju Holmen Skog virke från många privata markägare. I detta vitryggsrevir är det 350 ha som ägs av privata markägare. Det finns fem köporganisationer med köpsågverken och med skogsföretagen som också har sina köporganisationer har vi kanske att göra med 10 virkesköpare. Det kanske är 30 skogsbruksenheter i området där vi har 60 markägare. Då behöver man hantera 70 olika viljor. Markägarna kanske funderar på vad de har för nytta eller begränsningar på att det här är ett hänsynsområde för vitryggig hackspett på sin mark.

Här är det viktigt att försöka jobba med frivillighet och samverkan och att hitta möjligheterna i det. Det kommer att bli väldigt

individuellt. Det gäller att hitta rätt modell och hitta det positiva.

Naturvårdsavtal kan vara jättebra om man redan har nyckelbiotoper på sin mark. Nokåsbidrag och bidrag för skötselåtgärder tycker många är krångliga och att de tar tid men det kan bli väldigt bra åtgärder. Det går att jobba med prioriteringar i sina avsättningar och styra till rätt områden. Information om skötselåtgärder är viktiga. En sådan sak som t.ex. vedhuggning måste skötas på ett annat sätt än att kanske bara säga att det är ett hot mot vitryggen. Rätt skött vedhuggning kan kanske kombineras med goda vitryggsbiotoper.

En god information till markägaren är viktig för att skapa ett intresse. Hur ser vitryggen ut, hur låter den etc. är viktigt för man skapar en god vilja, stolthet och ett engagemang hos markägaren. För i slutändan kommer vi att behöva kunna ge motiverande och engagerande svar på frågan "Whats in it for me?" Detta till 60 markägare och 10 virkesköpare.

Uppsättning av späck för vitryggig hackspett på en av Holmens kustnära lövtrakter där bolaget gjort åtgärder för att utveckla miljöer för vitryggig hackspett och andra lövberoende arter. Fotot är taget av viltkameran som sitter ca 1,5 m från den närmsta matningen. Foto: Thomas Birkö.

Skellefteå Krafts arbete med biologisk mångfald

David Rocksén

David jobbar som ekolog på Skellefteå Kraft. Verksamhetsområdet är geografiskt stort med 28 vattenkraftanläggningar, 1 200 mil ledningsnät (region och lokalnät), fyra vindkraftsparker varav Blaiken i Storuman är den största samt 12 000 ha mark. Dessutom finns två stora torvtäkter på totalt 1 200 ha som ska efterbehandlas nu kommande år. Dessa ska återställas och kommer att bli fina fågelområden framöver. David redogör härmed hur bolaget jobbar med biologisk mångfald.

Skellefteå Krafts ledningsgrupp har tagit ett strategiskt beslut att biologisk mångfald är prioriterat i alla verksamheter. Vi jobbar efter skadelindringshierarkin som innebär att vi gör inventeringar och försöker undvika att påverka områden med höga naturvärden t.ex. inför byggandet av elledningar, inför skyddsåtgärder där det behövs, bygger in biologisk mångfald i projekt t.ex. vid byggandet av nya ledningsgator genom om att tillskapa högstubbar i ledningsgator och att skapa död ved (figur 1).

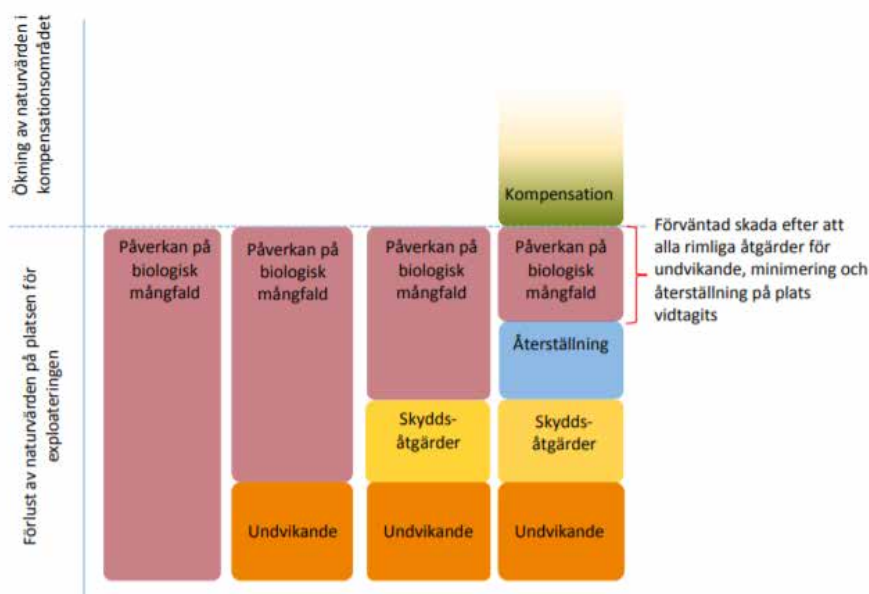
Bolaget har inventerat hela ledningsnätet för att hitta artrika miljöer. Där ledningarna går över gammal kuturmärk hittar vi bland annat violett guldvinge (rödlistad: EN) och olika rödlistade låsbräkenarter. På ett ställe har bolaget i ett LONA-projekt byggt en cykelväg i ledningsgatan tillsammans med länsstyrelsen i Västerbotten och Bygdsiljums slalomklubb som har en downhillbana där. I cykelbanans

kanter sås ängsfrön in och miljön blir en bra spridningsmiljö för fjärilar i ledningsgatan. Skötsel av naturmiljöer kan ske i samarbete med idrottsföreningar eller bygdeföreningar t.ex. ängsslätter. Detta skapar också ett ökat engagemang i bygden och är viktigt ur social hållbarhet.

Berguv (rödlistad: VU) är en art som är hårt drabbad av ledningsdöd. Bolaget var med i finansieringen av den nationella berguvinventeringen 2019-2020 för norra Sverige och jobbar med att isolera ledningar så att uvar och ugglor ej ska dö av elström.

Död tallved, löv m.m. lämnas i samband med byggandet av nya ledningar och holkar sätts upp längs kraftledningarna.

Skellefteå Kraft har 400 ha skog på en 5,5 mil lång sträcka längs Skellefteälven vilket var sådan

Figur 1. Skadelindringshierarkin.

Berguv, violett guldvinge och olika rödlistade låsbräkenarter är arter/artgrupper som ska gynnas i Skellefteå Krafts arbete med biologisk mångfald. Foton: Per Smitterberg (berguv), David Rocksén (övriga foton).

vattenkraftsutbyggnaden. Här finns fina sandtallskogar med en intressant marksvampflora. Här finns också en hel del raviner som går ner mot älven med äldre skogar där man hittar t.ex. trådbrosklav. Bolaget har många olika skiften i området med nyckelbiotoper. Här funderar vi på hur vi kan spara och utveckla detta i kluster och skapa en grön infrastruktur längs älven.

Sweco har gjort naturinventeringar åt Skellefteå Kraft på de 400 ha mark som bolaget har i området. Många nya områden med höga naturvärden hittades som ej tidigare registrerats. Av markinnehavet har 30% påtagliga och höga naturvärden. Alla kommentarer från inventeringen klistras in i Forestplan. Här jobbar vi med skötselerslag nu för att förbättra naturvärdena. Förslagen är bl.a. att

- områden inom 50 m från älven avsätts för naturvårdsändamål. Avverkning och röjning kan ske men då är syftet att höja naturvärdet,
- höga och påtagliga naturvärden av gran lämnas orört,
- inslag av löv gynnas alltid med punktinsatser,
- rena lövbestånd hålls fria från barrskog,
- höga och påtagliga naturvärden av tall gynnas

av bränning, katning och högstubbar samt frihuggning,

- ängsmarker, sociala värden och markinsekter beaktas, samt att

- områden med låga naturvärden utanför ett område med höga naturvärden sköts som PF (extra högstubbar, luckblädning, skärm etc).

De mål och den uppföljning vi har är ett långsiktigt mål om 50 år att ca 60% av den inventerade ytan ska ha påtagliga eller höga naturvärden (250 ha). Inom 8 år ska vi ha utfört åtgärder i de bestånd som berörs och så börjar vi om med ett rullande schema. Uppföljning sker årsvis och 5-årsvis.

I området längs älven finns också en hel del lövskog på igenväxande jordbruksmark. Dessa miljöer borde passa den vitryggiga hackspetten. Beviset kom bara för några veckor sedan när en vitryggig hackspett, en hane, dunsade in i ett fönster i ett hus nära älven. Den blev lite omtöcknad men piggnade på sig och flög sedan upp och började näringssöka i träden. Fågeln var bara ett par hundra meter från en av bolagets avsättningar.

Det finns andra naturvärdesprojekt som sker

Vitryggig hackspett, adult hane, som krockade med ett fönster i en lämplig lövskogsmiljö längs Skellefte-älven den 21 oktober 2023. Fågel klarade sig och flög upp och började näringssöka i träden i närheten. Observationen kom som ett kvitto på att de lövmiljöer som finns längs älven är lämpliga att utveckla som vitryggsmiljöer. Foto: Rickard Laisfeldt.

Skötsel av ängsmark genom slåtter i samarbetet med idrottsföreningar, bygdeföreningar m.fl. skapar ett ökat engagemang i bygden och samtidigt lyfter det den biologiska mångfalden. Foto: David Rocksén.

längs älven bl.a. inventering av fladdermöss längs vattenkraftverken, hävdande av ängsmark runt anläggningar bl.a. släppa upp gräsmattor så att det blir blomsteräng, kraftledning, Skellefteå kommuns inventering av stadsnära områden m.m. Ett lövområde som ska restaureras, där både Skellefteå kommun och Skellefteå Kraft äger mark, är Innerviksfjärden vid mynningen av Skellefteälven. Här ska vi gynna lövskogar i ett område som ligger i anslutning till ett naturreservat.

Den lokala fågelfaunan ska gynnas genom att holkar för rödlistade hålhäckande fåglar som slaguggla, pärluggla, svartvit flugsnappare, talltita m.fl. sätts upp.

På Skellefteå Krafts torvtäkter Röjnoret och Norrheden har bolaget beslutat att sluta bryta torv eftersom det är ett fossilt bränsle. Dessa torvtäkter på 1 200 ha ska efterbehandlas med ett stort fokus på biologisk mångfald. Norrheden ligger bredvid Skarvsjömyrarnas naturreservat. Detta kan bli fina områden för många fågelarter bl.a. sädgås, blå kärrhök, brushane, lungpipare och myrsnäppa. Vägarna i området ska finnas kvar och gömslen sätts upp för att göra området tillgängligt för allmänheten. Vi kommer också att göra extra åtgärder här för att gynna biologisk mångfald, som inte står i efterbehandlingsplanen. Runt dessa torvtäkter växer det också upp lövskogar f.f.a. björk vilket även gynnar vitryggig hackspett.

När det gäller bolagets vindkraftsparker ska vi försöka återvegetera hårdgjorda ytor bl.a. genom täckande med torv. En av vindkraftsparkerna, Uljabuouda, är på ett lågfjäll på 700 ms höjd. Här håller vi på med återvegeteringsförsök och funderar på vilka substrat och vilka växter som är lämpliga bl.a. provar vi med transplantering av växter från omgivningarna. Vid våra vattenkraftsanläggningar har vi mycket fladdermöss. Anläggningarna är gamla, en del över 100 år, med mycket gamla hus. Dessa miljöer måste vi värna.

Runt vattenkraftsanläggningarna har vi också tankar om att kunna gynna svalor som ladusvala, hussvala, backsvala och tornseglare. Tre av dessa arter är rödlistade. Backsvalan som häckar i branta nipsluttningar har genom vattenregleringarna fått många naturliga boområden förstörda. Genom att konstruera konstgjorda backsvalekolonier i anslutning till våra anläggningar kan vi kompensera för den förlust som vattenkraftsutbyggnaden har orsakat. Konstgjorda backsvaleväggar börjar göras på flera håll i landet. Man bygger upp en vägg av t.ex. cement med en sandfyll innanför med rätt kornstorlekt (mo, mjåla) som fungerar bra för svalorna att gräva i. Genom att borra ingångshål i väggen med rätt diameter kan man på så vis tillskapa backsvaleväggar åt arten.

Vitryggen i det ångermanländska landskapet

Thomas Birkö & David Rocksén

Vitryggiga hackspetten har varit en ovanlig fågel i det ångermanländska landskapet. Det finns få observationer om häckningar under 1900-talet. Under mitten av 1970-talet drog "Hotade hackspettars ekologi" igång för tre hotade hackspettsarter i Sverige, mellanspett, vitryggig hackspett och gråspett. ÅOF gjorde inventeringar i slutet av 1970- och 1980-talet och hittade gråspett lite här och var. Arten är idag kanske den näst vanligaste i Ångermanland efter större hackspett. Mellanspetten dog ut i Sverige 1982. Genom inflödet från Finland av vitryggar till landskapet från 2015 och framåt har arten etablerat sig här. ÅOF har därför sedan 2020 börjat med riktade inventeringar av vitrygg.

När man går igenom äldre fågellitteratur från mitten av 1800-talet ända fram till 1960-talet och läser om vitryggig hackspett i Ångermanland är det väldigt knapphändert med uppgifter om arten. Få häckningar finns dokumenterade. Arten uppgavs häcka i Backe, Fjällsjö socken 29 juni 1911 och fönsterkraschade vitryggar hittades i Backe, både 7 oktober 1914 (hona) och 8 oktober 1915 (hane). Båda fåglarna uppstoppade. En vitryggshona finns skinnlagd på Naturhistoriska Riksmuseet och hon hittades död i Näsåker 11 december 1931. Häckfynd av arten rapporteras också från Härnösand 1922 och bofynd i Norrflärke i Anundsjö och i Gideå 1949. Dessa är de enda uppgifterna om häckningar. Under perioden 1900 till 1970 finns enbart 15 fynd av arten i landskapet och åren 1971-2000 14 fynd.

Efter millenieskiftet har något hänt. Från 2001-2023 har 41 fynd gjorts varav majoriteten efter 2015. Den hösten nåddes Ångermanland, liksom övriga norrlandskusten, av ett starkt inflöde av vitryggar från Finland. Vitryggar sågs då på flera håll i kustområdet från mitten av oktober till slutet av november. Under våren 2016 i mars till maj noterades vitryggar i Prostinnans park i Gideå, vid Gådeån i Härnösand, Balesuddens naturreservat och på Järnashalvön. Vintern efter finns noteringar i Lugnvik och Bollstabruk längs Ångermanälven. Kan hända skedde etableringar av arten i landskapet dessa år.

Under inventeringar som utförts i år har tre etablerade par noterats och ytterligare en hona som sannolikt inte är ensam i ett fjärde revir. En säker häckning och två sannolika häckningar noterades således 2023 i landskapet.

En sak som vi uppmärksammade vid litteraturomgången av de äldre fynden vara att många av referenserna omnämner vitryggen som en barrskogsfågel t.ex. "I de täta tallskogarna",

"han vistas helst i täta skogshult med gamla murkna tallar" (S. Nilsson. 1858), *"Den vitryggiga hackspetten tycks huvudsakligast tillhöra barrskogar, men förekommer under sina strövtåg även i lövskog"* (L. A. Jägersköld & G. Koltoff 1914), *"Den vitryggiga hackspetten bebor företrädesvis större skogar, i vårt land synes han företrädesvis hålla till i barrskogarna"* (H. Rendahl 1936).

Erik Rosenberg skriver 1953 i Sveriges fåglar att *"Han är egentligen en urskogsfågel, som allttjämt lever kvar på undantag i större skogstrakter, där det ännu finns gamla aspar, murkna stubbar och döende träd i försumpningarna"*. Rosenberg säger vidare att *"Vitryggiga hackspetten, hans bestånd och tillhåll, bör snarast undersökas och åtgärder vidtagas, så att man kan känna sig säker om artens fortsatta existens i våra alltmer kultiverade skogar"*. Här antyds för första gången att vitryggen är beroende av lövträd (aspar) och död ved samt att det väcks en oro över hur arten ska klara sig i framtidens skogar. Kai Curry Lindahl skriver 1961 i Våra fåglar i Norden att *"Det har sagts att den vitryggiga hackspetten skulle förekomma i större barrskogar över hela landet. Denna uppfattning är säkerligen felaktig. De bofynd som under senare år har gjorts här i Sverige och Finland visar att den vitryggiga hackspetten helst bosätter sig i lövskog, framför allt i björk- och aspbestånd"*.

Det man kan fundera på är om de tidiga uppgifterna om vitryggen som en barrskogsfågel som främst hittas på tallmarker är korrekta eller om det är så att kunskapen om artens levnadsförhållanden har ökat under tiden.

En studie gjord åren 1994/95 och återupprepad 2013-2014 på 60 talldominerade lokaler i västra Norge visar att vitryggiga hackspetten är den vanligaste hackspetten på dessa 60 objekt (figur 1). Ett resultat som forskarna

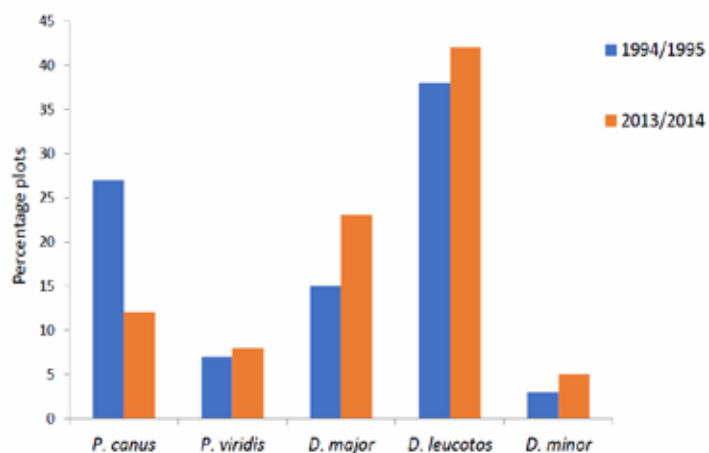

Figure 2. Percentage plots (of the 60 plots) with observations of the woodpecker species in 1994/1995 and 2013/2014.

Figur 1. Studie från västra Norge där vittryggen var den vanligaste hackspetten på tallmarker i 60 inventeringsytor både 1994/95 och 2013/2014. NorgeOrnis Norvegica (2019), 42: 28–35 Norwegian Ornithological Society. Magne Sætersdal, Ivar Gjerde & Einar Heegaard.

själva säger är överraskande fakta. Vittryggen ser ut att föredra tallskogar med en högre lövskogsandel. Den dominerande insekten är larver av långhorningar (*Cerambycidae*) och randig skulderbock (*Oxymirus*). Från Biolwesca nationalpark i Polen visar en annan studie att granen, näst efter avenbok och lind är det viktigaste födosöksträdet för vittryggen (Dorota Czeszczewik et al. Bird Conservation International (2013) 23:414–425). Granen i nationalparken är snabbväxande med mjuk ved som passar vedlevande insekter. Kanske är det så att det är just mjuk död ved som är viktigast för vittryggen oavsett trädslag?

Eftersom vittryggen i Ångermanland varit så ovanlig under hela 1900-talet kan man fundera på vad orsaken till detta är. Hur mycket lämpliga lövskogsmiljöer fanns det för arten?

Markanvändningen har under flera hundra år varit omfattande. Från tallved tillverkades det under 1700-talet tjära med cirka 15 miljoner liter/år. Det var en mycket stor tillverkning av pottaska (kaliumkarbonat K_2CO_3) från lövträd. Det skedde en omfattande slätter av utmarker invid sjöar och vattendrag och där gick betande djur. Skogsbränder började bekämpas effektivt under 1900-talet och gav inte upphov till speciellt många lövbrännor. Det avverkades också löv och sly längs vattendragen som vinterfoder till djuren. Sedan kom kalhyggesbruket från mitten av 1900-talet som även omfattade en period med kemisk bekämpning av lövträd med hormoslyr.

Under hela 1900-talet var alltså marken runt

våra stora älvdalar och större sjöar en uppodlad och öppen betes- eller slåttermark. I de stora barrskogsområdena runtomkring sågs lövet som ett problem under en lång period och bekämpades. Grova tallskogar med mycket död eller döende ved försvann. Det fanns troligen inte så många lämpliga miljöer för vittryggen att kunna näringssöka och häcka i.

På 1960-talet och 1970-talet slutade mycket av denna odlingsmark att brukas i och med mekaniseringen i jordbruket. Marken började växa igen med lövsly. Denna mark har idag utvecklats till 50-60 åriga lövskogsområden med mycket gråal, björk, sälg och asp. De uppodlade niporna längs älvarna växte också igen med lövskog.

Dessa miljöer har idag i rätt ålder och lövskogen har blivit tillräckligt grov där död ved tillskapas av sig själv genom snö- och toppbrott. Läget för etablering av vitryggig hackspett har nog aldrig varit bättre än nu under de senaste hundra åren. Det var länge sedan det fanns så mycket lövvolym som det finns idag i våra skogar.

Vilka miljöer ska vi då fokusera på att inventera för att hitta vitryggarna och hur ska vi jobba för att skydda och utveckla dessa miljöer? Vi har identifierat ett antal intressanta miljöer i Ångermanland att fokusera på.

1. Igenväxande odlingsmark längs älvdalar, sjöar och vattendrag.
2. Kustnära alstrandskogar (landhöjnings-skogar),
3. Älvdalarnas niplandskap,
4. Gamla såverks- och industriområden

längs älvar och kust med intilliggande herrgårdsmiljöer,
5. Brandfält och lövbrännor,
6. Nedlagda torvtäcker.

Det är i dessa miljöer ÅOF under 2024 ska lägga ner mer inventeringsinsatser. Vårt engagemang kring vitrygg kom i samband med den första vitryggsträffen som arrangerades i Boden

2020. Nu har vi sett att vi har arten även hos oss vilket är en enorm sporre. I vinter sätts fler matningsstationer ut och på tio matningar sätts kameror ut. ÅOF går också ut med information med foton till allmänheten om vitryggiga hackspetten för att få in tips på förekomst på t.ex. fågelmatningar. Sedan blir det en spännande vår med inventeringsinsatser i dessa fantastiska miljöer som är identifierade.

Området där Svanö sågverk låg mellan 1866-1930 ser ut så här idag. Uppväxande björkskog där det tidigare var sågverksbyggnader och brädgård. Foto: Thomas Birkö.

Intressant vitryggsmiljö med grov gråal och björk med hackmärken från vitrygg. Foto: Thomas Birkö.

Betade och igenväxande nipor längs Faxälven i Ramsele. Foto: Thomas Birkö.

Lövrika nipor längs Ångermanälven uppströms Resele. Foto: Thomas Birkö.

Uppväxande björkskog på gammal nedlagd odlingsmark längs Gideälven. Foto: Thomas Birkö.

Habitatmodell för tretåig hackspett

Christer Johansson

Christer är sedan två månader tillbaka anställd som skogsansvarig på BirdLife Sverige. Han har suttit med i BirdLife Sveriges styrelse i 6-7 år och jobbat med skogsfrågor där länge. Hur artskyddet har utvecklats på senare år och hur BirdLife Sveriges fågelskyddarbete har bedrivits beskrivs, bland annat den habitatmodell som tagits fram för tretåig hackspett.

Vårt skogslandskap håller på att övergå från ett skogslandskap till ett "odlingslandskap". Artdatabanken gav 2011 ut en bild som visar tillståndet i skogen när gäller andelen kalavverkad skog jämfört med andelen kontinuitetsskog (figur 1). Nästan hela vårt skogslandskap idag är, eller har varit, kalavverkat. Det innebär att vi snart bara har skyddad skog och brukad skog men inte kvar någon kontinuitetsskog. Mycket av skogsdebatten idag handlar om denna lilla del av kontinuitetsskogen som är kvar i Sverige.

Det går också dåligt för fågelarterna som lever i barrmiljöskogar i Sverige idag men för arterna i våra lövskogar går det åt motsatt håll d.v.s. uppåt vilket ändå är ett glädjeämne. Det får vi ändå ge en kredit till skogsbruket att det går bra för lövskogens fåglar.

Den svenska skogsbruksmodellen utmanas nu av artskyddet. I figur 2 ser vi vad som är lagstadgat och vad som är frivilligt i det svenska skogsbruket. I basen finns Skogsvårdslagen som inte är frivillig. Den ribban ligger extremt låg vad gäller naturskydd. Det är ju medvetet eftersom skogspolitiken har mejslat ut ett sektorsansvar inom skogsnäringen för att klara hänsynen genom frivillighet t.ex. hänsynskrävande biotoper. Det finns inga måsten i detta. Sedan har vi den hänsyn som kommer av certifieringen t.ex. FSC men den är också frivillig.

EU och miljöbalken tar sig in i skogsbruket genom Artskyddsförordningen som kommer från miljöbalken. Denna lagstiftning är en förbudslagtstiftning och Artskyddsförordningen, som är central i miljöbalken, har funnits länge. Från BirdLife Sveriges sida jobbar vi för att inte hamna i en situation där denna förbudslagtstiftning slår till. Har vi hamnat i ett läge där en avverkning har fått ett förbud då har vi misslyckats. Då har vi jobbat för dåligt i det förebyggande arbetet. Tas tillräcklig hänsyn till fåglarna och andra fridlysta arter i planeringsstadiet genom t.ex. skogsbruksplaner ska det fungera. Det är så uppdraget från

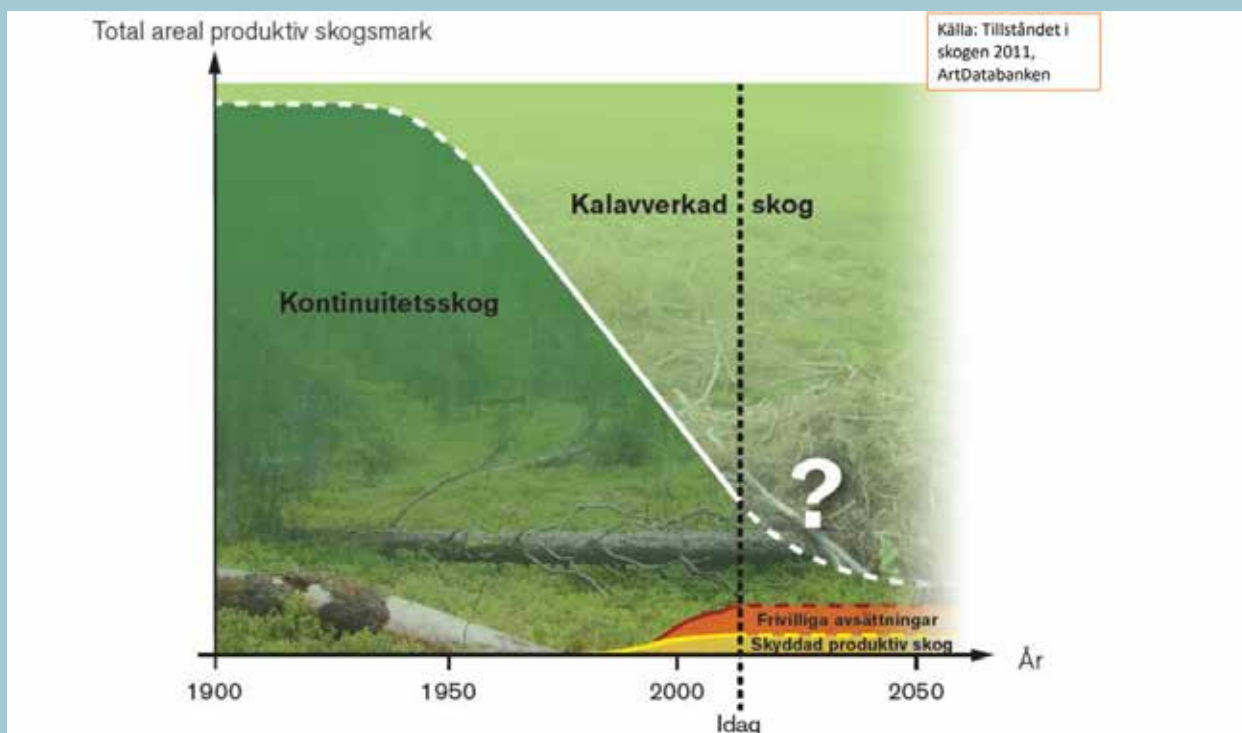
Naturvårdsverket och Skogsstyrelsen ser ut. Nu är det så att det har blivit många förbud vilket är ett nyuppvaknande från skogsnäringen. Detta kommer inte att försvinna och man kan säga att det är nu först som miljömål och produktionsmål i skogsbruket blir likställda för första gången sedan detta fastställdes i skogspolitiken 1993.

I 4 § artskyddsförordningen står att *"förbuden gäller alla naturligt förekommande fågelarter i landet"*. Vidare att *"störningen måste antingen påverka möjligheten att bibehålla populationen av fågelarten på en tillfredsställande nivå eller påverka möjligheten att återupprätta populationen till den nivån. Med andra ord är inte varje liten störning förbjuden"*. Vidare står att *"bedömningen av en fågelarts population behöver kunna styrkas och motiveras utifrån aktuella vetenskapliga underlag och bästa möjliga vetenskapliga kunskap"*. Där står också att *"en tillfredsställande nivå bör vara en nivå som innebär att en fågelart långsiktigt kan finnas kvar inom hela sitt naturliga utbredningsområde. Bedömningen av lokala förekomster och regional status behöver beaktas i förhållande till förekomsten på nationell nivå"*.

Här brukar begreppet kontinuerlig ekologisk funktion användas d.v.s. att arten ska finnas kvar i den lilla skalan inte bara på nationell nivå. Det är centralt och det är det som domstolarna idag tittar på. För fåglarna är lokal nivå något annat än för t.ex. knärot.

I bilaga 4 till skogsvårdslagen finns en lista över prioriterade fågelarter. Det är fåglar som kan påverkas av skogsbruk och som antingen är rödlistade, listade i bilaga 1 till EU:s fågeldirektiv eller har minskat i antal mer än 50 procent under perioden 1980–2018.

Fåglarna har ett boplatsskydd och här kom de första domsluten som faktiskt gällde tretåig hackspett i Västernorrlands län. Där fastställdes i domen att själva botträdet och några omkringliggande träd var skyddade. Efter det har det

Figur 1. Förändringen av det svenska skogslandskapet för den produktiva skogsmarken i Sverige från år 1900 till idag. Källa: Tillståndet i skogen 2011 ArtDatabanken.

Figur 2. Modellsbild av den svenska skogsbruksmodellen som väldigt mycket bygger på en frivillighet i skogsbruket. Foto: Thomas Birkö.

kommit andra domar från domstolarna. Här finns exempel på att en tjäderlekplats utanför Mora är att betrakta som en lokal förekomst och alltså har ett livsmiljöskydd (mål nr M 3973-23, 2023-08-30 MMD Nacka) och att arter som är betecknade i bilaga 1 i

fågeldirektivet t.ex. järpe, tjäder och spillkråka har ett livsmiljöskydd i en enskild avverkning i Sollefteå kommun (mål nr M 2399-2401-23, MMD Östersund), samt att taltita, lavskrika, tretåig hackspett och spillkråka har ett livsmiljöskydd i Vilhelmina. I denna dom skriver

miljödomstolen så här;

"Flera av de arter som föreningen har lyft fram i sitt överklagande är därmed sådana vars populationer är vikande i landet eller i nu aktuella delar av landet (på grund av trakthyggesbruket). Det handlar om arter som för sin långsiktiga överlevnad behöver större sammanhängande och flerskiktade skogar med inslag av död ved och olikåldrade träd."

En habitatmodell är en modell som visar var sannolikheten finns att arten kan finnas i vår miljö utifrån artens behov. De arter som det kan göras habitatmodeller för är arter där vi känner till mycket om dem via forskning. Det är alltså t.ex. arter med kända habitatkrav, kända tröskelnivåer av habitat (t.ex. x % död ved, x ha lövskog etc), representerar värdefulla miljöer på landskapsnivå, möjliga paraplyarter eller arter med sparsam förekomst. De arterna är tretåig hackspett (norra Sverige), tjäder (Götaland & Svealand), mindre hackspett (hela landet) och kanske också vittryggig hackspett (hela landet).

Tretåig hackspett behöver en sammanlagd yta på minst 100 ha äldre skog kombinerat med kärnområden med mycket hög andel död ved 20-30 m³/hektar. Tjäder förekommer i större skogsområden (> 300 ha), där det finns tillräckligt mycket av lämpliga åretruntmiljöer. Mindre hackspett behöver för att häcka framgångsrikt cirka 40 ha äldre lövträdsdominerad skog inom ett område på upp till 200 ha i södra Sverige. Dessa arter är paraplyarter och man hittar många andra skyddade arter i dessa fåglars miljöer.

Habitatmodell för tretåig hackspett

Habitatmodellen för landskapsplanering för tretåig hackspett är framtagen av Grzegorz Mikusinski och Ewa Orlikowska på SLU. Den

utgår från nationella marktäckedata (NMD).

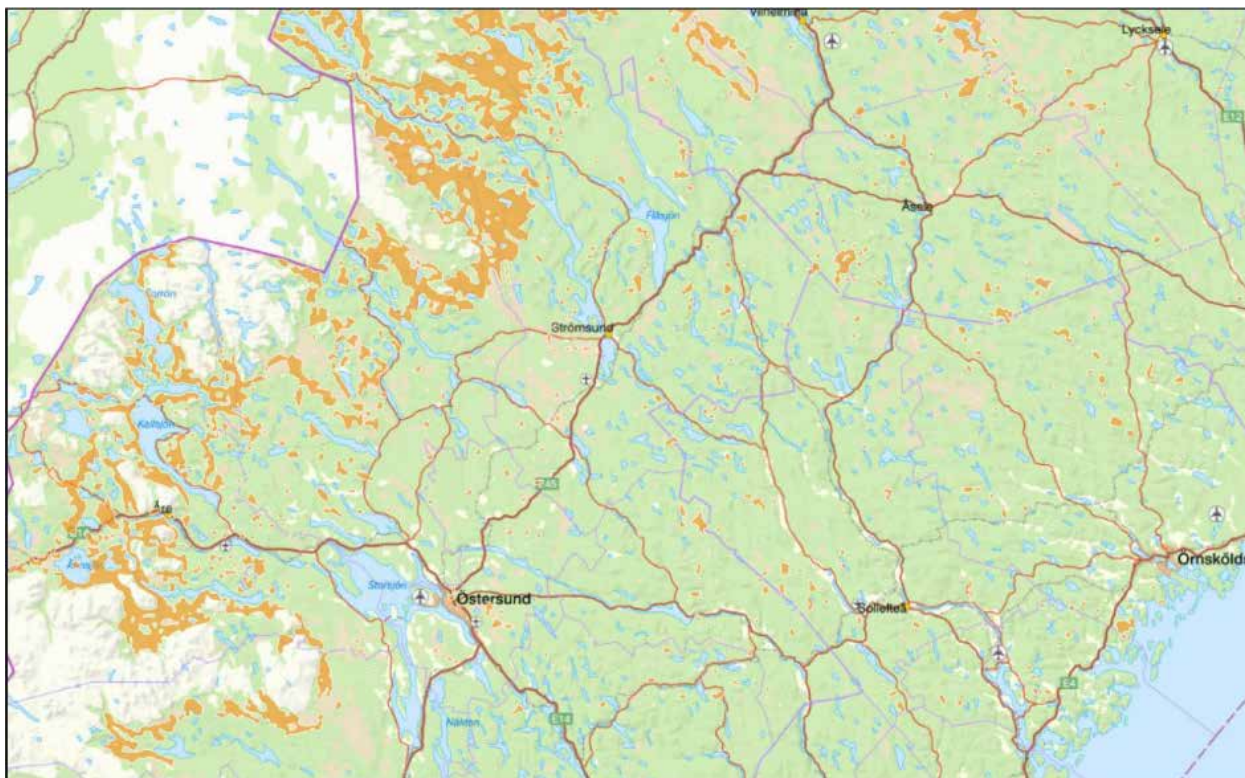
Där identifierar man utifrån kartan parametrar som är viktiga för den tretåiga hackspettens habitatval (1 pixel = 10 x 10 m). Den får antingen 1 eller 0 d.v.s. ingenting eller 100 % av skogshabitat. Habitatvärde 1 det högsta värdet får granskog utanför våtmark (kod 112; NMD) och granskog på våtmark (kod 122; NMD).

Habitatvärde 0,5 får t.ex barrblandskog utanför våtmark (kod 113; NMD), lövblandad barrskog utanför våtmark (kod 114; NMD), barrblandskog på våtmark (kod 123; NMD) och lövblandad barrskog på våtmark (kod 124; NMD). Det blir således en massa olika pixlar. För att sortera ut de fina miljöerna har de gjort en "Random Forest modell" som är en AI baserat modell där datorn med bildigenkänning plockar ut skogar med höga naturvärden (värdekärnor). En mask med resultatet från Random forest model läggs över habitatklassningen. Sedan sorteras det in inom ett landskapsavsnitt. Enbart landskapsavsnitt där mängd effektivt habitat baserat på definitioner ovan är lika med eller större än 50 ha inom en 200 ha stor cirkulär yta (dvs. minst 25 %) kommer med i landskapskartan. För de habitat som fått värdet 0,5 krävs alltså dubbelt så mycket, 100 hektar, inom samma cirkel om 200 hektar för att den ska kvala in som habitat för tretåig hackspett (figur 3).

BirdLife Sverige har granskat ett rätt stort antal avverkningsanmälningar som träffar inom landskapskartan (de orangea områdena) för tretåig hackspett och tillskrivit Skogsstyrelsen om ca 400-500 ärenden vilket har ändrat Skogsstyrelsens rutiner kring detta. Sedan har detta följts upp genom att fågelskådare besökt områdena och konstaterat att tretåig hackspett verkligen finns i det område som

Figur 3. Habitatmodellen där det orangea området är det landskapsavsnitt som habitatmodellen pekar ut som lämpligt för tretåig hackspett. Den mittersta kartan visar hur det ser ut på pixelnivå d.v.s. att det finns områden väster om den röda linjen som avgränsat tretåiglandskapet som också är lämpliga habitat för tretåiga hackspetten. Kartan till höger visar var det finns kvar kontinuitetsskogar (K-skogs skikt som kommer från Metria) som alltså inte är kalavverkat någon gång. Detta stämmer väl överens med den habitatklassificering som finns utpekad som lämpliga för tretåig hackspett.

Figur 4. Landskapsmodell som visar tretåiga hackspettens miljöer i mellersta Norrland (orange färg).

modellen pekar ut. Modellen fungerar bättre ju längre norr- och västerut man kommer i landet och sämre i mellansverige. Modellen är vetenskapligt framtagen och den har sålts bl.a. till Sveaskog, SCA, Holmen och fler skogsföretag är intresserade så att det blir en spridning kring detta.

Hur mycket landskap har vi kvar för tretåen?

Om man tittar på var vi hittar tretåiga hackspettens miljöer utifrån habitatmodellen t.ex. för mellersta Norrland så ser man att det är främst skogsområdena i fjällkedjan man hittar mer sammanhängande miljöer. Överallt annars är det små fläckar (öar) med lämpliga landskapsavsnitt kvar (figur 4).

I Orsa kommun gjordes en undersökning av de sista naturskogarna som inte är i naturreservat. Utifrån tretåigmodellen över landskapet hittades 17 områden som var större än 100 ha. Av dem låg 71 % inom naturskyddade områden (naturreservat) och 59 % av tretåigfynden i Artportalen. Modellen hittar ju dessa områden. Slutsatsen är att det är viktigt att spara sammanhängande områden på mer än 100 ha.

Fragmenteringen och habitatförlusten innebär att om det går under 30 % av landskapet finns det risk för utdöenden och kommer det under 10 % så är risken ännu större. Minskningstakten för tretåigmiljöer de senaste 20 åren är t.ex. för Västmanlands län 42 %, Uppsala-, Gävleborgs-

och Västernorrlands län en minskning på ca 30 % medan det är lägre andel i t.ex. Norr- och Västerbotten. Resultatet från Svensk fågeltaxering visar också att t.ex. i Uppland är minskningstakten 7,4 %/år. För Uppland är det kanske redan kört för den tretåiga hackspetten.

Domstolarna har på senare tid i ett flertal ärendet underkänt Skogsstyrelsens granskningsmetod. En skogsavverkning i Örnköldsvik stoppas t.ex. i högsta instans med hjälp av BirdLife Sveriges habitatmodell för tretåig hackspett. Domslutet från Mark- och miljööverdomstolen (MÖD) innebär ett bättre skydd för arter som hotas av skogsbruk och innebär i praktiken att Skogsstyrelsens automatgranskning måste ses över. I domen från MÖD som kom den 18 augusti 2023 ges ett erkännande till BirdLife Sverige habitatmodell. Slutsatsen borde bli att en ny lagnivå måste till för att klara de hänsynskrävande miljöerna.

Birdlife Sverige menar att det är fullt rimligt att staten bidrar med pengar. Vi menar också att det är helt rimligt att skogsindustrin gemensamt ser till att det finns någon form av fond- eller försäkringssystem som gör att enskilda markägare med höga naturvärden på sin mark blir skäligt ersatta. Det är dit vi måste komma. Det måste bli ekonomiskt lönsamt att skydda naturen.

Användning av karttjänster för att hitta lövmiljöer - exemplet Björkån

David Rocksén

Marktäckedata är en av de karttjänster som vitryggsgruppen i Ångermanland har använt för att hitta lövmiljöer i landskapet. Marktäckedata hittar man under "Skyddad natur" på Naturvårdsverket. Kombinerar marktäckedata med andra kartsikt kan man själv vid skrivbordet plocka ut potentiella områden som blir intressanta att besöka i fält vid rätt tidpunkt under våren. Nedan ges exempel från Björkån som besöktes under exkursionen.

På webbsidan <https://skyddadnatur.naturvardsverket.se/> finns ett bra kartverktyg som kan användas för att hitta intressanta lövområden i landskapet.

Marktäckedata

I den menyrad som kommer upp till vänster i kartvyn så går man in på Naturtypskartering och sedan i fältet NMD2018 Basskikt. Där ligger skiktet marktäckedata. Det är bland annat detta kartsikt som ligger till grund för habitatmodellen för tretåig hackspett. Marktäckedata var den karta som användes i fält vid de utflyktsmål som besöktes under seminariets bussexkursion.

Till marktäckedata kan man plocka in andra skikt t.ex. naturreservat, nyckelbiotoper,

biotopskydd, naturvårdsavtal, sumpskogar m.m. Man kan också lägga in t.ex. stora skogsägare där man får fram markinnehavet för de större skogsbolagen i området.

I exemplet nedan visas hur denna kartfunktion med marktäckedata kan användas i Björkåns utlopp i Ångermanälven vid Björkåbruk som var ett av exkursionsmålen under lördagen (figur 1 och 2). De intressantaste skikten att studera är de ljusgröna fälten som är triviallövskog (utanför våtmark) (kod 115; NMD) och de blågrå fälten som är triviallövskog (på våtmark) (kod 125; NMD). Det är dessa skogsmiljöer som betyder mest för att på kartan hitta lämpliga habitat för vitryggig hackspett. Med triviallövskog menas skogar bestående av björk, asp, sälg, rönn och gråal.

Figur 1. Vy från marktäckedata där fältet "Naturtypskartering/NMD2018 Basskikt" är valt. Här visas marktäckedata. Just denna vy visar Björkåns utlopp i Ångermanälven. De fält på kartan som är ljusgröna är lövskogar och de blågrå fälten är lövsumpskogar. Lövsumpskogar med blågrå färg ser man bland annat på Holmsholmen som är den ö eller holme som ligger i Ångermanälven nerströms Björkåns utlopp.

Figur 2. Förstoring av kartan i figur 1 över Björkån och Holmsholmen. Här framgår de ljusgröna områden (NMD115) som är triviallövskog (utanför våtmark) och de blågrå fälten (NMD125) som är triviallövskog (på våtmark). Tecknade naturvårdsavtal är violettrandiga och finns både vid Björkåns utlopp och på Holmsholmen.

Naturvårdsavtal, naturreservat och nyckelbiotoper

Sedan kan man kombinera marktäckedata genom att lägga på andra skikt som t.ex. det naturvårdsavtal som Skogsstyrelsen tecknat med markägaren kring lövskogen vid Björkåns utlopp (figur 2). De områdena syns som violettrandiga fält i marktäckedatat. Man kan också söka ut områden med naturreservat eller nyckelbiotoper av barrskog där dessa ligger nära lövskogar. Där kan man anta att barrskogarna kan fungera som ett stödhabitat till lövskogarna. Det går också att under fliken "Planeringsunderlag och strategier" lägga på skikt med t.ex.

- kontinuitetsskog, sannolik och potentiell,
- stora skogsägares markinnehav och
- framtida potentiella lövskogar.

Framtida potentiella lövskogar - trädhöjd

För Ångermanland, södra Västerbotten och en liten del av nordligaste Hälsingland finns ett skikt som heter "framtida potentiella lövskogar". Går man in där får man bl.a. fram ett fält som heter "trädhöjd lövskog mer än 20 % löv." Detta skikt kan användas för att få en information om lövskogens trädhöjd och få en uppfattning om ålder och grovlek. Här kan man plocka ut områden som kan vara potentiella bolokaler för vitrygg.

Enklarest att studerat trädhöjdsskiktet blir det om man först bockar av marktäckedataskiktet

och inte har det som bakgrund. Därefter lyser man upp trädhöjdsskiktet (figur 3). Där visas trädhöjder över 20 meter som ljusröda områden, trädhöjder mellan 10 och 20 meter som gula områden och trädhöjder under 10 meter som gröna områden. Här ser man i kartan i figur 3 att både Björkåns dalgång och Holmsholmen till stor del är färgat ljusrött. Här finns alltså höga träd och sannolikt lämpliga områden för vitrygg.

Kontinuitetsskogar

Skiktet kontinuitetsskogar som man hittar under fliken "Planeringsunderlag och strategier" är också användbart. Här finns fyra klasser med olika färger; Klass 1. Sannolikt kontinuitetsskog (preciserad) Klass 2. Sannolikt kontinuitetsskog påverkad (preciserad), Klass 3. Sannolikt kontinuitetsskog i fjällen (grövre precisering) och Klass 4. Potentiell kontinuitetsskog (2015).

Detta skikt är också bra att använda för att söka ut intressanta områden för vitryggig hackspett. Om man kombinerar de olika delarna med marktäckedata, trädhöjd och ålder och kontinuitetsskogar får man en samlad bild av var man ska lägga fokus någonstans.

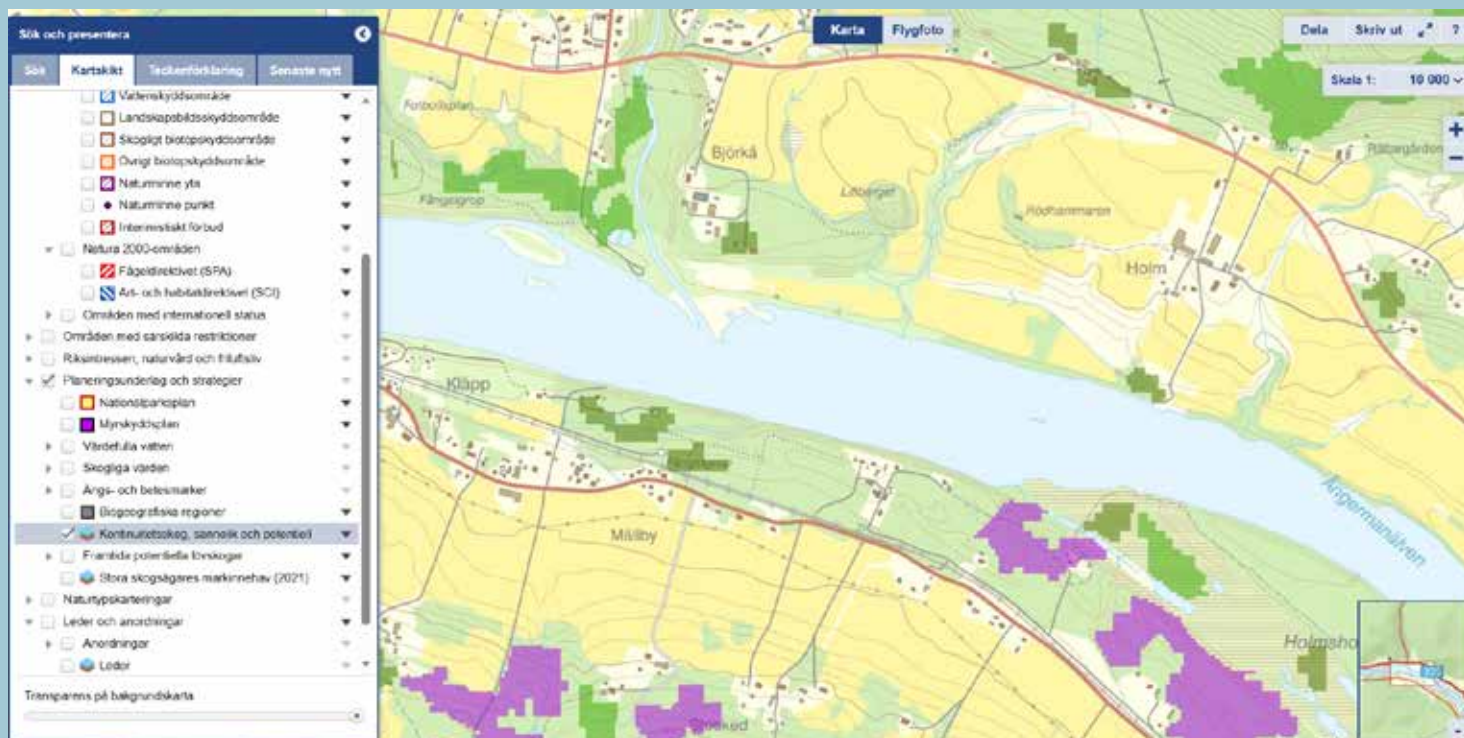
Med kontinuitetsskogar menas skogar som aldrig varit kalavverkade. Skogsstyrelsen definierade 2004 kontinuitetsskog, k-skog, som

Figur 3. Samma kartutsnitt som kartan i figur 2. Här visas trädhöjds-kiktet där trädhöjder över 20 m är de ljusröda områdena på kartan. Större sammanhängande mängder av höga och grova träd finns i Björkåns dalgång och på Holmsholmen.

Lövskogen vid Björkån med gränsmarkeringen för området med naturvårdsavtal. Foto: Thomas Birkö.

Figur 4. Samma kartutsnitt som kartan i figur 2 och 3. Här visas kontinuitetsskogar där färgen ljusare grön i Björkåns dalgång är klass 3, den mörkare gröna färgen är klass 1 och den violetta färgen är klass 2. Vid Holmsholmen finns alla de tre klasserna men nyansskillnaden mellan de två gröna fälten är lite svår att särskilja på denna kartbild.

Fina lövskogar kan man söka fram genom marktäckedata på Naturvårdsverkets karttjänst "Skyddad natur". Trivallövskogar d.v.s. björk, asp, sälg och gråal är viktiga habitat att söka efter i kartan, både trivallövskog på frisk mark och på fuktig mark. Så här kan ett område se ut när man kommer ut i fält i mitten av maj. Foto: Thomas Birkö.

skog som varit kontinuerligt trädbevuxen sedan 1700. Syftet var att identifieringen av skogar med höga eller potentiellt höga naturvärden skulle underlättas med hjälp av lokal skogshistoria snarare än artinventeringar.

Frivilliga avsättningar

Det finns också en annan hemsida som man kan använda sig av som man hittar på <http://www.skogsindustrierna.se>. Det är de frivilliga avsättningar av skog som Holmen Skog, SCA Skog, Bergvik Skog Öst, Statens Fastighetsverk, Sveaskog och Svenska kyrkan har gjort. Här kan man gå in och söka var dessa stora markägares skogsinnehav ligger och var de har sina frivilliga avsättningar.

Om man tittar på t.ex. SCAs och Kyrkans markinnehav ser man att båda har ett stort markinnehav längre upp efter Björkån och vid Björksjön. SCA har ingen mark nära Björkåns utlopp i Ångermanälven medan Kyrkan äger skog bara 100 meter upp längs älven.

Skogsmonitor

Slutligen finns även en nyligen etablerad karttjänst som kan ge stöd vid efterforskning av miljöer samt hotbilden mot dem. Karttjänsten

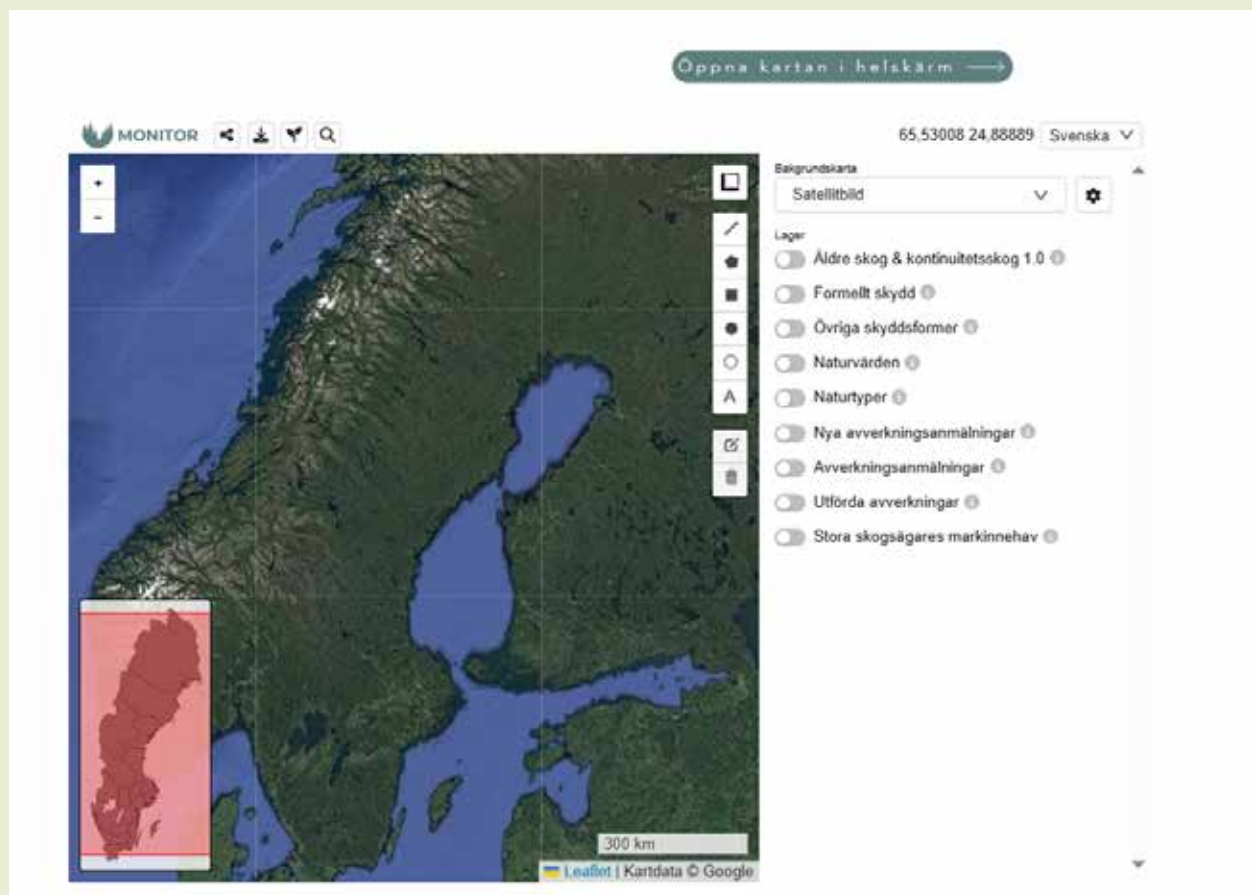
heter skogsmonitor och kan hittas via länken: <https://www.skogsmonitor.se/kartan>

När man öppnat kartan i helskärm ser man nedanstående meny (figur 5) där man kan välja att studera bland annat naturvärden och kontinuitetsskog. Här kan man även få fram avverkade områden och när avverkningen utfördes. Dessutom visas här även avverkningsanmälningar. Här kan man också välja olika kartutsnitt t.ex. historiska ortofotokartor från 1960 och 1975.

Vem är markägare?

Skogsmonitor verkar därför vara en bra karttjänst för att hålla sig uppdaterad på hoten mot olika områden. Vill du sedan kontakta en markägare för att informera om t.ex. förekomst av hotade arter så hittar du markägarna enkelt via lantmäteriets tjänst: <https://www.lantmateriet.se/sv/fastighet-och-mark/information-om-fastigheter/vem-ager-fastigheten/>

Man måste logga in med BankID och sedan har man möjlighet att efterfråga 5 ägaruppgifter per dag.

Figur 5. Kartutsnitt från Skogsmonitor där man kan zooma in till det område som man vill studera och här hittar man olika skikt som kan kombineras, flera av dem finns även på tidigare beskrivna webbsidor.

Figur 6. Kartutsnitt från Skogsmonitor vid Björkåns utlopp i Ångermanälven som visar en ortofotokarta från 1960. Genom att använda historiska kartor ser man tidigare markanvändning och kan t.ex. hitta områden som varit odlingsmark men som nu har vuxit igen med lövskogar - "de gamles ängar". Den funktionen finns också på Lantmäteriets app "Min karta" som man kan ladda ner till sin mobiltelefon och använda i fält.

Den uppvuxna lövskogen vid Björkåns utlopp i Ångermanälven där det 1960 var öppen ängsmark. Foto: Thomas Birkö.

BirdLife Medelpads vitryggsjobb

Thomas Granfeldt

Inom BirdLife Medelpad har man en vitryggsgrupp. Den består av några personer och bildades efter mötet som hölls i Boden 2020 av regionalföreningarna i Norrland och Dalarna. Thomas Granfeldt redogör för det arbete som bedrivs med vitryggig hackspett i Medelpad.

För närvarande är man tre personer som jobbar i vitryggsgruppen i Medelpad. Det är Mattias Edman, Henrik Westberg och Thomas Granfeldt.

Varför starta en vitryggsgrupp i Medelpad? Landskapet har tidigare tillhört ett kärnområde för vitryggig hackspett i Sverige. Arten har inte häckat i Medelpad sedan 1970-talet – vad man vet. Det rapporteras in enstaka fåglar nästan årligen bland annat är en hane sedd på Alnön både 2017 och 2020. Några vitryggar har övervintrat på späckmatning medan andra stannat dagar eller veckor på senvintern. Med vissa åtgärder borde det finnas plats för 2-3 revir i landskapet. Medelpad har alltså potential för vitryggig hackspett. Föreningens mål är att få regelbunden häckning av vitrygg i Medelpad igen.

I Medelpad har det bedrivits ett intensivt skogsbruk med fokus på barrved. Det finns väldigt lite löv- eller blandskogar med hög andel död lövvädd kvar. Men det finns åtminstone ett delvis osammanhängande område som man räknar in har en potential för att kunna hysa vitryggen. Det är t.ex. området vid Lögdö bruk och Ljustorpsåns nedre lopp (80-90 ha), Indalsälvens deltaområdet inklusive lövskog i Ala, Söråker (80-90 ha), Fågelsångens naturreservat med omnejd (minst 90-100 ha), norra och nordvästra delen av Alnön inklusive Stornäsets och Långharsholmens naturreservat (> 100 ha). Här finns mycket alsumpskog med en alridå på hela norra Alnön. Det sistnämnda området är de största områden i Medelpad med dödvedsrik lövskog med störst potential för vitrygg. Det ger totalt ca 400 ha vilket kan hysa 2-3 häckningsrevir (figur 1).

Strategin i arbetet med vitryggen i Medelpad är att inventera, avgränsa och klassa lövrik skog i potentiella områden och där göra prioriterings- och beslutsunderlag för åtgärder, t.ex. av lövgynnande skötsel för att gynna vitrygg samt förslag till skydd. Samarbete med Länsstyrelsen, kommuner, SCA, ideella föreningar och

projekt vitryggig hackspett är viktiga bitar. En målsättning är att få med Medelpad i det kommande ÅGP-programmet. Vitryggsgruppen jobbar också med vintermatning som är ett bra sätt att engagera allmänheten och använder ljudboxar för att hitta trummande vitryggar.

Det positiva i arbetet med vitryggen i Medelpad är att vitryggsgruppens prioriterade områden till stor del är inventerade och sammanfattade i skriftliga underlag, inklusive kartor för att kunna delges länsstyrelsen, kommuner m.fl. Sedan har gruppen genom Länsstyrelsen lyckats stoppa en avverkning i det prioriterade område där det var jättefin alskog. Där har Länsstyrelsen fått till ett naturvårdsavtal med markägaren. Vitryggsgruppen har ett mycket bra samarbete med SCA i Lögdöområdet för att gynna vitrygg. I somras sanerade medlemmar i föreningen delar av lövskogen från mindre granar. Här kommer SCA att gå in och plocka ett antal storgranar maskinellt. Vinterns istermatningar är också på gång.

Det negativa är att det är motvind i Timrå kommun. Här finns ett fint område, Säggrundet i Indalsälvens delta, på ca 25 ha medelålders-äldre dödvedsrik lövskog. Detta område är ett mycket viktigt häcknings- och födosöksområde för flera rödlistade hackspettsarter (mindre hackspett och tretåig). Området ingår i det prioriterade potentiella vitryggsområde. Timrå kommun som är FSC-certifierad planerar omfattande exploatering av fina lövskogar i Indalsälvsdeltat där Säggrundet står först på tur. Där skriver kommunen att *"Det relativt unga och brukade skogsbestånd som planeras tas i anspråk här bedöms inte utgöra någon viktig livsmiljö för mindre hackspett."* Här sände BirdLife Medelpad veckan innan seminariet i Kramfors in ett yttrande om Säggrundet till kommunen. Nu återstår att se vad som händer i ärendet. Detta område ingår i det största sammanhängande området som finns i landskapet. Vi får hoppas att Timrå kommun tar till sig av skrivelsen.

Figur 1. Lövsjogsområden i Medelpads kustområde med potential att kunna hysa revir av vitryggig hackspett.

Vitryggig hackspett på Alnön fotograferad både 2017 och 2020. Foto: Thomas Granfeldt

Vitryggen i Hälsingland

Jan-Eric Hägerroth

Jan-Eric bor i norra Hälsingland och har jobbat mycket med kungsörn, havsörn och tjäder. Han använder ljudbox och parabol för att fånga in bl.a. tjäderspelplatser och även ugglor och rovfåglar. Vitryggen är precis som de andra arterna svårinventerad. Hälsingland är ett landskap som varit ett kärnområde i Sverige för häckande vitryggig hackspett. Det gäller att hitta en bra metodik för att inventera vitryggen och få ökad kunskap om förekomsten.

I mars 2022 fick Jan-Eric tips om att det fanns vitryggig hackspett på ett område som precis var på gång att avverkas. Jan-Eric åkte dit och konstaterade att det stämde. Där fanns en ensam hona. Området var avverkningsanmält av Mellanskog och maskinerna var på väg. Kontakter togs med Skogsstyrelsen och avverkningsledaren på Mellanskog. Det tog ett dygn innan avverkningsplanerna avbröts vilket förstås var trist för de två systrarna som var markägare. Men vitryggen är en av Sveriges mest hotade fågelarter.

I Hälsingland känner Jan-Eric till fem vitryggslokaler som har varit aktiva i någorlunda sen tid. En av dem är den gård som Jan-Eric flyttat till. Där var det sannolikt en häckning för drygt 15 år sedan. Det finns bl.a. två lokaler som är skyddade på Artportalen samt ytterligare två

andra.

Det är viktigt med sekretess på sällsynta arter så att de inte råkar illa ut. Det finns fortfarande äggsamlare som har ett sug efter att plocka ägg från arter som är sällsynta och svårthittade. Personer nästlar sig in i olika projekt bl.a. blev Ånnsjöns fågelstation i Jämtland drabbade av en person i arbetet med dubbelbeckasin. Han plockade en äggkull med 3 ägg inom inventeringsområdet. Det vore bra om man kunde omvända äggsamlarna som lägger ner så mycket tid och engagemang på att plocka ägg att istället jobba med inventeringar och skydd av hotade arter. Det är så få som arbetar med fågelskydd så alla krafter behövs i det arbetet. Vi måste komma ihåg att vi är fåglarnas förvarsadvokater.

Honan som upptäcktes 2022 i det område dit avverkningsmaskinerna var på väg. Den avverkningen sket sig när kunskapen kom in om att det fanns vitrygg här. Foto: Jan-Eric Hägerroth.

Vitryggssituationen i Dalarna

Staffan Müller & Uno Skog

Dalarnas Ornitologiska Förening (DOF) startade 2009 en vitryggsgrupp. Staffan Müller är arbetsledare för detta inom DOF. De har jobbat med samråd och utbildningar med markägare och lyckats få till ett antal frivilliga avsättningar längs Dalälven. Uno Skog jobbar på Länsstyrelsen i Dalarna med hotade arter bl.a. vitryggig hackspett.

DOFs vitryggsgrupp har arrangerat ett 30 tal möten i de flesta kommuner och hos byaföreningar och pratat med markägare om vitryggig hackspett. Det är Skogsstyrelsen (Ann-Charlotte Lagerkvist) som bjudit in till mötena där Ann-Charlotte och Staffan Müller varit med. Det är många privata markägare i området och det har varit viktigt att nå dem. Dessa möten har inneburit att det har kommit till cirka 500 ha med frivilliga avsättningar av lövskog främst längs Dalälven. Det har blivit biotopskydd, naturvårdsavtal eller bara frivilla avsättningar. Det är framför allt lämpliga strandmiljöer längs Dalälven i området från Borlänge till Rättviksgränsen i Leksands kommun som gruppen varit aktiva och fått till avsättningar.

Vitryggsgruppen har också knutit till sig cirka 100 personer i Dalarna som jobbar med vinterutfodringar av vitryggig hackspett framför allt i områdena kring Väster- och Öster Dalälven och Kolbäcksån. Dessa matningar har varit ingång i drygt 5 år med sponsring från Länsstyrelsen i Dalarna. Arbetet framåt är att fortsätta med att rädda så mycket som möjligt av potentiella biotoper och att inom 5 år få tillbaka häckande vitryggig hackspett i landskapet.

Uno Skog började jobba på Länsstyrelsen i Dalarna 2004 med hotade arter. Då var det första ÅGP-programmet för vitrygg på gång. Det gjordes inventeringar av vitryggig hackspett redan 1984-1985 i Länsstyrelsens regi. Vitryggen fanns då kvar i landskapet. Inventeringarna genomfördes från gränsen i söder mot Gävleborgs- och Västmanlands län upp längs Dalälven till Mora och Vansbro. Det var 50-60 olika områden som kartlades.

Den senaste häckningen i Dalarna var 1992 i området vid Jularbo och Kungsgårdsholmarna i Avesta där Sveaskog och privata markägare har mark. Ornitologerna skrev redan på 1980-talet inlagor till Länsstyrelsen om att bilda naturreservat i några av de områden där den vitryggig hackspetten fanns kvar. Det bildades också naturreservat bl.a. Klosters naturreservat

i Hedemora.

I Säterdalen jobbade Länsstyrelsen med reservatsbildning under 30 års tid och det reservatet bildades 2005. Där var det ett splittrat markinnehav. Vitryggarna försvann från dessa områden. I Kungsgårdsholmarna kom man inte överens med Sveaskog och de privata markägarna. Men 2008 gjordes en stor överenskommelse med Sveaskog och där har det nu bildats ett naturreservat. Där var det tidigare stora granplanteringar som var svårt att få Sveaskog att avverka. När det blev reservat gick det bättre och nu är granplanteringarna borta.

I Hovranområdet, som är ett känt fågelområde, fanns vitrygg på 80-talet. Här har det bildats några reservat bl.a. Stackharen och det kommunala reservatet Stadssjön. Här jobbas det med att skydda fler områden. I Klosters naturreservat, som ligger uppströms Hovran, har Länsstyrelsen jobbat med ringbarkning av gran och försökt minska granandelen. Här gjordes också åtgärder för att ringbarka lövträd men allt detta är förbrukat nu och det finns inga vitryggar i området. En tanke kring detta är att man nog borde vara lite restriktiv med att ringbarka löv om det inte finns vitryggar i området så att inte det kapital som finns förbrukas.

Mitt i skogslandskapet vid Gåsberget finns en lövränna från 1888. Där fanns vitryggen på 80-talet. Här jobbar Länsstyrelsen med bränningar men det kanske inte är det område som vitryggen kommer tillbaka till allra först.

Efter invasionen 2015 var det runt 10 olika individer i Dalarna men det finns inte kvar några av dessa individer nu. Det har släppts ut vitryggar från vitryggsprojektet både 2020 och 2021. Det finns åtminstone en revirhävdande hane i Dalarna sedan 2020 från den utplanteringen. En annan utsläppt individ från 2021 är inte säkert kvar i Dalarna. Med alla de restaureringar av miljöer som gjorts finns hoppet om nyetableringar i Dalarna.

Malin König på Länsstyrelsen i Västerbotten pratar om hur de arbetar med vitryggen i Västerbottens län. Foto: Mia Ericsson.

Anna Cabraijc från SCA beskriver SCAs arbete med åtgärder för lövgynnade arter inom bolagets skogsinnehav. Foto: Mia Ericsson.

Under de tre seminariedagarna var det totalt 49 personer med på hela eller delar av seminariet. Flest deltagare var med på fredagen när seminariet inleddes med olika föredrag på hotell Kramm. Foto: Mia Ericsson.

Bollstaån, Bollstabruk

På lördag den 11 november gjordes en bussexkursion längs Ångermanälven mellan Kramfors och Sollefteå. Stopp gjordes på fyra ställen i lämpliga lövmiljöer nära älven eller i anslutning till lövrika biflöden och raviner. Diskussionerna var intressanta med reflektioner att lövmiljöerna var fina och hade höga kvaliteter. Habitatet är redan klart för vitryggen att flytta in i. Foton: Mia Ericsson och Thomas Birkö.

*Diskussioner i fält vid lövmrådena
längs Bollstaån i Bollstabruk*

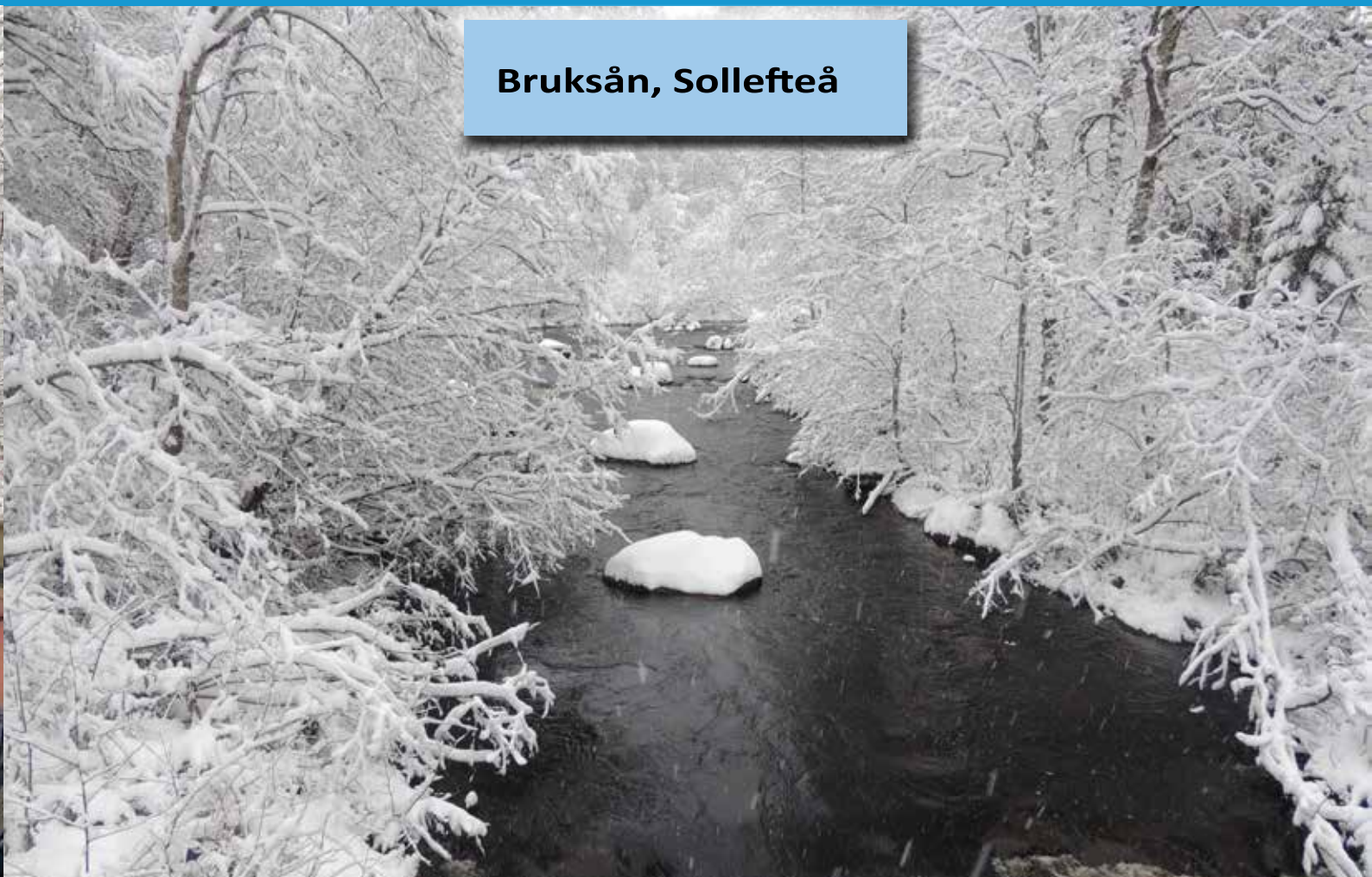
Bollstaån, Bollstabruk

Områdena längs vattendragen har ofta äldre grov lövskog som är betydelsefulla näringssöksområden för vitryggig hackspett. Här är det studier längs Bollstaån och närliggande herrgårdsmiljö.

Bruksån, Sollefteå

Ett fint lövskogsområde längs Bruksån på Fortifikationsverkets mark studerades. Området har höga lövvärden och stor potential för vittryggig hackspett och andra lövgynnade arter.

Bruksån, Sollefteå

Jenny Ekman - Naturskyddsföreningen, Mia Ericsson - BirdLife Sverige, Therese Wåts - WWF och Linda Petersson - Naturskyddsföreningen vid lövskogsmiljön längs Bruksån.

Madelene Vestberg, Christer Olsson och David Rocksén studerar kartor över marktäckedata över andelen lövskogar på landskapsnivå i området vid Ångermanälven i Sollefteå.

Ångermanälven, Sollefteå

Diskussioner kring lövförekomst och skötsel i de branta niporna mot Ångermanälven.

Göran Björkroth, Thomas Granfeldt och Tuomo Ollila m.fl. vid Ångermanälven.

Björkån, Björkåbruk

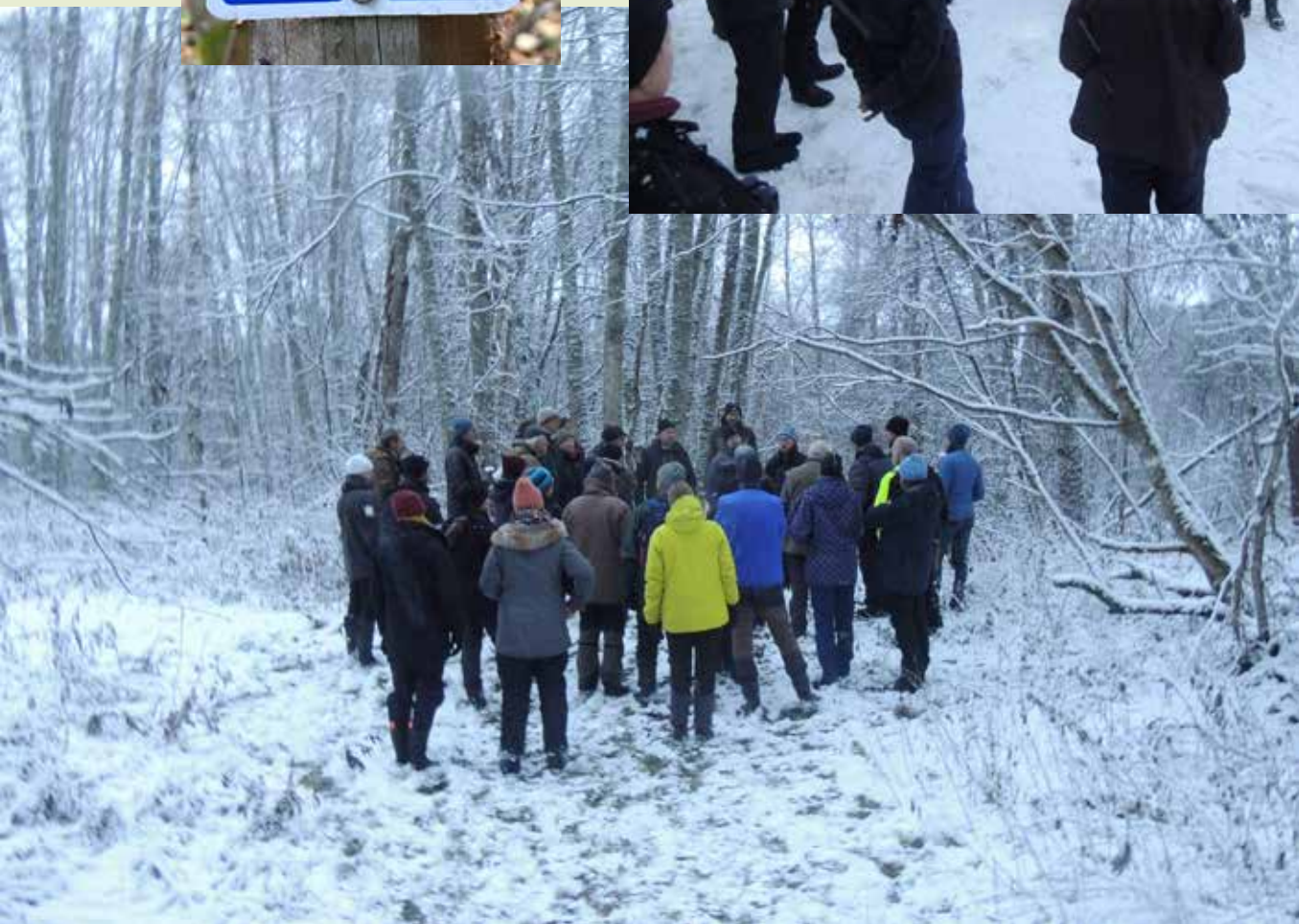

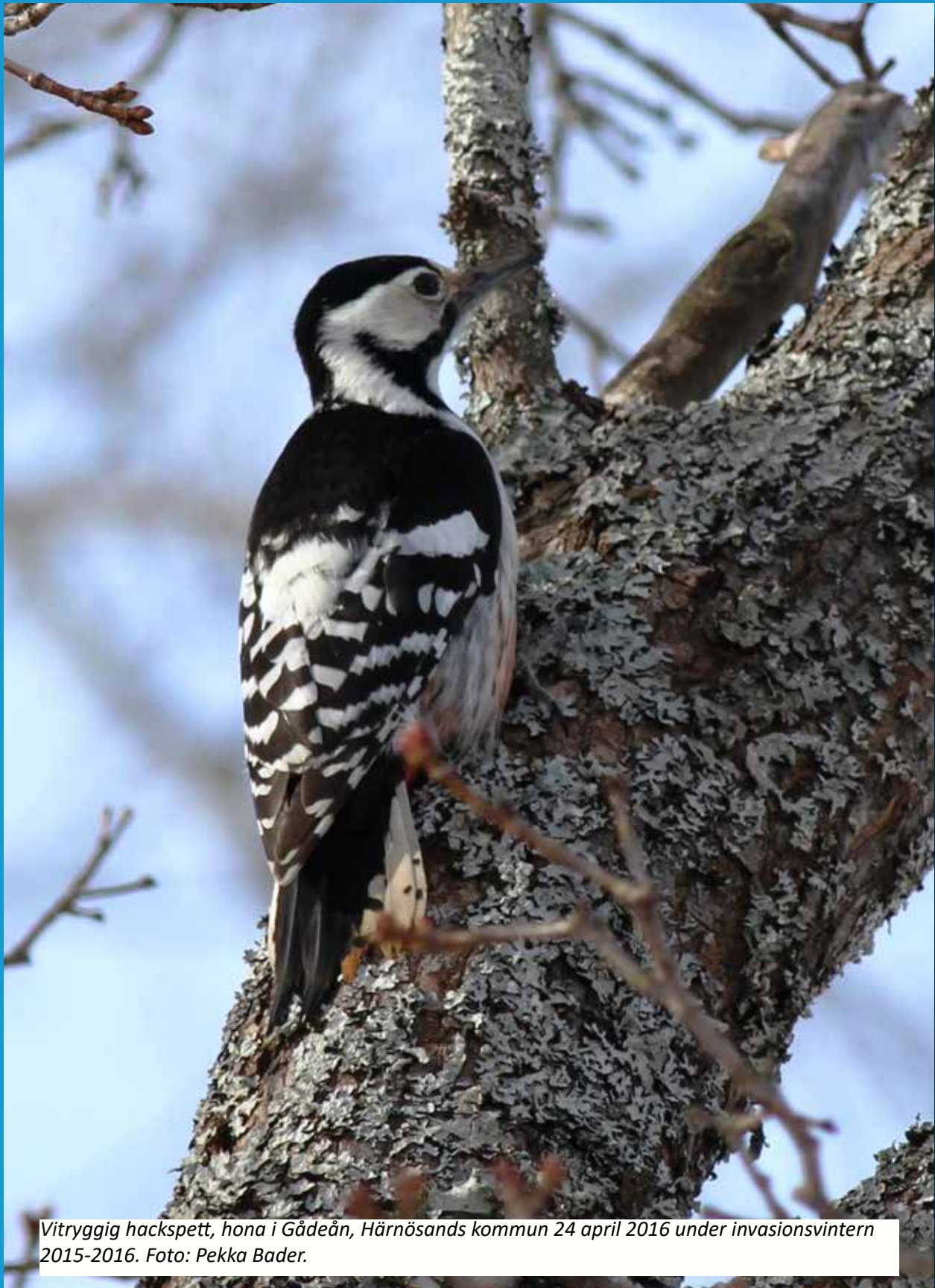
Vid Björkån studerades ett område där Skogsstyrelsen 2006 skrev naturvårdsavtal med markägaren Johan Hedberg, Björkå Skogar. Lasse Bengtsson f.d. Skogsstyrelsen och Johan Hedberg redogjorde för detta för deltagarna och visade den fina lövskogsmiljön vid Björkåns nedskurna ravin mot Ångermanälven.

Delar av Björkåns ravin ingår i naturvårdsavtalet som tecknats för lövskogsmiljön i mynningsområdet till Ångermanälven. Arealen för naturvårdsavtalet är 14,9 ha.

Björkån, Björkåbruk

Vitryggig hackspett, hona i Gådeån, Härnösands kommun 24 april 2016 under invasionsvintern 2015-2016. Foto: Pekka Bader.